

Jaarverslag 2016

Museum Meermanno | Huis van het boek

Jaarverslag 2016

Museum Meermanno | Huis van het boek

31 maart 2017

Inhoudsopgave

Voorwoord	7
Hoofdstuk 1: Bestuursverslag	11
1.1. Inleiding	11
1.2. WNT-verantwoording 2016	11
1.3. Samenstelling Raad van Toezicht	12
1.4. Governance Code Cultuur	13
1.5. Bestuur en directie	13
1.6. Financiële positie 2016	13
1.7. Prestatie-eisen OCW	15
1.8. Verrichte activiteiten	20
1.8.1. Publieksfunctie	20
1.8.2. Collectiefunctie	33
1.8.3. Educatie	40
1.8.4. Cultureel ondernemerschap	42
1.9. Huisvesting	45
1.10. Beleidsplan en subsidiebeschikking	47
1.11. Evaluatie 2016	48
1.11.1. Toelichting op correcties verslag 2015	48
1.11.2. Zelfevaluatie 2013-2016	48
Hoofdstuk 2: Prestatieverantwoording	53
Hoofdstuk 3: Jaarrekening 2016	54
3.1. Inleiding	54
3.2. Samengevoegde balans (model I)	55
3.3. Samengevoegde categoriale exploitatierekening (model IIa)	56
3.4. Waarderingsgrondslagen	57
3.5. Toelichtingen op de balans	60
3.6. Niet in de balans opgenomen rechten en verplichtingen	72
3.7. Toelichting op de categoriale exploitatierekening	73
3.8. Samengevoegde categoriale en functionele exploitatierekening (model IIb)	82
3.9. Toelichting op de samengevoegde functionele exploitatierekening	84
3.10. Berekening percentage eigen inkomsten	85
3.11. Prestatieverantwoording 2016	86
3.12. Overige gegevens	87
3.12.1. Controleverklaring van de onafhankelijke accountant	87
3.12.2. Rapportage van de feitelijke bevindingen inzake de prestatieverantwoording 2016	92
Hoofdstuk 4 Bijlagen	95
4.1. Akkoordverklaring Raad van Toezicht	95
4.2. Publicaties medewerkers	96
4.3. Externe vertegenwoordiging	97
4.4. Recensies	99

Voorwoord

Met 2016 sloot Museum Meermanno een roerige subsidieperiode 2013-2016 af. De start was moeizaam met een zeer teleurstellende korting van 25% op het subsidiebedrag van de voorafgaande periode. Deze korting had ingrijpende gevolgen voor het personeelsbestand en daarmee op de ambities. Ook de opvatting van de Raad voor Cultuur dat het museum voor de periode 2017-2020 niet als zelfstandige instelling subsidie mocht aanvragen, was lastig te begrijpen. In het onderhandelingstraject met het Letterkundig Museum bleken de verschillen in collectiegeschiedenis en de visie van de directies verregaande samenwerking in de weg te staan. In oktober 2013 werd na overleg met OCW een traject met de Koninklijke Bibliotheek (KB) opgestart. Binnen korte tijd werd een convenant gesloten, waarbij bestaande afspraken werden bevestigd en nieuwe werden vastgelegd, waaronder het delen van een conservator oude collecties en het gezamenlijk organiseren van grote tentoonstellingen waarbij de eigen collecties van beide instellingen leidend zouden zijn.

Samen met de Koninklijke Bibliotheek werd op 1 februari 2016 het Activiteitenplan 2017-2020 ingediend (KB). In het advies van de Raad voor Cultuur werden de in de aanvraag gepresenteerde samenwerking met de Koninklijke Bibliotheek en het daaruit voortvloeiende nieuwe profiel, de bijbehorende nieuwe missie en visie van het museum positief beoordeeld. Wel werd gevraagd deze nieuwe koers en het aangaan van de bestuurlijke fusie met de KB nader uit te werken en te onderbouwen in een nieuwe subsidieaanvraag die op 31 oktober jl. werd ingediend. Dit plan is het resultaat van een gezamenlijke inspanning van de medewerkers van het museum en van de Koninklijke Bibliotheek, externe adviseurs en potentiële externe partners. Dankzij deze inspanningen ontstond een overtuigend plan dat het museum weer toekomstbestendig maakt en klaar om met inspiratie, veel samenwerking en slagkracht vooruit te gaan. Dit plan werd door de Raad zeer positief beoordeeld. De Raad leest een goed uitgewerkt activiteitenprogramma en een heldere doelgroepenanalyse. Ook de programmering die de verbinding zoekt met scholen en openbare bibliotheken, waardoor het museum zijn publiek ook buiten de eigen muren zoekt, vindt de Raad zeer positief. Ik citeer: 'De instelling kan volgens de raad een voortrekkersrol vervullen als het gaat om programmeren buiten de deur.'

De samenwerking met de KB heeft op 1 november 2016 vorm gekregen in een bestuurlijke fusie. Op 2 juli nam het museum

afscheid van de Raad van Toezicht onder voorzitterschap van drs. W.J. Deetman. M.i.v. 1 november jl. is de Raad van Toezicht van Museum Meermanno samengesteld uit de leden van het Algemeen Bestuurscollege van de KB, aangevuld met de algemeen directeur van de KB, dr. L. Knibbeler.

De ernstige ziekte die directeur Maartje de Haan in 2014 trof, was van grote invloed op de organisatie. Ondanks haar enorme doorzettingsvermogen, werkkraft en optimisme waarmee zij lange tijd in staat was om door te blijven werken, heeft zij zich eind 2015 ziek moeten melden. Met vereende krachten hebben de medewerkers, ondersteund door de Raad van Toezicht, een team van vrijwilligers en natuurlijk de Vrienden en de Koninklijke Bibliotheek, dit gemis weten op te vangen. Gezamenlijk hebben zij van 2016 een zeer succesvol jaar gemaakt. Het voorjaar opende met de tentoonstelling 'Het boek van binnen' over de productie van boeken door de eeuwen heen. Hierna volgde de bijzonder mooie en leuke tentoonstelling 'Fiep Westendorp: een feest voor het oog!', een succesvol samenwerkingsproject met Fiep Amsterdam bv en de Openbare bibliotheken. Naast een tentoonstelling binnen de muren van het museum was een satelliet hiervan in maar liefst 85 openbare bibliotheken in het hele land te zien, waarmee alvast een voorschot werd genomen op het nieuwe activiteitenplan. Met name door deze tentoonstelling ontving het museum bijna 30.000 bezoekers in het museum en nog eens ruim 25.000 daar buiten. In het najaar opende de derde grote tentoonstelling 'Sport in beeld', samengesteld in nauwe samenwerking met de Koninklijke Bibliotheek en gelegenheidspartner NOC*NSF.

Behalve deze drie grote tentoonstelling werden in andere zalen kleinere tentoonstellingen gemaakt. Hiervoor waren partners uit het netwerk benaderd, zoals het Plantin Instituut te Antwerpen, het CPNB en een aantal particuliere verzamelaars.

Het aantal scholieren en studenten nam weliswaar toe, maar het aantal van 5.500 dat in de prestatie-eisen is opgenomen, blijkt te hoog. Het museum ontvangt veel schoolgroepen uit het basis- en voortgezet onderwijs met speciale schoolprogramma's. De conservatoren zetten zich met veel toewijding en enthousiasme in bij de ontvangsten van vele groepen studenten. Het totale aantal ontvangen scholieren en studenten is in 2016 gestegen van 3.803 naar 4.867. Het museum constateert echter dat daarmee de grenzen van de mogelijkheden met de huidige personeelsbezetting en de capaciteit van het gebouw bereikt zijn. Reden voor het museum om in de nieuwe beleidsperiode scholen en opleidingen buiten de muren van het gebouw op te zoeken.

De gemeente Den Haag ontwikkelt plannen om het gebied rond de Hofvijver, het Binnenhof en het Lange Voorhout als Museumkwartier te identificeren. Museum Meermanno maakt deel uit van dit gebied en is betrokken bij deze plannen.

Ook internationaal staat Museum Meermanno in de belangstelling. Zo gaven de conservator oude collecties en ondergetekende lezingen in onder meer Parijs, New York, Cleveland en Oberlin en werden aldaar duurzame contacten gelegd. In november bewonderden bestuursleden en de winnaar van de Praemium Erasmianum, de Engels schrijfster A.S. Byatt, de befaamde Kelmscott-uitgaven van William Morris in de sfeervolle negentiende-eeuwse Boekzaal.

Naast alle activiteiten voor het publiek en het schrijven aan het Activiteitenplan 2017-2020 bereidde het museum zich voor op de implicaties van de nieuwe Erfgoedwet. Per 2017 wordt in het kader hiervan een nieuwe huurovereenkomst en dienstverleningsovereenkomst met het Rijksvastgoedbedrijf afgesloten. Dit traject dat deels in samenwerking met vijf andere musea is ingezet, vergde veel inspanningen van de museummedewerkers.

Hoewel de afgelopen vier jaar, en zeker 2016, voor het museum en zijn medewerkers moeilijk genoemd mogen worden, zijn wij er gezamenlijk in geslaagd deze tot een goed einde te brengen en samen met de Koninklijke Bibliotheek en netwerkpartners een overtuigend en toekomstbestendig plan voor de periode 2017-2020 neer te zetten. Museum Meermanno | Huis van het Boek is klaar zich te richten op het verleden, heden en toekomst van het boek

Rickey Tax

Waarnemend directeur

Hoofdstuk 1. Bestuursverslag

1.1. Inleiding

Dit bestuursverslag is geschreven als verantwoording van de subsidie, die het Ministerie van OCW aan Museum Meermanno heeft toegezegd ten behoeve van het beheer en de exploitatie van het museumgebouw en de museale collectie. De Stichting tot Beheer van het Museum van het Boek | Museum Meermanno-Westreenianum heeft ten doel het bevorderen bij een breed publiek van kennis en belangstelling voor de ontwikkelingen op het gebied van de geschiedenis van boek- en drukkunst op alle aspecten behalve tekstueel inhoudelijke. Het beleid van het museum bestaat uit het mogelijk maken en uitvoeren van diverse activiteiten, zoals in dit verslag beschreven, om deze doelstelling te realiseren.

1.2. WNT-verantwoording 2016

Per 1 januari 2013 is de Wet normering bezoldiging topfunctionarissen publieke en semipublieke sector (WNT) ingegaan. Deze verantwoording is opgesteld op basis van de volgende op Stichting tot Beheer van het Museum van het Boek | Museum Meermanno-Westreenianum van toepassing zijnde regelgeving: het algemeen WNT-maximum.

Het bezoldigingsmaximum in 2016 voor Museum Meermanno is € 179.000. Het weergegeven toepasselijke WNT-maximum per persoon of functie is berekend naar rato van de omvang (en voor topfunctionarissen tevens de duur) van het dienstverband, waarbij voor de berekening de omvang van het dienstverband nooit groter kan zijn dan 1,0 fte. Uitzondering hierop is het WNT-maximum voor de leden van Raad van Toezicht; dit bedraagt voor de voorzitter 15% en voor de overige leden 10% van het bezoldigingsmaximum.

Bezoldiging leidinggevende topfunctionarissen

bedragen x € 1	Dhr. R. Tax	Mevr. M.K. de Haan	Dhr. R. Tax	Mevr. M.K. de Haan
Bezoldiging leidinggevende topfunctionarissen	Waarnemend directeur	Directeur	Waarnemend directeur	Directeur
Duur dienstverband	2016	2016	16-11-2015/ 31-12-2015	2015
Omvang dienstverband (in fte)	0,8889	0,9444	0,8889	0,9444
Gewezen topfunctionaris?	nee	Nee	nee	nee
(Fictieve) dienstbetrekking?	nee	Nee	nee	nee
Zo niet, langer dan 6 maanden binnen 18 maanden werkzaam?	ja	Ja	ja	ja
Bezoldiging				
Beloning	50.305	90.631	2.073	86.499

Belastbare onkostenvergoedingen	0	0	0	0
Beloningen betaalbaar op termijn	5.684	11.276	228	10.650
Totaal bezoldiging	55.989	101.907	2.302	97.149
WNT-maximum	179.000	179.000	7.315	178.000
Toepasselijk WNT-maximum	159.113	169.048	6.502	168.103
Motivering indien overschrijding	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.

1.3. Samenstelling Raad van Toezicht

Toezichthoudende topfunctionarissen

De leden van de Raad van Toezicht hebben over 2016 geen bezoldiging ontvangen. Zij zijn voor onbepaalde tijd aangesteld. De Raad van Toezicht bestond in 2016 uit de volgende functionarissen:

Raad van Toezicht leden 2016	In dienst	Uit dienst	Beloning
Drs. W.J. Deetman, lid Raad van State (voorzitter)	1-1-2009	1-7-2016	N.v.t.
Drs. C. van Dijkhuizen, CFO ABN AMRO (lid)	1-1-2005	1-7-2016	N.v.t.
Mw. prof. dr. L. Kuitert, Leerstoel Boekwetenschap, UvA (lid)	1-1-2009	1-7-2016	N.v.t.
Dr. S. Noorda, Voorzitter van de Vereniging v. Universiteiten VSNU (lid)	1-1-2010	1-7-2016	N.v.t.
Mw. drs. A. Portegies, uitgever Querido (lid)	1-1-2010	1-7-2016	N.v.t.
Mw. Dr. E.J.B. Knibbeler, algemeen directeur Koninklijke Bibliotheek (q.q., permanent lid)	1-1-2015	onbepaalde tijd	N.v.t.
Dhr. mr. T.H.J. Joustra, Voorzitter Onderzoeksraad voor Veiligheid.	1-11-2016	onbepaalde tijd	N.v.t.
Dhr. mr. drs. L. Jongasma, Lid RvC Aegon Bank en o.a. oud-voorzitter Raad van Bestuur Sdu NV.	1-11-2016	onbepaalde tijd	N.v.t.
Mw. prof. dr. F.M.G. de Jong, Hoogleraar e-research for the Humanities (UU) & executive director CLARIN ERIC.	1-11-2016	onbepaalde tijd	N.v.t.
Dhr. W. van der Stelt, Strategic relations director bij Springer Nature.	1-11-2016	onbepaalde tijd	N.v.t.
Dhr. dr. K. Veling, Voormalig directeur ProDemos, voorzitter VOB, parlamentslid (EK en TK).	1-11-2016	onbepaalde tijd	N.v.t.

Uitkeringen wegens beëindiging dienstverband aan topfunctionarissen

Aan topfunctionarissen zijn geen uitkeringen verstrekt wegens beëindiging dienstverband.

Overige rapportageverplichtingen op grond van de WNT

Naast de hierboven vermelde topfunctionarissen zijn er geen overige functionarissen die in 2016 een bezoldiging boven het toepasselijke WNT-maximum hebben ontvangen, of waarvoor in eerdere jaren een vermelding op grond van de WOPT of de WNT heeft plaatsgevonden of had moeten plaatsvinden. Er zijn in 2016 geen ontslaguitkeringen aan overige functionarissen betaald die op grond van de WNT dienen te worden gerapporteerd.

De Raad van Toezicht kwam in 2016 vier maal bijeen voor overleg.

Op 12 januari, 4 maart en 13 juni waren dat vergaderingen onder voorzitterschap van de heer Deetman. Op 16 december kwam de ‘nieuwe’ Raad van Toezicht onder voorzitterschap van de heer Joustra voor het eerst bijeen.

1.4. Governance Code Cultuur

Museum Meermanno hanteert de Governance Code Cultuur. Mocht het museum hiervan afwijken, dan zal daar een toelichting op gegeven worden.

1.5. Bestuur en directie

De Stichting tot beheer van het Museum van het Boek/Museum Meermanno-Westreenianum kent één bestuurder/directeur en één plaatsvervanger met volledig mandaat:

- Mevrouw drs. M.K. de Haan, directeur
(het gehele jaar 2016 afwezig wegens ziekte)
- De heer drs. R. Tax, waarnemend directeur/hoofd
collectiebeheer
- Mevrouw drs. A.G. Boerma, plaatsvervangend directeur/
pr en marketing (volledig mandaat sinds 12 april 2016)

De financiële bevoegdheden van alle personeelsleden zijn vastgelegd. Voor een overzicht van het volledige personeelsbestand wordt verwezen naar de bijlage 1 Personeelszaken.

1.6. Financiële positie 2016

Hieronder volgen achtereenvolgens toelichtingen op het exploitatieresultaat van 2016, de financiële risico's, de uitgangspunten voor het financieel beleid en de OCW-eisen in het kader van cultuurprofijs.

Voor een boekhoudkundige toelichting op het exploitatieresultaat wordt verwezen naar de jaarrekening (zie hoofdstuk 3).

Exploitatieresultaat	2016 €
Exploitatieresultaat vóór bestemmingen 2016	-878.915
Onttrekkingen:	
Resultaatbestemmingen	-694.899
Onttrekking resultaat OCW 2013-2016	-84.647
Onttrekking algemene reserve	-99.369
Exploitatieresultaat na bestemmingen 2016	-184.016
Onttrekking herwaarderingsreserve	-808
Totaal onttrekking 2016	-879.723
Eigen vermogen 1-1-2016	2.528.069
Onttrekking 2016	879.723
Eigen vermogen 31-12-2016	1.648.346

Fonds Meermanno-Westreenianum

Sinds 2003 omvat de jaarrekening van Museum Meermanno tevens de balans en winst- en verliesrekening van het Fonds Meermanno-Westreenianum. De cijfers zijn in de samengevoegde balans en winst- en verliesrekening opgenomen. Het Fonds Meermanno-Westreenianum omvat een effectendepot zonder portefeuillemodel; de obligaties. Er is gekozen voor een behoudend beleggingsprofiel.

Nalatenschap mevr. Boekestein

In 2014 is de nalatenschap van mevrouw G.A. Boekestein aanvaard onder last van vruchtgebruik. De nalatenschap is vastgelegd in aandelen (twee coin depots) ter waarde van € 1.330.000. De belegging alsmede het rendement komt ten bate van de nog levende vruchtgebruikers. Indien de nalatenschap door overlijden van een van hen of beiden zal vrijkomen voor Museum Meermanno, zal het rendement van deze aandelen jaarlijks ten bate van Museum Meermanno worden aangewend. En zal gekozen worden voor een defensief beleggingsprofiel.

De doelen die ten grondslag liggen: collectie-uitbreiding en behoud en beheer van de bestaande collectie van Museum Meermanno, het presenteren van de collectie van Meermanno tijdens vaste en tijdelijke presentaties en het aanwenden van de collectie van Museum Meermanno voor educatief gebruik.

Begroting 2017 ziet er als volgt uit:

Begroting 2017	Norm Aanvraag 2017
Bezoekersaantallen in MM	26.250
Bereik buiten MM	15.500
Totaal	41.750
	€
BATEN	
Publieksinkomsten	175.525
Sponsorinkomsten	30.000
Overige directe inkomsten	237.250
Private middelen particulieren en vrienden	56.700
Private middelen fondsen	77.750
Subsidie Ministerie OCW (structureel)	1.188.863
Publieke subsidie overig (niet-structureel)	71.000
Totale baten	1.837.088
LASTEN	
Personeelslasten	881.392
Huisvestingskosten totaal	315.687
Afschrijvingen	91.000
Aankopen	19.500
Overige	532.050
Totale lasten	1.839.629
Saldo uit gewone bedrijfsvoering	-2.541
Saldo rentebaten/lasten	3.750
EXPLOITATIERESULTAAT vóór bestemmingen	1.209

1.7. Prestatie-eisen OCW

In het kader van de subsidieaanvraag voor de periode 2013-2016 werden de volgende uitgangspunten geformuleerd:

- Aantal bezoekers gemiddeld per jaar: 30.000;
- Bezoekers scholen en hoger onderwijs gemiddeld per jaar: 5.500;
- Aantal uren open voor publiek: 36.

Aantal bezoekers

In 2016 heeft het Museum Meermanno 29.462 bezoekers over de drempel ontvangen. 10% daarvan kwam niet uit Nederland, met name buitenlandse onderzoekers en studenten.

Daarnaast trok de reizende tentoonstelling 'Getekend door Fiep Westendorp' 25.370 externe bezoekers en deden 267 volwassenen en 180 kinderen mee aan de workshops op het Uitfestival en bij de Kinderboekenparade.

Bezoekers/bereik	Aantal 2016	Aantal 2015	Aantal 2014	Aantal 2013
Prestatie eisen:				
Totaal aantal bezoekers	30.000	30.000	30.000	30.000
- waarvan aantal bezoekende scholieren (eis was 7.800)	5.500	5.500	5.500	5.500
Totaal interne bezoekers	29.462	22.196	23.382	21.038
Totaal externe bezoekers	25.817	24.749	16.250	0
Totale bezoekers/bereik	55.279	46.945	39.632	21.038
Interne bezoekers:	29.462	22.196	23.382	21.038
-waarvan betalende entrees	3.542	1.899	2.300	5.855
- waarvan betalenden met museumkaarten	12.241	9.746	9.993	4.019
- waarvan betalenden tbv educatie/evenementen	7.524	6.182	8.167	5.779
totaal betalenden	23.307	17.827	20.460	15.653
totaal gratis	6.155	4.369	2.922	5.385
Externe bezoekers:	25.817	24.749	16.250	0
Waaronder buitenlandse bezoekers 10% van interne bezoekers:	2.946	2.220	2.338	2.104
Waaronder leerlingen interne bezoekers:				
Leerlingen PO (primair onderwijs)	3.211	2.380	2.827	2.877
Leerlingen VO (voortgezet onderwijs)	1.186	762	809	924
Leerlingen HO (hoger onderwijs)	470*	661	522	519**
Totaal	4.867	3.803	4.158	4.320
Groep volwassenen	2.723	2.728	4.029	2.484
Groep kinderen/jongeren	4.800	3.454	4.138	4.507
Individuele volwassenen	19.104	14.738	13.556	12.800
Individuele kinderen/jongeren	2.835	1.276	1.659	1.247
Totaal interne bezoekers	29.462	22.196	23.382	21.038
% betalend t.o.v. totaal (inclusief externe bezoekers)	42,5%	38,0%	51,6%	74,4%
% betalend t.o.v. totaal (exclusief externe bezoekers)	79,1%	80,3%	87,5%	74,4%

*Een substantieel deel van het aantal studenten is in dit overzicht geteld als betalend met Museumkaart en niet als student. M.i.v. 2016 vraagt het museum studenten en opleidingen actief naar hun Museumkaart.

**In de kolom 2013 is in het Jaarverslag 2015 een redactionele fout

gesloten. Bij studenten hoger onderwijs werd een aantal van 1.519 gemeld. Dit moest zijn 519.

Bezoekers scholen en hoger onderwijs

Het aantal scholieren en studenten dat het museum bezoekt, is stijgende. Naast educatieve programma's voor scholen, rondleidingen en ontvangsten door de conservatoren waarbij boeken uit de collectie worden getoond, organiseert het museum ook workshops in de schoolvakanties. Deze workshops worden behalve door het museum zelf gepromoot via de VakantiePas en via Festival de Betovering (in de herfstvakantie). Alle Haagse basisschool kinderen krijgen de boekjes met het culturele aanbod van Den Haag via hun school uitgereikt. Voor een nadere toelichting wordt verwezen naar paragraaf 1.8.3.

Percentage eigen inkomsten

Conform de brief van Ministerie van OCW, 25 augustus 2016, ref.nr. 1056345 zijn de eigen inkomsten percentages 2013 tot en met 2015 vastgesteld. Het percentage over 2016 is 95,7%. Aan de norm van 19,5% wordt ruimschoots voldaan.

In 2014 heeft Museum Meermanno de nalatenschap van mevrouw Boekestein aanvaard. Door deze aanvaarding, de crowdfundingacties 'Boek zoekt vrouw, man en bedrijf' en 'Boekje zoekt jou', de zakelijke verhuur en de winkelverkoop loopt het percentage eigen inkomsten op naar 100%. Zonder de nalatenschap is het percentage eigen inkomsten 2014: 24,3%.

In 2016 belooft het percentage eigen inkomsten 95,7%.

Het gemiddelde percentage gedurende de periode 2013-2016 bedraagt 60,7%.

De eigen inkomsten kunnen als volgt worden gespecificeerd:

Eigen inkomsten	Realisatie 2016 €	Realisatie 2015 €	Realisatie 2014 €	Realisatie 2013 €
Eigen inkomsten:				
Publieksinkomsten	243.237	148.110	168.814	166.539
Sponsorinkomsten	0	50.000	54.000	55.000
Overige inkomsten	11.182	8.543	12.900	9.138
Totale directe inkomsten	254.419	206.653	235.714	230.677
Donaties acties	23.052	30.538	33.392	29.853
Vriendenstichting	26.200	18.200	54.200	30.200
Nalatenschap Boekestein	14.311	12.769	1.100.000	0
Schenking Officina Bodoni	34.307	0	0	0
Private fondsen	89.784	0	30.561	121.801
Totale bijdragen uit private middelen	187.654	61.507	1.218.153	181.854
Totaal eigen inkomsten	442.073	268.160	1.453.867	412.531
Subsidiebedrag OCW	461.863	1.458.236	1.453.753	1.428.108
Subsidie provincie/gemeente/andere bestuursorganen	0	0	0	0
Totaal structurele subsidies	461.863	1.458.236	1.453.753	1.428.108
Percentage eigen inkomsten	%	95,7	18,4	100,0
				28,9

In de exploitatierekening 2016 is de huisvestingsbijdrage verminderd met een bedrag groot € 1.012.008, welke betrekking heeft op een egalisatieschuld conform de brief van het Ministerie van OCW, d.d. 26-8-2016, ref.nr. 1045372. Dit bedrag is terugbetaald in 2016.

Tevens is in mindering gebracht de incidentele bijdrage voor (brand) veiligheid ad € 130.000. Die is opgenomen op de balans alsnog te betalen bedragen. Op het moment dat uitgaven worden gedaan, wordt eenzelfde bedrag opgenomen in de overige subsidies uit publieke middelen.

Totale subsidie 2016	2016 €
	1.603.871
Af: Incidentele subsidie (brand)veiligheid	130.000
Af: Vereffening egalisatieschuld	1.012.008
Structurele subsidie OCW 2016	461.863

Voorgenomen prestaties

Hieronder volgt een overzicht van voorgenomen prestaties.

Registratiegraad en -kwaliteit

Ten minste 95 procent van de objecten is geregistreerd. Alle geregistreerde objecten zijn voorzien van een inventaris- en standplaatsnummer; van alle objecten is de juridische status bekend.

Collectieplan

In 2015 is het collectieplan 2011-2014 *Boekwetenschap en bibliofilie* herschreven voor de periode 2015-2018. Verdergaande samenwerking met de Koninklijke Bibliotheek maken evenwel een tussentijdse bijstelling van dit plan zeer wel denkbaar.

Veiligheidsplan

Museum Meermannno beschikt over een integraal veiligheidsplan, dat in 2015 in samenspraak met externe adviseurs is doorgelicht. Zowel het calamiteiten- als het ontruimingsplan zijn verder aangescherpt en in overeenstemming gebracht met de huidige stand van zaken.

Bestuurlijke fusie en samenwerking

De bestuurlijke fusie met de Koninklijke Bibliotheek is in 2016 geëffectueerd. In overleg met de Raad van Toezicht en het Ministerie van OCW zijn met ingang van 1 november de statuten gewijzigd. Per die datum trad Het Algemeen Bestuurscollege van de KB, met hieraan toegevoegd de Algemeen Directeur van de KB, aan als Raad van Toezicht van Museum Meermannno. In het op 31 oktober ingediende Activiteitenplan 2017-2020 is de samenwerking tussen Museum Meermannno en de Koninklijke Bibliotheek vastgelegd. Hierin zijn de visie, missie, doelstellingen en strategie vastgelegd voor het gezamenlijke programma Huis van het boek.

1.8. Verrichte activiteiten

1.8.1. Publieksfunctie

Vaste opstelling

Museum Meermanno is het oudste boekenmuseum ter wereld en het enige boekenmuseum van Nederland. Het heeft bovendien een originele negentiende-eeuwse museuminrichting. In Museum Meermanno is de eerste verdieping geheel gewijd aan de internationale collectie van Baron van Westreenen. De vitrines en de andere meubels, de ordening en de aankleding roepen de atmosfeer op van een negentiende-eeuwse museale omgeving. De achterzaal toont in een permanente opstelling de verzameling oudheden en andere voorwerpen die Van Westreenen bijeenbracht. De Boekzaal, met de glazen vitrinekasten langs de wanden en de houten lessenaarvitrines in het midden (waarin wisselende exposities van de bijzondere oude boekencollectie te zien zijn), herbergt een aanzienlijk deel van de collectie vroege drukken. In de opstelling ‘Van lood tot led’ wordt iedere vier maanden een wisselende selectie uit de boekgeschiedenis van 1850 tot de laatste huidige, digitale ontwikkelingen getoond.

In de Boekzaal wordt elke vier maanden een nieuwe selectie uit de oude collectie gepresenteerd, waarbij handschriften en vroege drukken in wisselende thema-opstelling worden getoond. Dit jaar werd daarbij onder andere aandacht besteed aan de boeken van Erasmus, ter gelegenheid van het Erasmusjaar, waarin werd herdacht dat 500 jaar geleden zijn vertaling van het Nieuwe Testament verscheen.

Ook in de vitrines bij de ‘Bibliotheca Thurkowiana Minor’, een miniatuurbibliotheek met 1515 miniatuurboekjes wordt elke vier maanden een nieuwe selectie tentoongesteld.

De vaste opstellingen spelen een belangrijke rol in het educatieve programma van het museum.

Overzicht tentoonstellingen 2016

In 2016 werden drie grote tentoonstellingsprojecten georganiseerd:

Het boek van binnen

De tentoonstelling ‘Het boek van binnen’ toonde in vogelvlucht de ontwikkeling van het boek: van kleitablet en middeleeuws handschrift tot interactief e-boek en 3d-geprinte boekband.

De makers van het boek stonden hierbij centraal. Zo zien we de middeleeuwse schrijver die in de marge aantekeningen achterlaat voor zijn collega's, de vroegste drukkers die worstelen met de mogelijkheden van de drukpers en letterontwerpers die streven naar de best leesbare letter. Internationaal gerenommeerde boekvormgevers Irma Boom en Joost Grootens vertelden over het maken van een bijzonder boek. Ook de ontwikkeling van Printing on Demand en de onmiskenbare trend van vaak jonge ontwerpers om weer mooi gemaakte en bijzondere boeken te maken kwamen aan bod. Hoe zal het boek er in de toekomst uitzien? Het publiek werd uitgenodigd hierover na te denken. Deze tentoonstelling werd ondersteund door het De Gijselaar-Hintzenfonds en Stichting 's-Gravenhaags Ondersteuningsfonds voor boekhandelaren en uitgevers.

Fiep Westendorp: een feest voor het oog!

Fiep Westendorp maakte de bekende illustraties bij de verhalen van Jip en Janneke, Floddertje, Pim & Pom en Pluk van de Petteflet. De tentoonstelling 'Fiep Westendorp: een feest voor het oog!' was naast dit bekende werk ook een kennismaking met de andere kant van Fiep Westendorp: reclamewerk, affiches en boekomslagen die zij gedurende haar 60-jarige carrière maakte. Veel van deze originele tekeningen waren nog nooit eerder aan het publiek getoond. De tentoonstelling was ook de officiële aftrap van het Fiep-jaar, het jaar dat Fiep Westendorp honderd jaar geleden werd geboren en dat gevierd werd met vele activiteiten. Kinderen en volwassenen konden samen van deze tentoonstelling genieten. Voor kinderen was er een route met speelse opdrachten en in een speciale tekenkamer konden bezoekers zelf aan de slag. Tevens was in de tentoonstelling aandacht voor hedendaagse illustratoren: de Illustratie Biënnale, gesponsord door de Fiep Westendorp Foundation, vroeg tien illustratoren een omslagillustratie te maken voor hun favoriete boek. En eens in de twee jaar bekroont de Fiep Westendorp Foundation werk van jonge illustratoren. Van hun werk waren filmpjes te zien die inzicht gaven in het creatieve proces.

Speciaal voor de openbare bibliotheken maakte het museum in samenwerking met Fiep Amsterdam bv een eenvoudige reizende tentoonstelling bestaande uit tien losse panelen. Bij de tentoonstelling werd een actieve speurtocht voor kinderen aangeboden. Deze tentoonstelling werd in 2016 door 85 bibliotheken gehuurd en zorgde voor een groot bereik van de tentoonstelling over Fiep Westendorp.

Het gehele project rond Fiep Westendorp kwam mede tot stand dankzij bijdragen van de Fiep Westendorp Foundation, het Mondriaan Fonds, de Stichting VSBfonds en de Stichting Zabawas.

Het sportboek

De tentoonstelling ‘Het sportboek. De mooiste sportverhalen’ toonde de Nederlandse sportgeschiedenis aan de hand van honderden publicaties uit de collecties van de Koninklijke Bibliotheek (KB) en objecten uit de collectie van het NOC*NSF. Ca. 300 boeken, maar ook andere sportieve topstukken als de fiets van Joop Zoetemelk en het judo-pak van sporticoon Anton Geesink waren te zien. De oorsprong van de moderne sport was te zien in kolf spelende figuren in een middeleeuws handschrift, een potje zestiende-eeuws tennis en imposante boeken voor zeventiende-eeuwse scherm- en ruiterscholen. Vanaf de negentiende eeuw zien ontelbare reglementen en handboeken het levenslicht. Van Nelle en andere commerciële partijen geven zakboekjes uit om de voetbalcompetitie in bij te houden en jubileumboeken van sportverenigingen tonen de trots op het ‘eigen cluppie’. Door spannende jongensboeken maakt ook de jeugd kennis met de schoonheid van – in dit geval – het voetbal. Dat niet iedereen zo enthousiast was over de toenemende populariteit van al die sportieve activiteiten bewijzen brochures waarin sport als ‘besmettelijke zielsziekte’ wordt voorgesteld. Sport is niets zonder zijn helden: het hele land leeft mee bij grote evenementen als de Olympische Spelen of de Elfstedentocht. Zij maken met die ene seconde of die ene goal het verschil tussen eeuwige roem of totale deceptie. Honderden plaatjesboeken, biografieën, strips en tijdschriften bejubelen de coryfeeën uit de sportarena. Ook waren er enkele topstukken uit de schaak- en damcollectie van de KB te zien, van de vijftiende eeuw tot heden. De bezoeker kon ook zelf een potje schaken aan de prachtige schaaktafel naar het ontwerp van de Russische kunstenaar Alexander Rodchenko. Deze tentoonstelling werd ondersteund door enkele sponsors.

Kleine wisselende tentoonstellingen

Sinds 2014 zijn er twee nieuwe tentoonstellingszalen geopend op de tweede verdieping: een zaal waarin regelmatig nieuwe aanwinsten voor de moderne collectie worden uitgelicht, en de ‘Rode zaal’ waarin kleine thematentoonstellingen van moderne boeken plaatsvinden.

In 2016 waren dat

- Illustraties van Charles M. Schulz voor *Peanuts*, die dit jaar 65 jaar bestonden;
- *Bookwork* met boekkunst en mail-art van het Russische kunstenaarsechtpaar Segay en Nikonova;
- *Tussen Jezus en Oscar Wilde. Charles Ricketts (1866-1931) als illustrator van parabelen en prozagedichten* met houtsneden en tekeningen van deze Engelse kunstenaar voor een aantal bijzondere bibliofiele uitgaven. Deze tentoonstellingen werden samengesteld uit Nederlandse privécollecties.

In het souterrain werd aandacht gegeven aan de jaarlijkse

aanwinsten van de Best Verzorgde Boeken, zowel nationaal als internationaal.

Actuele zaken werden gepresenteerd in de halvitrine. In 2016 werd er onder meer aandacht besteed aan het overlijden van oud KB-conservator en margedrukker Kees Thomassen, aan drukproeven van tekeningen van Fiep Westendorp en aan de grafiekdoos die het museum ter gelegenheid van de Maand van de grafiek heeft uitgegeven.

<p>Aan tafel!</p> <p>t/m 31 januari</p>	<p>Zalen begane grond</p>	<p>Conservatoren: Erik Geleijns, Ellen van Oers, Anna Rademakers, Ellen van Schie.</p> <p>In samenwerking met de KB.</p> <p>Partners: CPNB/Het gouden kookboek; Kookwinkel DOK; NT Jong</p> <p>Doelgroepen: kookboekenliefhebbers, cultureel geïnteresseerd publiek.</p> <p>Bezoekers: 2.108 (2016) Bezoekers 2015 & 2016: 7.357</p>
<p>Inside/outside: Plantijn Instituut Antwerpen</p> <p>t/m 21 februari</p>	<p>Rode zaal</p>	<p>Gastconservator: Frank Blokland (KABK Den Haag).</p> <p>Selectie van werk van studenten aan de opleidingen boek- en letterontwerpen.</p> <p>Partner: Plantin Instituut Antwerpen.</p> <p>Doelgroep: liefhebbers van moderne typografie en boekontwerp, studenten.</p> <p>Met begeleidende publicatie.</p>
<p>Peanuts 65 jaar</p> <p>12 maart t/m 19 juni verlengd t/m 28 augustus</p>	<p>Rode zaal</p>	<p>Conservator: Leonie Wingen.</p> <p>Uit de collectie van een Nederlandse verzamelaar.</p>
<p>Het boek van binnen</p> <p>20 februari t/m 29 mei</p>	<p>Zalen begane grond</p>	<p>Conservatoren: Erik Geleijns, Rickey Tax, Leonie Wingen.</p> <p>Als onderdeel van de landelijke manifestatie '2016 Jaar van het Boek' i.s.m. het CPNB</p> <p>Doelgroep: Boekenliefhebbers, kinderen basis- en voortgezet onderwijs, gezinnen.</p> <p>Fondsen: De Gijselaar-Hintzenfonds, Stichting 's-Gravenhaags Ondersteuningsfonds voor boekhandelaren en uitgevers.</p> <p>Bezoekers: 5.094</p>

Fiep Westendorp: een feest voor het oog! 17 juni t/m 23 oktober	Zalen begane grond	Gastconservator: Gioia Smid. Partner: Fiep Amsterdam bv. Fondsen: Mondriaan fonds, VSB fonds, Stichting Zabawas. Doelgroep: Gezinnen met kinderen, senioren, vluchtelingen gezinnen. Fiep Westendorp Foundation, met begeleidende publicatie. Bezoekers intern: 15.736 Bezoekers extern: 25.370
De Best Verzorgde Boeken 2014 Zomer 2016	Souterrain	Selectie door jury van De Best Verzorgde Boeken. Partner: Stichting De Best Verzorgde Boeken. Ter gelegenheid van een schenking aan het museum. Met begeleidende publicatie.
Tussen Jezus en Oscar Wilde, Charles Ricketts (1866-1931) als illustrator van parabellen en prozagedichten 1 oktober 2016 t/m 8 januari 2017	Aanwinstenzaal	Gastconservator: Paul van Capelleveen. Ter gelegenheid van de 150ste geboortedag van de kunstenaar. Doelgroep: boekenliefhebbers. Met begeleidende publicatie.
Bookwork 22 oktober 2016 t/m 22 januari 2107	Rode zaal	Gastconservatoren: Serge Stommels en Albert Lemmens. Doelgroep: liefhebbers van kunstenaarsboeken en moderne kunst. Met begeleidende publicatie.
De Best Verzorgde Boeken internationaal Herfst 2016	Souterrain	Conservator: Rickey Tax. Selectie <i>Die schönste Bücher aller Welt</i> . Ter gelegenheid van aankopen voor de moderne collectie.
Het Sportboek 5 november 2016 t/m 5 februari 2017	Zalen begane grond	Conservatoren: Anna Rademakers, Ellen van Schie, Erik Geleijns en Ellen van Oers. Partners: de Koninklijke Bibliotheek, Walvis & Mosmans. Doelgroep: sport- en boekenliefhebbers. Sponsors: Antique Sportsbooks, Van Stockum veilingen. Met begeleidende publicatie. Bezoekers: 2.879 (2016)
De Best Verzorgde Boeken 2015 Winter 2016-2017	Souterrain	Selectie door jury van De Best Verzorgde Boeken. Partner: Stichting De Best Verzorgde Boeken. Ter gelegenheid van een schenking aan het museum. Met begeleidende publicatie.

Pr/marketing. De uitstraling van het netwerk

Tentoonstellingscampagnes

Het museum organiseerde in 2016 drie grote tentoonstellingen: 'Het boek van binnen', 'Fiep Westendorp. Een feest voor het oog!' en 'Het sportboek'. Alle drie de tentoonstellingen, met name die over Fiep Westendorp en die over sportboeken, gingen vergezeld van een uitgebreide campagne. Er prijkte een enorm banier aan de museumgevel, het museum verstuurde persberichten, verspreidde affiches en flyers in de regio Den Haag en in de openbare bibliotheken van Noord- en Zuid-Holland en advertenties werden geplaatst in tijdschriften die aansloten bij de gekozen doelgroepen.

Voor de verschillende tentoonstellingen en activiteiten werden de volgende doelgroepen benaderd: scholieren, studenten, professionals, boek(geschiedenis)liefhebbers, gezinnen met kinderen senioren, vrouwen en cultureel geïnteresseerden. Daarnaast worden deze doelgroepen per project nauwkeuriger gespecificeerd.

Rond de tentoonstelling over Fiep Westendorp, die op 17 juni werd geopend door oud-minister Hedy d'Ancona, was er een uitgebreide samenwerking met Fiep Amsterdam bv op het gebied van de gezamenlijke publiciteit rond de tentoonstelling in het museum, de tentoonstelling in de bibliotheken, de jubileumpublicaties, en de activiteiten in het museum en bij de Fiep-bus die door het land reed. Ter gelegenheid van de tentoonstelling over sportboeken, die werd geopend door wielrenner Michael Boogerd, was er een samenwerking met NOC*NSF. Bij de opening kreeg hij het eerste exemplaar van het themanummer over sportboeken van *De boekenwereld* aangereikt. Samen met bureau Walvis & Mosmans | Identiteit en vormgeving organiseerde het museum de actie 'Sportboekselfie' en 'Held op sportsokken' waarbij o.a. via de Gemeente Den Haag contact werd gelegd met lokale sportclubs die hun eigen sportheld konden nomineren. Tijdens de hele tentoonstellingsperiode reed bus 25 met een grote advertentie op de achterkant door Den Haag. Het indringende portret van bokser Bep van Klaveren sierde alle campagne-uitingen.

Al deze partners namen de tentoonstelling mee in hun sociale media, digitale nieuwsbrieven en andere communicatie.

Het museumtijdschrift *Leeslint*, met artikelen over tentoonstellingen, activiteiten en collectie, verschijnt twee keer per jaar in een oplage van 2.500 exemplaren. Alle Vrienden van het museum, alsook relaties krijgen het blad toegestuurd. De overige exemplaren vinden grif aftrek bij de bezoekers.

Doorlopend publieksonderzoek

Museum Meermanno onderzoekt op diverse manieren zijn publiek. Er wordt onderzoek gedaan naar leeftijd, opleidingsniveau, waardering, maar ook naar ervaring en wensen.

Online worden de reacties gemonitord via Google Analytics, Google Alert, Crowd booster, Facebook statistieken, Bitly, YMLP, TweetDeck en Klout. Individuele e-mails met reacties van het publiek evenals de reacties op Facebook en Twitter worden allemaal beantwoord. Museum Meermanno werkt met het betalingssysteem van het bedrijf Quarto bv, waarmee het de aantallen, leeftijden, kortingspassen en bestedingen van zijn publiek bijhoudt. Ook neemt het museum deel aan het benchmarksysteem Museana.

Offline ontvangt het museum ook vele reacties van bezoekers en belangstellenden. Het museum voert een actief beleid om medewerkers in gesprek te laten treden met bezoekers. Dit gebeurt bij de balie, in de winkel en bij de verschillende activiteiten. Met name de weekendactiviteiten in het middeleeuws scriptorium en de drukkerij bieden het publiek gelegenheid tot vragen stellen en reageren. Ook maken bezoekers veelvuldig gebruik van de mogelijkheid iets in het gastenboek te schrijven.

De medewerker Educatie en de museumdocenten krijgen veel feedback van scholen en groepen. Zo evalueert het Haagse Cultuurmenu alle schoolbezoeken en informeert het museum zelf naar de waardering van de scholen die het museum bezoeken buiten het Cultuurmenu om. De pas gestarte CultuurSchakel heeft nog geen mogelijkheid om te evalueren, maar gaat dit vanaf volgend schooljaar (17/18) wel doen. Het contact loopt via het museum dus bereiken eventuele op- en aanmerkingen het museum altijd. Stichting de VakantiePas en De Betovering doen ook aan evaluatie. Na afloop van het festival of de vakantie wordt er via een digitaal formulier altijd besproken hoe de activiteiten verlopen zijn en waar de verbeterpunten zitten. De organisaties die activiteiten voor BSO's organiseren sturen het museum na elk bezoek van een BSO aan Meermanno een evaluatieverslag.

Het museum organiseert daarnaast jaarlijks een publieksonderzoek naar de gegevens en wensen van de tentoonstellingsbezoekers. Hierbij krijgen de bezoekers vragenlijsten aangereikt of worden direct vragen bij de kassa gesteld..

Op basis van al deze onderzoeksgegevens formuleert het museum beleid of stuurt bestaand beleid bij om bestaande doelgroepen te bedienen en om nieuwe doelgroepen, zoals gezinnen, actiever te benaderen.

Samenstelling bezoek

Museum Meermanno | Huis van het boek telde in 2016 55.279 bezoekers, waarvan 29.462 intern het museum bezochten en 25.817 extern de reizende tentoonstelling van het museum en de externe activiteiten.

Het volwassen publiek bestond dit jaar uit beduidend meer vrouwen dan mannen. Dit is vrijwel geheel terug te voeren op de overwegend vrouwelijke belangstelling voor de tentoonstelling over Fiep Westendorp. Was de verhouding mannen en vrouwen in 2015 nog fiftyfifty, nu bestond het publiek voor ruim 70% uit vrouwen. Tijdens deze tentoonstelling is extra onderzoek gedaan naar de herkomst van de bezoekers. Bijna 30% kwam uit Den Haag, 40% uit de Randstad, 27% uit de rest van Nederland en 5% uit het buitenland.

10% van het totale aantal bezoekers in het museum komt uit het buitenland. Daarvan maken toeristen een relatief klein deel uit. Voor het overgrote deel gaat het hier om buitenlandse onderzoekers en buitenlandse studenten. Studenten die het museum bezoeken, zijn steeds vaker afkomstig uit het buitenland. Het overgrote deel van het publiek is hoger opgeleid en vijftig plus. Dit is een landelijke trend waar het museum naadloos in past. Het museum wist de groei in het bezoekersaantal sinds 2011 te consolideren door de brede programmering, door het betrekken van relevante samenwerkingspartners en door de Fiep Westendorp-tentoonstelling die in 2016 aan de openbare bibliotheken werd aangeboden.

Website

In 2016 is het beleid om meer websitebezoekers te genereren succesvol voortgezet: de website is responsief en er is een grote slag gemaakt met de Engelse vertaling van de informatie. Zo is de site nu ook voor een grote groep internationale belangstellenden toegankelijk.

Ook in 2016 ontving het museum een Google Grant en kon er een Adwords campagne worden ingezet. Deze inzet van Adwords heeft geleid tot een toename van 34% van het website-bezoek t.o.v. 2015. Meermanno had in 2016 meer dan 156.400 online bezoeken, 40% van deze bezoeken waren afkomstig van AdWords (Bron: INTK).

In 2016 is weer actief ingezet op sociale media (Facebook en Twitter) en met verschillende links werden veel bezoekers naar de website geleid. Betaalde en niet-betaalde online agenda's zoals Dagjeweg.nl, online advertising op DenHaag.com droegen daar aan bij.

In 2016 waren er twee maanden met online bezoekersrecords, augustus met 17.926 en oktober met 20.157 website-bezoeken. Deze records werden gehaald dankzij het Fiep-festival in augustus en de intensieve inzet van middelen in oktober, de laatste maand van diezelfde tentoonstelling.

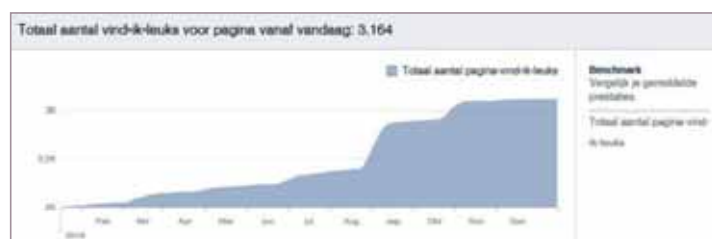
Eind 2016 waren er helaas technische problemen met de website waardoor er sinds november minder data konden worden gemeten. Zonder deze storingen was het totale aantal website-bezoeken nog hoger geweest. De problemen noodzaakten het museum een nieuwe website te laten bouwen. Vanaf december 2016 is er hard gewerkt aan de nieuwe website die half februari 2017 live kon.

Het totaal aantal websitebezoeken van de website van het museum (www.meermann.nl) kwam in 2016 uit op 156.478 bezoeken (een toename van 39.775 t.o.v. 2015) en 107.751 unieke gebruikers (een toename van 29.085 t.o.v. 2015) (bron: Google Analytics). Daarnaast werd de online catalogus (Adlib) maar liefst 55.884 (2015: 35.000) keer geraadpleegd. Een toename van ruim 20.000.

Sociale media

De tentoonstellingen, de randprogrammering en de collectie zijn onder meer via de sociale mediakanalen Facebook en Twitter onder de aandacht gebracht. Interactie werd gestimuleerd door vragen te stellen aan het publiek en retweets en likes werden gegenereerd door korte feitjes te vermelden, aantrekkelijk beeldmateriaal te gebruiken en kijkjes achter de schermen te geven. Zo werden dit jaar ook wekelijkse terugkerende items en een online tour door de tentoonstelling geïntroduceerd. Het museum blijkt bij uitstek in staat met content zijn community te bedienen. Deze community is dan ook gegroeid en telde begin 2016 2.605 volgers op Twitter (t.o.v. 2.500 in 2015) en 2.044 op Facebook (t.o.v. 2.010 in 2015). Eind december 2016 volgden 3.119 mensen het museum op Facebook en 2.805 op Twitter.

Voor de tentoonstelling 'Fiep Westendorp. Een feest voor het oog' (17 juni t/m 23 oktober) zorgde niet alleen voor een groei in de fysieke bezoekers, maar ook in de online bezoekers. Meermann heeft deze toename in de online community ook daarna weten vast te houden.

Bron: Facebook

- De (online) netwerken van de vele samenwerkingspartners worden intensief benut.

Zo werd de tentoonstelling over Fiep Westendorp georganiseerd in samenwerking met Fiep Amsterdam bv. De tentoonstelling was een van de vele activiteiten ter ere van het feit dat Fiep Westendorp honderd jaar geleden werd geboren. Al deze activiteiten werden vermeld op de website www.100jaarfiepwestendorp.nl (10.000 bezoekerswebsite) en www.fiepwestendorp.nl (9.000 bezoekers). Fiep Amsterdam bv heeft via Facebook (bijna 10.000 vrienden), Instagram (1.700 volgers) en in hun nieuwsbrief (500 abonnees) alle activiteiten rond de tentoonstelling in Meermannno gedeeld.

De najaarstentoonstelling ‘Het Sportboek’ was een samenwerking met de KB, maar ook met NOC* NSF (Twitter: 55,6 K en Facebook 41,3 K). Oud-wielrenner Michael Boogerd opende de tentoonstelling en zorgde behalve voor de nodige persaandacht, ook voor aandacht online. Hij heeft ruim 60.000 volgers op Twitter die door het *taggen* van Museum Meermannno en de KB informatie in hun tijdlijn voorbij zagen komen. De publiekscampagne ‘Sportboekselfie’ en ‘Held op sportsokken’ behelsde ook een gezamenlijke sociale mediacampagne met de KB (de laatste actie in samenwerking met Bureau Walvis & Mosmans). Wekelijks werden de tentoonstelling en de acties gezamenlijk gepromoot.

- Het aantal verstuurd digitale nieuwsbrieven en abonnees is uitgebreid naar ruim 4.147 (t.o.v. 3.750 in 2015).

Cijfers online	2016	2015	2014	2013
Website bezoekt	156.478	116.703	87.864	82.185
Website unieke gebruikers	107.751	78.666	52.285	49.116
Volgers Facebook	3.119	2.010	1.474	890
Volgers Twitter	2.805	2.500	1.990	1.494
Online nieuwsbrieven	4.147	3.750	-	-
Raadplegen Adlib	55.884	35.000	47.500	47.00

Online samenwerking met KB

Museum Meermannno en de KB werken ook online samen, een mooi voorbeeld hiervan is de collectie website ‘Medieval illuminated manuscripts’ (<http://manuscripts.kb.nl>). In 2016 mocht deze website 184.502 bezoeken en 112.554 unieke gebruikers registreren (t.o.v. 138.496 bezoeken en 93.412 unieke gebruikers in 2015).

Aan het bestand Handschriften KB-documentatie (<https://www.kb.nl/bronnen-zoekwijzers/databanken-mede-gemaakt-door->

de-kb/handschriften-kb-documentatie), waarin, anders dan de naam doet vermoeden, ook documentatie over Meermannohandschriften wordt opgenomen,

Voor de najaarstentoonstelling ‘Het Sportboek. De mooiste sportverhalen’ werd nauw samengewerkt met de KB.

De website van de KB heeft in 2016 2.036.521 bezoeken en 1.604.216 unieke bezoekers gegenereerd. Op de website van de KB werd de tentoonstelling op een aparte ‘Het Sportboek’-pagina aangekondigd.

Samenwerking met Historiek

Museum Meermanno heeft in samenwerking met Historiek een online rubriek waarin elke maand een boek uitgelicht wordt uit de collectie van Museum Meermanno. Wisselend wordt er aandacht besteed aan de historische en moderne (v.a. 1850) collectie van het museum. Het boek van de maand verschijnt op de derde dinsdag van de maand op de website van Museum Meermanno. Het project is een samenwerking met Historiek, die de rubriek ‘Museum Meermanno Boek van de maand’ maandelijks publiceert op de website Historiek.net. De website van Historiek had in 2016 4.798.035 paginaweergaven en 1.964.239 unieke bezoekers.

Samenwerking met Vakantiepas en Kidsproof

Meermanno werkt voor de kinderactiviteiten in de zomervakantie samen met de Vakantiepas. De website van de Vakantiepas genereert in de zomervakantie zo’n 15.000 unieke bezoekers. Naast de Vakantiepas werkt het museum ook regelmatig samen met Kidsproof Den Haag (Twitter: 654 volgers en Facebook 6.944). De kinderactiviteiten worden ook meegenomen in de digitale nieuwsbrieven, website en social media van het museum.

App

Museum Meermanno heeft in 2015 een audiotour gemaakt over de geschiedenis van het museum en de vaste presentatie. De audiotour is als gratis app beschikbaar voor de bezoekers. Ook is de audiotour via de website te luisteren en na te lezen. De audiotour is onderdeel van het gezamenlijke project ‘Cultuurstad aan zee’ waar een groot aantal Haagse musea aan meedoen, waaronder het Mauritshuis, Escher in het Paleis en het Louwman Museum. Het project werd in november groots gelanceerd. De audiotours van alle deelnemende instellingen van Cultuurstad aan zee zijn via dezelfde app te beluisteren. Gebruikers hoeven dus slechts één app te downloaden en kunnen binnen deze app opzoek naar tours in Den Haag en de

rest van Nederland en andere landen. De app heet izitravel, en heeft wereldwijd meer dan een miljoen gebruikers.

Media-aandacht

Met al deze tentoonstellingen, maar ook met de vele activiteiten trok Museum Meermanno veelvuldig de aandacht van de pers. De totale pr waarde in 2016 telde ruim: € 422. 630. Dit is uiteraard exclusief de veelvuldige online aankondigingen en besprekingen op websites, online tijdschriften, tweets en facebook berichten en de aandacht op radio en tv. Het museum meet de advertentiewaarde voor gedrukte media via het abonnement op de Media Info Groep. De verschuiving van gedrukte media naar online media zet onverminderd door. Een abonnement om de online advertentiewaarde te meten, is momenteel te prijzig voor het museum. De online vermeldingen worden zoals aangegeven op verschillende manieren gemonitord.

Museum Meermanno was in 2016 weer veelvuldig op de radio en in enkele tv-programma's geweest. Zo werd het programma *Hier zijn de Van Rossems* opgenomen in Museum Meermanno, op 8 januari 2016 uitgezonden. De opening van de Fiep Westendorp-tentoonstelling op 17 juni werd geregistreerd door *Haagse dingen* (terug te zien via Youtube). Er waren interviews over de Fiep-tentoonstelling op Radio 1, Omroep West en Den Haag FM. Het programma 'Debby en haar mannen' van Omroep West besteedde in het najaar uitgebreid aandacht aan de sportboekententoonstelling. Ook het nieuwsprogramma van Omroep West en radio 1 besteedden aandacht aan de sportboeken. Omroep West nodigde zelfs de succesvolle auteur Michel van Egmond (Kieft en Gijp) uit om door de tentoonstelling te lopen.

Activiteiten en evenementen

In het museum

Museum Meermanno deed ook in 2016 mee aan de landelijke Museumweek, de (opnieuw zeer geslaagde) Haagse Museumnacht en de Open Monumentendagen.

Bijzondere ontvangsten waren o.a.:

Verschillende boekpresentaties waaronder die van *Het leven en de fabels van Esopus*, de monografie *Wit op wit. En zwart* over de Nijmeegse kunstenaar Harry van Kuyk en *De groene middeleeuwen*. De pre-promotie van Frank van Blokland aan de Universiteit Leiden werd gevierd in het museum. Ook werden er twee goed bezochte 'How we made'-middagen georganiseerd rond de makers

van bijzondere boeken. Heel bijzonder was de presentatie van de Grafiekdoos op 25 november. Deze doos werd gemaakt door tien grafisch kunstenaars die de veelzijdige collectie van het museum als uitgangspunt namen. Zij werkten gedurende de Maand van de Grafiek in de drukkerij op de activiteitszolder. Tot slot vonden de jaarlijkse Vriendendag en de Nieuwjaarsbijeenkomst voor de Vrienden plaats in het museum.

Zakelijke ontvangsten

Er waren verschillende zakelijke partijen die vergaderingen in het museum, al dan niet gecombineerd met een rondleiding en lunch of borrel. Het museum ontving o.a. het Ministerie Van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, de Haagse Hogeschool, de Stichting Nederlandse Veteranendag, de afdeling Cultuurbeleid van de Gemeente Den Haag, Provinciehuis Zuid- Holland, het Wellant –college uit Houten, het VSB Fonds, de Stichting Gouden Ganzenveer, de Koninklijke Bibliotheek en de International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA).

Rondleidingen in het Jaar van het boek

Tijdens de tentoonstelling ‘Het boek van binnen’ heeft het museum dit voorjaar een serie workshops georganiseerd waarbij vele aspecten van het maken van boeken aan de orde kwamen. Zie 1.8.3 Educatie.

Daarnaast heeft het museum diverse groepen uit de vaste achterban ontvangen. Erik Geleijns en Rickey Tax, samenstellers van de voorjaartentoonstelling ‘Het boek van binnen’, leidden de Vrienden van Meermannano, van de Koninklijke Bibliotheek, van de Rijksdienst voor Kunsthistorische Documentatie, diverse groepen studenten boekwetenschap en kunstgeschiedenis, collega’s van de Koninklijke Bibliotheek, het Nederlands Genootschap Bibliofielen en de Nederlandse Boekhistorische Vereniging rond. De deskundige en inspirerende rondleidingen werden met enthousiasme ontvangen.

Buiten het museum

Buiten de muren nam het museum deel aan verschillende evenementen, zoals de Week van het Schrift in Boekhandel Scheltema (met workshop), het Uitefestival (met workshop), de Grand Conclave van de Miniature Book Society in Amsterdam en de Kinderboekenparade bij het Literatuurmuseum. Ook op de Boekkunstbeurs in Leiden, de Beurs voor bijzondere uitgevers in Paradiso en op de Amsterdam Antiquarian Book, Map & Print Fair waren vertegenwoordigers van het museum aanwezig.

1.8.2. Collectiefunctie

Collectieplan

Het aankoopbudget bleef zeer beperkt. Met name door de jaarlijkse bijdrage van de Vrienden van het museum konden een aantal belangrijke aankopen worden gedaan. Daarnaast konden op initiatief van Paul van Capelleveen en Jan Bos van de Koninklijke Bibliotheek en met steun van de Amerikaanse B.H. Breslauer Foundation 14 nog onbekende tekeningen van Jan van Krimpen worden aangekocht. Daarnaast werden een aantal belangrijke schenkingen gedaan (zie onder). De medewerkers hebben een groot aantal beschrijvingen toegevoegd aan de catalogus in Adlib. Met de Koninklijke Bibliotheek zijn de afspraken verder aangescherpt, met name op het gebied van Nederlandse marge-drukkers.

Presentaties en colleges

Een groeiend aantal universitaire en hogeschoolopleidingen weet Meermanno te vinden. De conservatoren van het museum gaven onder andere presentaties aan studenten van de volgende opleidingen:

- Book & Digital Media Studies, Universiteit Leiden
- Kunstgeschiedenis, Universiteit Utrecht
- Kunstgeschiedenis, Universiteit Leiden
- Kunstgeschiedenis, Radboud Universiteit Nijmegen
- Nederlands, Open Universiteit
- Engels, Vrije Universiteit
- Handschriftenkunde en Boekwetenschap, Universiteit van Amsterdam
- Typography & Graphic Communication, University of Reading
- Communication Design, Texas State University
- Type and Media en Grafisch ontwerp, Koninklijke Academie voor Beeldende Kunsten

Daarnaast was de conservator Oude Collecties betrokken bij een college voor studenten van een cursus Latijn van Antiek Toerisme (<http://www.antiektoerisme.nl/>) en bij een minorcollege van prof. Paul Hoftijzer voor studenten Book & Digital Media Studies in het voorjaar, waarin de studenten materiaal aandroegen voor een boekhistorische wandeling door Den Haag. De conservator begeleidde ook een excursie naar het Haags Gemeentearchief met deze studenten. Voor minorstudenten Conservering en Restauratie gaven de conservatoren in november presentaties om hen vertrouwd te maken met (oude) boeken. In december gaf de conservator Oude Collecties aan masterstudenten van dezelfde opleiding een college over de geschiedenis van de boekdrukkunst.

Ca. 100 individuele studenten en onderzoekers bezochten de leeszaal om stukken uit de collectie in te zien. In totaal raadpleegden zij ca. 900 items, waarvan 880 uit de oude collecties. De oud-conservator Oude Collecties zette het onderzoek naar de herkomst van de ruim 1500 incunabelen voort; er wordt naar gestreefd dit onderzoek in 2017 af te ronden.

De afdeling Collecties beantwoordde daarnaast talloze vragen van onderzoekers en andere geïnteresseerden. De online catalogus werd ruim 55880 maal bezocht (Bron: Adlib).

Rondleidingen en informatievoorziening

Op 16 juni werden veertien Amerikaanse bibliothecarissen van vooraanstaande musea en universiteiten in Meermanno voor een rondleiding en lunch ontvangen.

In september bezocht Rickey Tax op uitnodiging van het Jikji Korea Organizing Committee de oprichtingsbijeenkomst van de International Association of Printing Museums in Cheongju, Korea.

In oktober bezocht Rickey Tax op uitnodiging van Cleveland State University Library de Verenigde Staten voor het geven van een aantal lezingen over het museum en zijn collecties. Voorafgaand aan de lezingen in Cleveland en Oberlin gaf hij een lezing in de Watson Library van het Metropolitan Museum in New York.

Op 7 november verzorgde de waarnemend directeur een rondleiding voor de Academie van de Gouden Ganzenveer die haar jaarlijkse vergadering hield in het museum.

Op 17 november werd A.S. Byatt, winnaar van de Praemium Erasmianum 2016 in het museum ontvangen.

Een bestuursdelegatie van de New York University Club Library kreeg een rondleiding ter voorbereiding van een gecombineerd bezoek aan het museum en de Koninklijke Bibliotheek in mei 2017.

Schenkeningen

- 146 uitgaven van/of gerelateerd aan de Officina Bodoni.
- Archivalia rond de kunstenaar John Buckland Wright, waaronder enkele tientallen houtblokken, koperplaten, tekeningen en schetsen t.b.v. boekuitgaven
- Ca. 15 meter persoonlijk archief van typograaf Aldert Witte, waarin talloze schetsen, ontwerpen, brieven en andere archivalia
- Een collectie van 256 ex libris (Collectie Henk van Laar)
- Een collectie van 15 houtblokken en afdrucken van ex libris door

Pam G. Rueter

- Twintig uitgaven uit de nalatenschap van Kurt Löb
- Hiernaast nog enkele tientallen schenkingen van diverse particulieren

Aankopen

Op initiatief van Paul van Capelleveen en Jan Bos van de Koninklijke Bibliotheek en met steun van de Amerikaanse B.H. Breslauer Foundation werden 14 nog onbekende tekeningen van Jan van Krimpen aangekocht.

Registratie

In 2016 werden 1.640 titels uit de boekencollectie (handschriften, oude en moderne drukken aan Adlib toegevoegd. Hieronder ca. 1000 banden uit de collectie Struik (buitenlandse uitgeversbanden), die door mevrouw G. Betlem op vrijwillige basis worden ingevoerd. Van 223 objecten (archief, voorwerpen, ex-libris) werd een beschrijving opgenomen. De catalogisering van de collectie negentiende-eeuwse veilingcatalogi is voltooid, waarmee de gehele oude boekencollectie digitaal is geregistreerd.

De invoer van moderne signaturen van incunabelen van het museum in de Incunabula Short Title Catalogue (British Library) is gestopt. Enkele honderden beschrijvingen moeten nog door de BL aangepast worden. Naar verwachting wordt dit in 2017 gedaan.

Aan het bestand Handschriften KB-documentatie (<https://www.kb.nl/bronnen-zoekwijzers/databanken-mede-gemaakt-door-de-kb/handschriften-kb-documentatie>), waarin ook documentatie over Meermanno-handschriften wordt opgenomen, werden 71 nieuwe records over Meermanno-handschriften toegevoegd. In 2016 zijn Meermanno-handschriften genoemd, geduid en/of afgebeeld in 26 publicaties.

Mediatheek

Medewerkers van Collecties handelden externe aanvragen af voor 156 scans uit de collectie. 86 daarvan werden nieuw gemaakt. Ca. 50 scans werden gemaakt voor intern gebruik (onder andere voor *Leeslint*). In totaal werden ca. 400 nieuwe opnamen toegevoegd aan de mediatheek.

Digitalisering

Ten behoeve van een tekstuitgave werd het Meermanno-exemplaar van een geïllustreerde uitgave van Aesopus' *Fabelen* (Antwerpen, Geraert Leeu, 1485, 001 B 001) integraal gedigitaliseerd. In mei vond de presentatie van de uitgave plaats in het museum. Twee

andere werken werden op aanvraag van onderzoekers integraal gedigitaliseerd: de 10e-eeuwse Herbarius (010 D 007) en een 8e-eeuws handschrift met commentaren op het bijbelboek Job (010 A 001).

Al in 2015 werd voorwerk gedaan voor de aanvraag van subsidie van het Bureau Metamorfoze voor de digitalisering van de familiearchieven in het museum. In juni 2016 werd de financiering voor het project toegekend. In de laatste maanden van het jaar brachten conserverings- en digitaliseringsbedrijven offertes uit voor de behandeling van de archieven en werd het project formeel gestart. In 2017 zal DPConservation de 15 meter archief conserveren en digitaliseringsklaar maken, waarna het door MicroFormat in Lisse zal worden gescand. Het project loopt tot en met 2018.

In samenwerking met Bijzondere Collecties van de Universiteit van Amsterdam werd het archief rond de Nederlandse typograaf en letterontwerper Jan van Krimpen (ruim 400 items) gedigitaliseerd.

Conservering en restauratie

In 2016 is de conservering van 15 meter archief voorbereid (zie het voorafgaande). Een aanvulling op het archief van Sub Signo Libelli is herverpakt. Er zijn geen werken gerestaureerd. Wel kwam een fotorestorator kijken naar de daguerreotypie van Baron Van Westreenen; de foto bevindt zich in goede staat, maar in 2017 zal de zogenaamde glascorrosie worden verholpen. Daarnaast werden er plannen gemaakt voor een betere berging van incunabelfragmenten en de restauratie van een mogelijk door zuur aangetaste incunabel.

Zichtbaarheid van de collectie

In het museum

Een belangrijk deel van de collectie van Baron Van Westreenen (ruim 1100 voorwerpen en ruim 3350 boeken) staat permanent op zaal. Van de collectie van het Museum van het Boek zijn permanent twee kabinetten op zaal: het zogenaamde Kelmscott-kastje (incl. 69 boeken) en het Nieuwenhuiskabinet (inclusief 19 boeken). Gezien de kwetsbaarheid van het materiaal is het noodzakelijk de getoonde boeken en archiefstukken elke drie maanden te wisselen. Vanwege de grote omvang (circa 500.000 voorwerpen) van de collectie en de beperkt beschikbare ruimte kan slechts een klein percentage van de collectie getoond worden aan het publiek. In totaal zijn naast de permanent getoonde werken ca. 600 objecten voor het algemene publiek zichtbaar geweest.

Online

De collectie van Meermanno is op verschillende manieren online te zien. Alle miniaturen uit de ca. 250 middeleeuwse handschriften van het museum zijn opgenomen en doorzoekbaar in de Medieval Illuminated Manuscripts-website van de Koninklijke Bibliotheek (www.kb.nl/manuscripts). In de rubriek 'Boek van de Maand' op de website wordt maandelijks een stuk uit de collectie getoond. Teksten en afbeeldingen uit die rubriek worden overgenomen door www.historiek.net. Het overgrote deel van de collectie is te vinden in de webcatalogus via de website; de Nederlandse oude drukken zijn bovendien opgenomen in de database van de Short-Title Catalogue, Netherlands. De online-presentatie van Jacob van Maerlants Rijmbijbel is na de update van het Geheugen van Nederland verdwenen; er wordt aan gewerkt om hem weer via de website beschikbaar te maken.

Voor onderzoek

Versillende onderzoekers hebben t.b.v. publicaties of tentoonstellingen de collectie van Museum Meermanno geraadpleegd. In 2016 waren dat o.a.:

- Claudine Chavannes-Mazel en Linda Ijpelaar deden onderzoek naar 14 handschriften uit de collectie van het museum voor *De groene Middeleeuwen : duizend jaar gebruik van planten (600-1600) /* onder redactie van Linda Ijpelaar, Claudine A. Chavannes-Mazel ; bijdragen van Anne Margreet W. As-Vijvers .. [et al.]. - [Eindhoven] : Lecturis, 2016.
- Anne Korteweg en Anne Margreet As-Vijvers deden in november 2016 onderzoek naar de vier handschriften en een oude druk uit de collectie van Meermanno voor de begeleidende publicatie bij de handschrifttentoonstelling in het Catharijne Convent in 2018.
- Maaïke Meijer raadpleegde het archief van Alexander Verberne voor haar medio 2017 te verschijnen biografie van Fritzi Harmsen van Beek.
- Loes Peepkorn publiceerde in *1001 vrouwen* het lemma over Sijtje Aafjes: <http://resources.huylgens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/Aafjes>. Hiervoor raadpleegde zij het Van Goor-archief. Voor het lemma over Suzanne Heynemann voor diezelfde publicatie was de collectie van Meermanno al geraadpleegd: <http://resources.huylgens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/Heynemann>.
- Caroline Roodenburg heeft ex libris van Johan van Hell geraadpleegd, deze zijn in bruikleen gegeven voor de tentoonstelling 'Johan van Hell. Op klare toon' in Museum More, Museum voor modern realisme in Gorssel. Het onderzoek resulteerde ook in een publicatie, waarin deze 20 ex libris uit de collecties Schwenke en Beels zijn afgebeeld. *Johan van Hell 1889-1952 / [Teksten: Caroline Roodenburg-Schaad ... et al.]. - Houten : Uitgeverij Terra, 2015.*

■ Menno Voskuil raadpleegde de archieven van de private presses Sub Signo Libelli en Hugin & Munin. Hij publiceerde hierover in *De parelduiker*, jrg. 21 (2016), nr. 3: ‘Ben je in de winterboom: James Purdy en de Nederlandse private press’.

■ Barbara Walraven en Bert Jan Baas deden in 2015 onderzoek in het van Royen-archief naar de ‘Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst’ en specifiek naar de kunstkenner Leen Muller. Het resultaat van dit onderzoek werd vastgelegd in de monografie en gelijknamige tentoonstelling in Museum Gouda *Leen Muller en de Plateelbakkerij Zuid-Holland (1898-1936)* / Bert Jan Baas [et al]. – Leiden : Primavera Pers, 2016.

Bruiklenen aan tentoonstellingen elders

Van 15 oktober 2015 tot en met 18 januari 2016 was het unieke exemplaar van *Guang yutu* (115 B 001), een van houtblokken gedrukte zestiende-eeuwse Chinese atlas, te zien in het Rijksmuseum. Daarna reisde het boek door naar de Verenigde Staten, waar het van 27 februari tot en met 5 juni te zien was in het Peabody Essex Museum in Salem, Massachusetts.

Voor de tentoonstelling ‘New Types: Three Pioneers of Hebrew Graphic Design’ in The Israel Museum te Jeruzalem van 20 oktober 2015 tot en met 31 januari 2016 werden de volgende ontwerpen van Henri Friedlaender uitgeleend:

- Blad kalligrafie: “Und verloren sei uns der Tag wo nicht einmal getantz wurde!” (F 38 A 41)
- Blad kalligrafie: “Daniel 8.23-25” (F 39 A 41)
- Blad kalligrafie: Klaagliederen 3 (F 39 A 6)
Nieuwjaarsgroet, 1925 (F 25 C 2)
- Blad ‘Als nun Jaakob allein zurück blieb...’ (F 27 D 1)

Voor de tentoonstelling ‘Op zoek naar Van Santen & de kleuren van de Gouden Eeuw’ in de tentoonstellingsruimten van Bijzondere Collecties van de Universiteitsbibliotheek Amsterdam (29 oktober 2015 tot en met 14 februari 2016) werden uitgeleend:

- *Atlas Maior*, Amsterdam, J. Blaeu, 1662-1665: 4 delen:
Noordpoolgebied, Noorwegen, Denemarken (040 A 001), Zweden (040 A 002), Italië (041 A 002), Amerika (041 C 001); Stedenboek Italië, Savoye I, Amsterdam, J. Blaeu, 1682 (042 B 002) en Savoye II, Amsterdam, J. Blaeu, 1682 (042 C 001)
- Petrus Cunaeus/ Willem Goeree, *De Republyk der Hebreen*, Amsterdam, 1683-85, 3 delen (007 H 001-003)
- Jan Luyken, *Prentenbijbel*, Amsterdam, Arents en Van der Sijs, 1739 (D 21 A 20)

- Crispijn van de Passe, *Blomhof* (Hortus Floridus), Utrecht, 1614 (005 E 018)
- Boethius, *De Consolatione Philosophia*, Gent, Arent de Keysere, 1485. (001 A 002)
- Jac. de Theramo, *Der sonderen troest*. Haerlem, Jacob Bellaert, 1484. (001 C 007)
- Passiecyclus, ca. 1500 (009 N 036)
- W. Rolevinck/J. Veldener, *Fasciculus temporum*, Utrecht, J. Veldener, 1480, 2 exemplaren (001 C 047 en 001 C 048)

Verscheidene Romeinse oudheden die afkomstig zouden zijn uit de Brittenburg werden in bruikleen afgestaan aan het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden voor de tentoonstelling ‘Romeinse kust’ van 1 april tot en met 25 september:

- Een Romeins kannetje (2e/3e eeuw), inv.nr. 784/983
- Drie fragmenten van Romeinse aardewerk dakpannen, inv. nrs. 325/470, 328/473 en 332/477
- Een terra sigillata kommetje met reliëfversiering (2e eeuw), inv. nr. 712/925.

Na het Rijksmuseum voor Oudheden was c.q. is de tentoonstelling te zien in Huis van Hilde te Castricum (14 oktober 2016 tot en met 31 maart 2017). Daarna reist ze door naar Muzee in Scheveningen en het Archeologisch Museum Aardenburg.

Aan de tentoonstelling ‘Johan van Hell Op klare toon’ in Museum MORE (Gorssel) van 9 oktober 2016 tot en met 12 februari droeg Museum Meermanno 22 ex libris en gelegenheidsgrafiek bij (SA 22629, 22631, 22633-22634, 22636-22647, 22649, 22652-22654, 22656, JE 28509 en SW 02614-02615).

Eén van de topstukken van het museum, het vijftiende-eeuwse handschrift van de Franse vertaling van Augustinus’ *De civitate Dei* (010 A 011) werd afgevaardigd naar de tentoonstelling ‘Op zoek naar Utopia’ in M - Museum Leuven van 19 oktober 2016 tot en met 17 januari 2017.

[Waterschade](#)

Op 14 september ondervond een deel van de Meermanno-collectie dat in depot in de Koninklijke Bibliotheek staat schade door een overlopende afvoer. Door snel ingrijpen van KB-collega’s en inzet van medewerkers van het museum bleef de schade beperkt. Na droging kon begin 2017 begonnen worden met het terugplaatsen van het grootste deel de collectie en de inventarisatie van de geleden schade.

1.8.3. Educatie

Na de intensieve verbouwing van de activiteitenzolder in de zomer van 2015 kunnen schoolgroepen veel beter ontvangen worden. Het scriptorium, de middeleeuwse schrijfwerkplaats, is sfeervoller ingericht en heeft plek voor veertig in plaats van twintig schrijvers. De drukkerij is veel beter geoutilleerd en heeft een veel groter oppervlak gekregen doordat de naastgelegen bergruimte er bij is getrokken. Behalve voor educatieve doeleinden zijn beide ruimtes nu veel geschikter voor evenementen en zaalverhuur. Deze verbouwing heeft grote gevolgen gehad voor de educatieve programma's die Meermanno aanbiedt. De ambitieuze plannen om meer samen te werken, meer schoolgroepen te ontvangen en om ook in de weekenden de educatieve ruimtes open te stellen voor publiek konden nu gerealiseerd worden.

Programma-aanbod

Er worden verschillende educatieve programma's, rondleidingen en arrangementen aangeboden. Altijd heeft het programma te maken met de collectie van het museum en is het boek gerelateerd. Een programma bestaat uit een theoretisch gedeelte waarbij door middel van een speurtocht of een interactieve rondleiding het museum ontdekt wordt en een praktijkgedeelte waarbij het ambacht daadwerkelijk zelf uitgeprobeerd wordt. Er is een breed programma-aanbod voor groep 1 t/m 8 van het basisonderwijs, het voortgezet onderwijs, studenten en voor volwassenen. Naast het vaste scriptoriumprogramma, het drukkerijprogramma en het papier scheppen wordt er bij gelegenheid ook les gegeven in diverse grafische technieken zoals linoleum snijden, etsen en monoprint.

Workshops

Bij elke nieuwe tentoonstelling ontwikkelt het museum bijpassende workshops. In 2016 werden bij de tentoonstelling 'Boek van binnen' waren dat verschillende workshops voor zowel kinderen als voor volwassenen die specifiek gericht waren op het boekenambacht: Turks marmeren, boekbinden en perkament maken. Deze workshops werden gegeven door specialisten op dat gebied. In de tuin van het museum werd een week lang aan bezoekers getoond hoe perkament gemaakt werd, van het schoonmaken van het geitenvel tot aan het schuren van het perkament. Studenten Boekrestauratie hadden zich ingeschreven voor deze meerdaagse cursus, maar ook individuele bezoekers konden een kijkje nemen.

Bij de tentoonstelling over het werk van Fiep Westendorp is een actieve speurtocht ontwikkeld die ook samen met de mobiele tentoonstelling aan de openbare bibliotheken is

geleverd. Vooral BSO's hebben veel gebruik gemaakt van de zomervakantieworkshops rondom Fiep Westendorp. Elke dinsdag was er het open illustratie-atelier (met mooi weer in de tuin) en elke donderdag de workshop silhouetpret. Kinderen konden (net als Floddertje) lekker vies worden in de zandbak in de tuin en daarna een (ballen)bad nemen in het museumatelier. Museum Meermanno droeg ook met verschillende workshops bij aan een speciale Fiep Westendorp-middag in Boekhandel Paagman in Den Haag.

De meeste vakantieworkshops worden behalve door het museum zelf gepromoot via de VakantiePas en via Festival de Betovering (in de herfstvakantie). Alle Haagse basisschool kinderen krijgen de boekjes met het culturele aanbod van Den Haag via hun school uitgereikt. In totaal hebben in 2016 805 kinderen Museum Meermanno via deze weg weten te vinden. (Het Fiep festival niet meegerekend).

Samenwerkingen

De educatie in Museum Meermanno richt zich op kinderen, in het bijzonder op scholen, en daarnaast op volwassenen die in groepsverband het museum bezoeken. In 2016 is er vooral veel aandacht gegaan naar samenwerkingen. Er was al een nauwe band tussen het Cultuurmenu van Stichting Gezamenlijke Projecten Haagse Musea en Meermanno. Sinds het schooljaar 16/17 biedt Meermanno weer lessen aan de Haagse kleuters met het programma 'Lettersoep', waarin letterherkenning en vooral het plezier maken met letters centraal staat.

Dit schooljaar, vanaf oktober 2016, is Meermanno ook een samenwerking aangegaan met de CultuurSchakel. De CultuurSchakel bemiddelt tussen het primair onderwijs en Cultuuraanbieders in Den Haag. Via de CultuurSchakel biedt Meermanno in het schooljaar 16/17 zes verschillende schoolprogramma's aan die grif zijn afgenomen door Haagse scholen. Museum Meermanno staat in de top 5 van meest geboekte schoolprogramma's bij Haagse musea. Dit schooljaar zijn er 110 extra groepen bijgekomen via de CultuurSchakel, naast de 73 groepen die geboekt waren via het Cultuurmenu.

Ook in de schoolvakanties heeft Meermanno een aantal trouwe partners gevonden in het aanbieden van vakantieactiviteiten. Elke herfstvakantie zijn via Festival de Betovering de vakantieworkshops in Meermanno volgeboekt. Elke schoolvakantie adverteert Museum Meermanno bij de VakantiePas Club en in de zomervakantie staat Meermanno groot vermeld in de Vakantiepas die elke basisschoolleerling in Den Haag krijgt uitgereikt.

Fiep Festival

In augustus 2016 heeft Meermanno een groot vierdaags festival georganiseerd in de tuin van het museum: het Fiep Festival. Dat werd op 16 augustus geopend door Joris Wijsmuller, de Haagse wethouder van Stadsontwikkeling, Duurzaamheid, Wonen en Cultuur. Het doel van dit festival was samenwerking en ontmoeting. Naast Haagse kinderen werden ook gezinnen uit Asielzoekerscentrum Gilze-Rijen uitgenodigd en gezinnen uit minima-gezinnen die bereikt werden via Stichting Leergeld. Het resultaat was een vrolijk, bont festival met workshops, muziek en theater waarbij meer dan 1.000 kinderen en hun ouders met allerlei verschillende achtergronden en culturen elkaar ontmoetten. Het werk van illustrator Fiep Westendorp stond bij het festival centraal. De typisch Nederlandse personages van Fiep Westendorp zoals Jip en Janneke, Pim en Pom en Pluk van de Petteflet blijken ook goed aan te slaan bij kinderen uit Syrië, Afghanistan en Somalië!

Openstelling zolder

In 2015 is al een voorzichtig begin gemaakt met het openstellen van de zolder voor alle bezoekers van het museum. In 2016 is deze activiteit echt een succesvol onderdeel van het aanbod geworden. Bezoekers kunnen op zaterdag gratis deelnemen aan een workshop 'Schrijven als een monnik' en op zondag kunnen bezoekers zelf een boekenlegger afdrukken op een oude kniehevelpers en zijn er drukkers aanwezig in de drukkerij die meer vertellen over het drukkersvak. De drukkerij wordt draaiende gehouden door een groep van negen enthousiaste vrijwilligers. Deze hebben vrijwel allemaal gewerkt in het drukkersvak en zijn vaak nog steeds actief als grafisch kunstenaar. Veel gezinnen met kinderen bezoeken de zolder in de weekenden en zo wordt op een luchtige manier de kennis en de liefde voor het drukkersvak overgedragen op een jongere generatie. Ook krijgt het museum een levendigere uitstraling en wordt de waardering voor de collectie groter doordat bezoekers nu zelf ervaren wat er allemaal bij komt kijken voordat een geschreven of een gedrukt boek tot stand is gekomen.

1.8.4. Cultureel ondernemerschap

Het museum spant zich zeer in eigen inkomsten te genereren. Hiermee kunnen bijzondere projecten gerealiseerd worden die alleen met het subsidiebedrag niet mogelijk zouden zijn geweest. Zo zet het museum zich actief in voor het werven van fondsen voor bijzondere projecten. Voor de tentoonstelling over Fiep Westendorp werkte het museum samen met een freelance fondsenwerver die zeer succesvol is geweest. Met de extra geworven gelden kon het museum een uitgebreide campagne organiseren die het museum

extra aandacht van het publiek, bezoekers en winkerverkoop opleverde. Met het aanbod aan de openbare bibliotheken kon het museum ook aandacht voor de tentoonstelling en het museum genereren. Voor de voorjaartentoonstelling ‘Het boek van binnen’ en de najaartentoonstelling over sportboeken werd ook extern geld geworven. Daarnaast continueerde het museum de beide crowdfunding acties. Deze extra gelden ten behoeve van de collectie stellen het museum in staat de zichtbaarheid van de collecties en daarmee die van het museum te vergroten. Voor extra activiteiten en aanwinsten voor de collectie doet het museum een succesvol beroep op een pool van vrijwilligers en de Stichting Vrienden van Museum Meermannno.

Museum Meermannno ontving in 2016 financiële steun voor verschillende projecten van de volgende fondsen en overheden: Prins Bernard Cultuurfonds Zuid Holland, J.E. Jurriaanse Stichting, Stichting ’s-Gravenhaagse Ondersteuningsfonds voor Boekhandelaren en Uitgevers, De Gijselaar- Hintzenfonds, VSB-fonds, Provinciehuis Zuid Holland, Stichting Fiep Westendorp Foundation, Stichting Zabawas en de B.H. Breslauer Foundation New York.

Voor de tentoonstelling over ‘Het Sportboek’ hebben de volgende bedrijven een bijdrage geleverd: Steenbok Beheer B.V. en Venduehuis der Notarissen.

Het museum doet een beroep op zijn achterban met de crowdfunding actie ‘Boek zoekt vrouw, man en bedrijf’ en de online versie ‘Boekje zoekt jou’. Ook kent het museum een aantal donateurs die meerjarige giften aan het museum hebben vastgelegd. Deze giften komen ten goede aan het fonds Boekengeluk waarmee restauratie- en conserveringswerkzaamheden worden bekostigd.

Crowdfunding	2016 €	2015 €
Crowdfunding ‘Boek zoekt vrouw, man en bedrijf’ en ‘Boekje zoekt jou’	9.242	11.038
Periodieke giften	13.810	19.500
Totaal	23.052	30.538

Museum Meermannno stuurt alle donateurs van de actie ‘Boek zoekt vrouw’ een fraai certificaat met de titel van het geadopteerde boek. De mensen die meer dan 250 euro doneren, ontvangen ook een uitnodiging voor een informele kijkmiddag waar de conservatoren de door hen geadopteerde boeken tonen op de hand en vragen beantwoorden. Ook de mensen die periodiek giften doen en zich

voor langere tijd aan het museum hebben verbonden, ontvangen een uitnodiging voor deze bijzondere ontvangst.

Zakelijke verhuur

Ook in 2016 heeft het museum regelmatig ‘zakelijke’ partijen ontvangen. Het museum ziet hierin nog steeds een goede kans om inkomsten te genereren, zie paragraaf 1.9.1 publieksfunctie, zakelijke ontvangsten.

Vrijwilligers

Museum Meermanno startte in 2011 een vrijwilligersorganisatie. Inmiddels mag het museum zich verheugen over een pool van 24 actieve vrijwilligers. Zij verrichten diverse ondersteunende waaronder hulp bij registratie, onderzoek naar de collectie incunabelen, voorbereiding digitalisering i.h.k. van het Metamorfoze-project, organisatie evenementen, bezetting van de museumwinkel, het onderhoud van de tuinen, de vertaling van tentoonstellings- en websiteteksten en de verslaglegging van de vergaderingen.

In 2015 werd ook een pool samengesteld met drukkers die hun kennis van het ambacht overdragen aan het publiek. Zij zijn iedere zaterdagmiddag en bij bijzondere gelegenheden actief in de museumdrukkerij. Door de inzet van deze vrijwilligers kan het museum ondanks de kleine bezetting extra activiteiten ontwikkelen.

Vrienden

De Stichting Vrienden Museum Meermanno is op 6 maart 1964 opgericht en heeft tot doel: ‘Het bevorderen van de bloei, in de meest uitgebreide zin des woords, van het Museum Meermanno, ondergebracht in de Stichting tot beheer van het Museum van het boek/Museum Meermanno-Westreenianum te Den Haag’. Museum Meermanno geeft in samenwerking met de Vrienden het tijdschrift *Leeslint* uit. Ook draagt de Stichting Vrienden bij aan het aankoopbudget van het museum. Per 31 december 2016 heeft de Stichting Vrienden Museum Meermanno 832 begunstigers en een eigen vermogen van € 254.954.

Overzicht van de begunstigers van de Stichting Vrienden Museum Meermannno:

Begunstigers Stichting Vrienden	2016	2015	2014	2013
Vriend	473	522	531	620
Begunstiger	239	247	252	249
Vriend voor het leven	89	86	79	73
Totaal	832	855	862	942

1.9. Huisvesting

Per 1 juli 2016 is de Erfgoedwet van kracht geworden. Deze wet heeft grote impact op de bekostiging, het beheer en de bedrijfsvoering van het Museum Meermannno. Kosten voor beheer en behoud zoals huisvesting, klimaatbeheer, beveiliging, restauratie en registratie worden voortaan structureel gefinancierd. In het kader van de Erfgoedwet is bepaald dat de rijksmusea die nu hun gebouw huren van het RVB meer zeggenschap krijgen over de omgang met hun gebouwen. Er is gekozen om voor een periode van vijf jaar een scenario uit te werken waarbij het gebouw in eigendom blijft van het Rijk, maar de verantwoordelijkheid voor het onderhoud bij de musea komt te liggen. Vijf musea (waaronder Meermannno) blijven voor hun instandhoudingsplannen (onderhoud en dienstverlening) gebruik maken van het RVB waarmee ze prestatieafspraken afsluiten. Per 1 januari 2017 zouden een nieuwe huur- en dienstverleningsovereenkomst moeten ingaan. Beide overeenkomsten hebben een forse impact op de wijze waarop Meermannno het gebouw beheer kan voeren en hebben financiële consequenties voor het museum. Vanwege deze consequenties is een extern jurist ingeschakeld om samen met de andere musea die voor hun instandhoudingsplannen gebruik blijven maken van het RVB, aangevuld met het Haags Historisch Museum en het Muiderslot, de concepten te beoordelen en daar waar nodig aanpassingsvoorstellen te doen. Het RVB gaat in de concept huurovereenkomst uit van kosten van huur en onderhoud. In de overeenkomst wordt het risico voor de opstal volledig bij het museum belegd, waardoor Meermannno zelf een kostbare opstalverzekering moet afsluiten. Met betrekking tot de dienstverleningsovereenkomst zijn vier knelpunten benoemd:

- Een niet duidelijke basis voor een vaste vergoeding van € 14 per m² voor dienstverlening.
- De gedwongen winkelnering bij het RVB en de daardoor ontbrekende concurrentie.
- Het bestaande en lopend onderhoud; afronding voor rekening van het RVB.

- Communicatie en afstemming over de aangelegenheden de dienstverlening betreffende.

Zolang deze punten niet naar bevrediging zijn opgelost, geeft de op 1 november toetreden Raad van Toezicht van Museum Meermanno geen toestemming de overeenkomsten te tekenen.

In 2015 zijn er afspraken gemaakt met de RVB over een aantal projecten die door de RVB in 2016 zouden worden opgepakt en afgerond. Het streven van zowel het museum als de RVB was om alle nog lopende bouwkundige projecten voor het eind van 2016 te hebben afgerond om zo een vloeiende overgang te creëren naar het nieuwe huisvestingsstelsel. Hierdoor werd een grote hoeveelheid werkzaamheden in een korte tijdsperiode ingepland, waardoor de reguliere activiteiten van het museum onder druk kwamen te staan. Desondanks konden de projecten slechts in 2016 worden afgerond, waardoor meerdere projecten in ieder geval doorlopen in 2017.

- Herstel en restauratie van de 18de -eeuwse tuinmuur. September 2016 is gestart met het uitvoeren van de werkzaamheden aan de tuinmuur. Het is de RVB niet gelukt om voor het eind van 2016 dit project op te leveren en is afgesproken dat dit project doorloopt in 2017 en het streven is het project af te ronden eind maart 2017.

- Herstel en restauratie van het souterrain van pand 30. Begin 2016 is een start gemaakt met het opknappen en restaureren van de gang, de oude keuken van het souterrain en het bordes die toegang geeft tot de binnentuin van pand 30. Dit in overleg met de RVB en een extern advies bureau. Juni 2016 is dit project opgeleverd en afgerond.

- Schilderwerk van de buitenzijde van het museum incl. het Koetshuis. De afgelopen jaren was er aan de buitengevels niets gedaan wat heeft geleid tot achterstallig onderhoud aan al het schilderwerk. Samen met de RVB en het advies bureau is een planning gemaakt en is eind augustus gestart met de werkzaamheden. Dit project werd afgerond en opgeleverd eind oktober 2016.

- Werkzaamheden die voortvloeien uit de in 2015 gehouden brandscan. In 2016 zijn aan de hand van de gehouden brandscan gesprekken geweest met de RVB. Het is samen met de RVB niet gelukt dit project te starten in 2016 en dus is in overleg besloten deze werkzaamheden door te schuiven naar 2017. Hopelijk kunnen de werkzaamheden worden afgerond voor de zomer van 2017.

- Project veilig werken op hoogte. Uit onderzoek is gebleken dat

1. Overigens hebben Meermanno en het Letterkundig Museum elkaar de afgelopen jaren wel weten te vinden, o.a. bij de grote tentoonstelling over Nederlandse illustratoren en een presentatie rond Ferdinand Bordewijk.

het dak van het museum niet voldoet aan de wettelijke eisen. Aan de hand van een rapport zijn de problemen geïnventariseerd en zijn de maatregelen en werkzaamheden beschreven. Ook dit project is niet voor eind 2016 afgerond en is ook dit project doorgeschoven naar 2017.

■ Lopende storingen 2016. Eind 2016 stonden er nog een aantal storingen / wettelijke verplichtingen uit bij de RVB. Waaronder de vochtproblemen op het bordes van pand 31, herstel van het stucwerk voorgevel pand 31, restpunten betreffende de BMI en het leveren van de digitale ontruimingstekeningen. Met de RVB is afgesproken dit af te ronden begin 2017.

1.10. Beleidsplan en subsidiebeschikking

De OCW-subsidieaanvraag voor de periode 2013-2016 dient te worden gezien als een gecondenseerd beleidsplan. In de diverse onderdelen van de aanvraag, zoals de prestatieafspraken, de meerjarenbegroting en de toelichting daarop ligt het beleid voor de periode 2013-2016 verankerd.

Continuïteit

In de jaarrekening is uitgegaan van de duurzame voortzetting van de activiteiten. Museum Meermannno ontving voor 2016 voor het laatste jaar subsidie op grond van de cultuurnotaperiode 2013-2016. De Raad voor de Cultuur heeft aangegeven dat dit het laatste subsidietijdvak zou zijn waarvoor Museum Meermannno zelfstandig subsidie zou ontvangen. Voor de periode vanaf 2017 is structurele samenwerking gezocht met de Koninklijke Bibliotheek (KB). Deze samenwerking werd in 2016 bestendigd. Per 1 juli is de zittende Raad van Toezicht, uitgezonderd de algemeen directeur van de Koninklijke Bibliotheek, dr. L. Knibbeler, afgetreden. Met ingang van 1 november 2016 werd de nieuwe Raad van Toezicht geïnstalleerd, bestaande uit het Algemeen Bestuurscollege van de Koninklijke Bibliotheek, waaraan toegevoegd de algemeen directeur van de Koninklijke Bibliotheek. Met een statutenwijziging is de bestuurlijke fusie geformaliseerd en heeft Museum Meermannno voldaan aan de eisen van de Raad voor de Cultuur.

Op basis van het op 31 januari ingediende activiteitenplan 2017-2020 reserveerde de Raad voor Cultuur op 14 juli een bedrag van 90% van de exploitatiesubsidie 2013-2016, op voorwaarde dat er voor 1 november 2016 een nieuw activiteitenplan zou worden ingediend, dat beantwoordde aan een aantal voorwaarden. Op 2 december 2016 concludeert de Raad voor Cultuur in een aanvullend advies naar aanleiding van het op 31 oktober ingediende activiteitenplan dat aan de voorwaarden is voldaan, waarmee het gereserveerde bedrag

wordt toegekend. In een brief van 16 december deelt de minister van OCW mee dat het subsidiebedrag voor de periode 2017-2020 met € 600.000 wordt verhoogd.

Zoals bij 1.10.5 reeds vermeld, heeft de introductie van de Erfgoedwet per 1 juli 2016 grote impact op de bedrijfsvoering. Museum Meermanno ontvangt als beheerder van cultureel erfgoed vanaf 2017 een structurele bijdrage voor het beheer en instandhouding van de collectie. Zowel in 2015 als 2016 heeft het museum bezwaar aangetekend tegen de financiering vanuit de Erfgoedwet. Vooralsnog zijn de ingediende bezwaren door DUO niet ontvankelijk verklaard.

1.11. Evaluatie 2016

1.11.1. Toelichting op correcties op Jaarverslag 2015

Met de brief van het Ministerie van OCW, d.d. 29 november 2016, ref.nr. 918812 wordt opgemerkt dat er afwijkingen zijn geconstateerd tussen de voorgenomen en de gerealiseerde prestaties aangaande het totaal aantal scholieren. In dit jaarverslag, paragraaf 1.7. wordt dit punt toegelicht.

Tevens merkt u op dat het bestuursverslag 2015 geen inzicht biedt in het aantal geconserveerde en gerestaureerde objecten. In dit jaarverslag, paragraaf 1.9.2 wordt hier meer inzicht in gegeven.

In genoemde brief wordt opgemerkt dat er een correctie binnen het bestemmingsfonds OCW 2013-2016 van toepassing is en dat een aantal posten binnen de digitale module voor de jaarverantwoording 2015 zijn aangepast. Uit dit jaarverslag zal blijken dat deze aanpassingen zijn verwerkt en toegelicht.

De toelichting op de samenstelling van het publiek is in 2016 aan u verstuurd en is inmiddels toegevoegd aan het Jaarverslag 2015.

1.11.2. Zelfevaluatie 2013-2016

Museum Meermanno heeft in deze beleidsperiode te maken gehad met een korting op de subsidie van 25%, een niet-vrijblijvend advies om samen te werken met het Letterkundig Museum en het feit dat het museum voor de periode 2017-2020 niet meer een zelfstandige aanvraag in mocht dienen.

In het onderhandelingstraject met het Letterkundig Museum bleek dat de verschillen in collectiegeschiedenis en de visie van de directies verregaande samenwerking in de weg te staan¹. In oktober

2013 werd na overleg met OCW een traject met de Koninklijke Bibliotheek opgestart. Binnen korte tijd werd een convenant gesloten, waarbij bestaande afspraken werden bevestigd en nieuwe werden vastgelegd, waaronder het delen van een conservator oude collecties en het gezamenlijk maken van grote tentoonstellingen waarbij de eigen collecties van beide instellingen leidend zouden zijn.

De in het Activiteitenplan 2013-2016 aangekondigde uitbreiding van Meermannano tot het Museum voor boek en beeldverhaal is niet van de grond gekomen; de (financiële) voorwaarden die door de partners (NIBBI en Hans Matla) aan het museum werden gesteld, waren niet haalbaar.

Samen met de Koninklijke Bibliotheek werd op 1 februari 2016 het activiteitenplan 2017-2020 ingediend. Met ingang van 1 november van datzelfde jaar valt het Museum vanwege de bestuurlijke fusie met de KB onder toezicht van het bestuurscollege van de KB, aangevuld met de algemeen directeur van die instelling.

Prestatie-eisen 2013-2016

Museum Meermannano heeft vanwege de forse korting zijn prestatie-eisen bijgesteld en dit volgens afspraak gemeld in de jaarverslagen van 2013 en 2014 en in het monitorgesprek met de Raad voor Cultuur van 14 november 2014.

- 36 openingsuren gemiddeld per week. Het museum is minstens 36 uur per week geopend: di-zo van 11-17 uur. Daarnaast is het museum regelmatig geopend voor speciale ontvangsten en schoolklassen.
- 30.000 bezoekers gemiddeld per jaar. Het bezoekersaantal werd nog in Jaarverslag 2013 naar beneden bijgesteld van 30.000 naar 22.500 - 25.000. In het Jaarverslag van 2014 werd dit herhaald. Het museum trok in 2013: 21.038 bezoekers, in 2014: 23.382 bezoekers, in 2015: 22.196 bezoekers en in 2016: 29.462 bezoekers. Dit zijn de interne bezoekers, d.w.z. de bezoekers die het museum zelf bezocht hebben. Sinds 2014 telt het museum hierbij de externe bezoekers die tentoonstellingen en workshops van het museum op andere locaties hebben bezocht. Dat brengt het totale aantal bezoekers in 2014 op 39.632, in 2015 op 46.945 en in 2016 op 55.279.
- De ontwikkeling van een permanente tentoonstelling over de geschiedenis van het boek heeft geen doorgang gevonden. Het museum heeft uitgebreid onderzoek gedaan naar de mogelijkheden alsook naar de beperkingen van het gebouw. Besloten is geen fysieke permanente tentoonstelling over de geschiedenis van het

boek te maken. Wel blijft een digitale variant gecombineerd met diverse deelopstellingen een wens voor de komende beleidsperiode.

- De formule van diversificatie van het tentoonstellingsaanbod: van bibliofiel tot laagdrempelig bleek vruchtbaar. Hiermee wist het museum nieuw publiek te bereiken. Zo trokken de laagdrempelige gezinstentoonstellingen ‘Strips!’ (2013), ‘Vogels’ (2014) en ‘Fiep Westendorp: een feest voor het oog!’ veel gezinnen met kinderen. Met de tentoonstellingen ‘Papier Biënnale’ (2012) en ‘Van Picasso tot Sol LeWitt’ (2014) trok het museum een nieuwe groep liefhebbers van moderne kunst. In het kader van ‘Jong talent Meermanno’ werd in nauwe samenwerking met kunstacademies jaarlijks werk van studenten en net afgestudeerden getoond. Met het organiseren van tentoonstellingen over boekgeschiedenis en –vormgeving ten slotte zoals ‘Het boek van binnen’ in 2015 werd de vaste achterban van het museum bediend. Door het niet doorgaan van de fusie met het NIBBI verviel de jaarlijkse grote presentatie rond het beeldverhaal.
- 7.800 scholieren en studenten. Dit werd bijgesteld naar 5.500 (zie ook Jaarverslag 2013 en 2014). Het museum trok in 2013: 4.320, in 2014: 4.158 in 2015: 3.802 en in 2016 4.867 scholieren en studenten. Het aantal is weliswaar gestegen sinds 2013, maar 5.500 lijkt een te hoog aantal om in het museum te ontvangen. Dit heeft te maken met de beperkte capaciteit van het gebouw en de beperkte mankracht. Dat is mede de reden dat het museum in de nieuwe beleidsperiode scholen en opleidingen buiten de muren van het museum opzoekt.
- De educatiezolder is in de zomer van 2015 verbouwd. Deze verbouwing is geheel uit fondsenwerving gefinancierd. De zolder is nu sfeervoller en beter geoutilleerd, zeker nu ook alle drukpersen weer zijn gerestaureerd. Aanvankelijk was de zolder alleen toegankelijk voor (school)groepen op afspraak, nu is hij in het weekend ook opengesteld voor de individuele bezoeker. Een pool van nieuwe vrijwilligers, allen werkzaam geweest in het grafische vak, bedient de persen en geeft informatie aan de bezoekers. Dit zorgt voor een levendige uitstraling van het museum. Het museum bedient nu meerdere doelgroepen die eerder weinig aan bod kwamen, zoals gezinnen.
- Toepassing Code Cultural Governance: Museum Meermanno voldoet aan de CCG.
- Beleid om aantal websitebezoekers te verhogen: de website is in 2016 tweetalig (Nederlands en Engels) en responsief gemaakt, er wordt sinds 2014 actief ingezet op social media en met links worden veel bezoekers naar de website geleid. Sinds 2015 zet het museum Adwords campagnes in. Die worden mogelijk gemaakt door een Google Grant. Het museum deelt informatie met betaalde en niet-betaalde online agenda’s zoals Dagjeweg.nl. Het aantal web

bezoeken is sinds 2013 (82.185 bezoeken en 49.116 unieke bezoekers) gestegen naar 156.478 bezoeken en 107.751 unieke bezoekers. Een toename van resp. 74.293 en 58.635.

- Geactualiseerd collectieplan: het collectieplan 2015-2018 zal in de loop van de periode 2017-2020 in samenspraak met de Koninklijke Bibliotheek nog verder worden aangescherpt.

- Minimaal 95% van de objecten geregistreerd: de collectieregistratie werd met behulp van vrijwilligers drastisch versneld. De huidige registratiegraad is 95%, inclusief standplaats, juridische status, registratienummer op object aanwezig.

- Eigen inkomstennorm: het eigen inkomstenpercentage bleef (met 25%) flink boven de met het ministerie afgesproken norm. In 2014 werd een aanzienlijk legaat ontvangen (€ 1,8 miljoen). Met dit legaat steeg het museum zelfs ver boven de eigen ambitie uit.

- Internationale activiteiten melden aan DCICC: zowel de tentoonstelling over de Turkse boeken in 2012 als de Russische kinderboeken in 2013 werden gemeld bij het toenmalige SICA, dat halverwege 2013 werd omgedoopt in DCICC.

De periode 2013-2016 was een moeilijke periode vanwege de bezuiniging en de reorganisaties.

Museum Meermannno bleek echter veerkrachtig; de neergaande spiraal die de Raad voor Cultuur vreesde bij het uitblijven van inkomsten bleef uit. Ondanks een reductie met 30% van het personeelsbestand heeft het museum gekozen voor het publiek.

Deze moeilijke periode heeft het museum samen met de KB ook gebruikt om de maatschappelijke relevantie van het museum te onderzoeken en kritische stemmen uit de buitenwereld te horen. Het bureau Fronteer Strategy dat opdracht kreeg van de KB een haalbaarheidsstudie naar de samenwerking Museum Meermannno en de KB uit te voeren, heeft een roof top sessie en een elevator pitch georganiseerd met diverse mensen uit het culturele veld, de boekenwereld en andere stakeholders. Een aantal knelpunt kwam naar voren. Het museum heeft deze kritische geluiden en opbouwende kritiek ('het verhaal van de rol van het boek in de maatschappij heeft de meeste potentie', 'focus waar je goed in bent en benut de kennis en expertise van anderen', 'gebrek aan focus zorgt voor onduidelijk profiel', 'commerciële kansen worden onvoldoende benut') benut en via grondige zelfevaluatie verwerkt in de BIS-aanvraag voor 2017-2020.

Naast bovengenoemde punten zijn er knelpunten in de organisatie te constateren, met name m.b.t. de fondsenwerving, digitalisering, relatiebeheer (inclusief dat met de fondsen en stakeholders), collectievorming en de zakelijke verhuur. Die zijn direct terug

te voeren op de doorgevoerde reorganisaties. Niet voor niets zijn juist deze en bovengenoemde knelpunten als speerpunten opgenomen in het nieuwe activiteitenplan dat in samenwerking met onze partner, de Koninklijke Bibliotheek, werd ingediend. Hierin formuleert het museum een nieuwe, heldere visie op de gezamenlijke toekomst met de Koninklijke Bibliotheek.

Ondertekening bevoegd gezag:

Datum: 31 maart 2017

Dhr. drs, R. Tax

Waarnemend directeur/Hoofd collectiebeheer

A handwritten signature in blue ink, appearing to read 'R. Tax', with a stylized flourish underneath.

Hoofdstuk 2: Prestatieverantwoording.

Dit hoofdstuk is ingedeeld conform model III uit het Handboek
Verantwoording cultuursubsidies instellingen 2013-2016
De overeengekomen prestaties kunnen als volgt worden
weergegeven:

Prestatieverantwoording 2016	Huidig boekjaar 2016	Activiteitenplan	Vorig boekjaar 2015
Gemiddeld aantal openingsuren per week	36	36	36
Aantal bezoeken per jaar intern	29.462	30.000	22.196
Aantal bezoeken per jaar extern	25.817		24.749
Totaal aantal bezoeken	55.279	30.000	46.945
- waarvan betalend	23.307	-	17.827
- waarvan bezoekers uit het buitenland	2.946	-	2.220
Aantal scholieren primair onderwijs	3.211	3.000	2.380
Aantal scholieren en studenten voortgezet en hoger onderwijs	1.656	2.500	1.423
Totaal aantal scholieren en studenten	4.867	5.500	3.803
Totaal aantal objecten in bruikleen gekregen			717
Totaal aantal objecten in bruikleen verleend			48
Percentage registratiegraad	>95%	95%	>95%
Percentage gedigitaliseerde collectie	8 %	-	8 %
- waarvan percentage publiek toegankelijk	90%	-	90%
Aantal educatieve activiteiten	344	-	268
Aantal scholen waarmee is samengewerkt	138	-	125
Aantal bezoeken website	156.478	-	116.703
Waarvan aantal unieke bezoekers per jaar	107.751	-	78.666
Aantal vrijwilligers	24	-	17

Hoofdstuk 3: Jaarrekening 2016

3.1. Inleiding

De onderstaande jaarrekening is de laatste van de cultuurnotaperiode 2013-2016. De rijkssubsidie voor deze periode is toegekend op basis van de meerjarenbegroting, beleidsvoornemens en prestatieafspraken, zoals die in november 2012 bij het Ministerie van OCW werden ingediend. Met de subsidiebeschikking van OCW (referentie 467354, d.d. 19-12-2012) is de aanvraag geaccordeerd.

Met het subsidiebesluit van OCW (referentie 1058508, d.d. 31 08-2016) is voor de periode 2013-2016 een subsidie verleend van € 6.203.704.

Overzicht instellingssubsidie OCW uw kenmerk 1058508	2013 €	2014 €	2015 €	2016 €	Totaal €
Exploitantiebijdrage	776.969	779.828	780.739	792.241	3.129.777
Huisvestingsbijdrage	553.424	562.925	566.497	570.630	2.253.476
w.o. Project Veiligheidszorg OCW/DCE/o6/22821	111.000	111.000	111.000	111.000	444.000
Structurele huisvestingsbijdragen	664.424	673.925	677.497	681.630	2.697.476
Totale structurele bijdragen	1.441.393	1.453.753	1.458.236	1.473.871	5.827.253
					0
Onderhouds- en instandhoudingsplan	0	30.000	0	0	30.000
Aanpassen klimaatinstallatie depot	0	0	46.000	0	46.000
(Brand)veiligheid	0	0	0	130.000	130.000
Incidentele huisvestingsbijdragen	0	30.000	46.000	130.000	206.000
Onderzoek samenwerking Koninklijke Bibliotheek	0	40.000	0	0	40.000
Samenwerking Koninklijke Bibliotheek	0	0	35.000	0	35.000
Frictiekostenvergoeding	95.451	0	0	0	95.451
Incidentele subsidies/vergoedingen	95.451	40.000	35.000	0	170.451
Totale incidentele bijdragen en subsidies/vergoedingen	95.451	70.000	81.000	130.000	376.451
Totale subsidie 2013-2016	1.536.844	1.523.753	1.539.236	1.603.871	6.203.704

De jaarrekening is samengesteld conform de richtlijnen die zijn verwoord in het aangepaste Handboek Verantwoording Cultuursubsidies Instellingen 2013-2016. De toerekening van baten en lasten aan de museale functies heeft plaatsgevonden conform het kostenplaatsenmodel, waarbij voor iedere museale functie een groep kostenplaatsen is vastgesteld. De verhouding afdelingslasten ten opzichte van de totale lasten exclusief algemene beheerslasten is gehanteerd als verdeelsleutel voor het toerekenen van het saldo uit

bedrijfsvoering van de functie algemeen beheer.

Sinds 2003 omvat de jaarrekening van Museum Meermanno tevens de balans en winst- en verliesrekening van het Fonds Meermanno-Westreenianum. De cijfers zijn in de samengevoegde balans en winst- en verliesrekening opgenomen.

3.2. Samengevoegde balans (model I)

	31-12-2016 €	31-12-2015 €		31-12-2016 €	31-12-2015 €
Vaste activa			Eigen Vermogen		
Materiële vaste activa	352.620	375.709	Museum Meermanno	89.095	190.043
			Administratie Fonds Museum Meermanno	46.957	45.378
Financiële vaste activa	1.127.080	1.112.769	Algemene reserve	136.052	235.421
			Bestemmingsreserve restant		
			subsidie OCW 2009-2012	0	164.413
			Bestemmingsreserves Museum Meermanno	1.390.524	1.397.311
			Herwaarderingsreserve	14.180	14.988
Vlottende activa			Bestemmingsfonds OCW huisvesting	0	674.981
Vorraden	18.622	23.147	Bestemmingsfonds OCW 2013-2016	107.590	38.214
			Bestemmingsfondsen Museum Meermanno	0	2.741
Vorderingen:			Eigen vermogen	1.648.346	2.528.069
Debiteuren	22.676	5.477			
Pensioenpremie/Wga	0	7.581	Voorzieningen	0	0
Omzetbelasting	16.371	29.751			
Overlopende activa	49.300	78.805	Langlopende schulden		
	88.347	121.614	Overige schulden	227.524	0
			Investeringssubsidies	196.512	193.616
Effecten	53.569	54.376		424.036	193.616
Liquide middelen	647.039	1.268.249	Kortlopende schulden		
			Crediteuren	24.894	92.716
			Loonbelasting / sociale lasten	0	23.863
			Pensioen/Wga	257	5.899
			Overlopende passiva	189.744	111.701
				214.895	234.179
Totaal	2.287.277	2.955.864	Totaal	2.287.277	2.955.864

In paragraaf 3.5. volgen de specificaties en de bijbehorende toelichtingen op de diverse balansposten.

3.3. Samengevoegde categoriale exploitatierekening (model IIa)

BATEN	Realisatie 2016 €	Norm- begroting 2016 €	Realisatie JV 2015 €	Realisatie OCW 2015 €
Directe opbrengsten				
Publieksinkomsten	243.237	310.000	148.110	148.110
Sponsorinkomsten	0	60.000	50.000	50.000
Overige inkomsten	11.182	8.000	8.543	8.543
Totale opbrengsten	254.419	378.000	206.653	206.653
Structurele subsidie OCW				
Waarvan huren	-330.378	642.984	707.497	677.497
Waarvan exploitatiebijdrage	792.241	774.552	780.739	780.739
Waarvan incidentele projecten	0			
	461.863	1.417.536	1.488.236	1.458.236
Overige subsidies uit publieke middelen	96.020	45.000	96.192	114.525
Overige bijdragen uit private middelen				
Waarvan particulieren/vriendenstichting	97.870	70.000	61.507	61.507
Waarvan bedrijven	1.250	0	0	0
Waarvan private fondsen	88.534	100.000	0	0
	187.654	170.000	61.507	61.507
Totale Subsidies/Bijdragen	745.537	1.632.536	1.645.935	1.634.268
TOTALE BATEN	999.956	2.010.536	1.852.588	1.840.921
LASTEN				
Salarissen	788.718	708.466	762.866	762.866
Afschrijvingen	92.841	66.066	82.814	82.814
Huur	231.425	603.509	231.425	231.425
Aankopen	268.526	30.000	29.106	29.106
Overige lasten	498.956	608.448	438.194	438.194
TOTALE LASTEN	1.880.466	2.016.489	1.544.405	1.544.405
Saldo uit gewone bedrijfsvoering	-880.510	-5.953	308.183	296.516
Saldo rentebaten/lasten	1.595	12.000	5.197	5.197
Exploitatieresultaat vóór bestemmingen	-878.915	6.047	313.380	301.713
Resultaatbestemming:				
Bestemmingsreserve OCW	10.390	0	47.358	47.358
Bestemmingsreserves MMW	6.787	0	-14.358	-14.358
Bestemmingsfonds OCW	674.981	0	-348.696	-337.029
Bestemmingsfondsen MMW	2.741	0	38.551	38.551
Mutaties > eigen vermogen	694.899	0	-277.145	-265.478
Resultaat na bestemmingen	-184.016	6.047	36.235	36.235
(-)Dotatie/(+)onttrekking resultaat OCW 2013-2016	84.647	0	-27.273	-28.703
Exploitatieresultaat > algemene reserve	-99.369	6.047	8.962	7.532

3.4. Waarderingsgrondslagen

Algemene grondslagen voor de cijfers

Conform de statuten, F179/F694/31003693, versie 6 maart 2016, gepasseerd 31 oktober 2016, artikel 1 draagt de Stichting de naam: Stichting tot Beheer van het Museum van het Boek | Museum Meermanno-Westreenianum. De stichting is gevestigd te 's-Gravenhage en is ingeschreven in het register van de Kamer van Koophandel onder nummer 41158851. De stichting heeft ten doel het bevorderen bij een breed publiek van kennis en belangstelling voor de ontwikkelingen op het gebied van de geschiedenis van boek- en drukkunst op alle aspecten behalve tekstueel inhoudelijke (artikel 2.1). Voor de realisatie wordt verwezen naar het jaarverslag.

De jaarrekening is opgesteld met inachtneming van de bepalingen zoals vastgelegd in het Handboek Verantwoording Cultuursubsidies Instellingen 2013-2016. Het Ministerie van OCW heeft aansluiting gezocht bij algemeen aanvaarde verslaggevingsgrondslagen zoals vastgelegd in Boek 2, Titel 9 van het Burgerlijk Wetboek (met enkele uitzonderingen) en de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving. In het handboek zijn voor de musea specifieke modellen opgenomen voor balans en exploitatierekening.

Algemeen

De waardering van activa en passiva, en de bepaling van het resultaat, vinden plaats op basis van historische kosten, tenzij in de onderstaande toelichting anders is vermeld. Baten en lasten worden toegerekend aan de periode waarop zij betrekking hebben. Winsten worden slechts genomen voor zover zij op balansdatum zijn gerealiseerd. Verliezen die hun oorsprong vinden voor het einde van het verslagjaar, worden in acht genomen, indien zij voor het vaststellen van de jaarrekening bekend zijn geworden.

Vergelijkende cijfers

In de brief van het Ministerie van OCW, d.d. 29 november 2016, ref.nr. 918812 zijn voorstellen opgenomen om de cijfers over het boekjaar 2015 aan te passen. Op basis van deze brief zijn de vergelijkende cijfers 2015 in de jaarrekening aangepast. Voor het inzicht is in de categoriale exploitatierekening de kolommen "Realisatie jaarverslag 2015" en "Realisatie OCW 2015" opgenomen. In de toelichting op de jaarrekeningsposten zijn de desbetreffende aanpassingen toegelicht.

Grondslagen voor de waardering van activa en passiva

Materiële vaste activa

Materiële vaste activa worden gewaardeerd op historische kostprijs verminderd met cumulatieve afschrijvingen gebaseerd op de verwachte levensduur. Investerings vanaf € 450 worden geactiveerd. De inventaris wordt afgeschreven tot een restwaarde nihil. De afschrijvingstermijnen voor de te onderscheiden activa zijn:

Verbouwing:	10 jaar
Bedrijfsinstallaties:	10- 15 jaar
Kantoorinventaris:	10 – 20 jaar
Kantoormachines en software:	5 jaar
Winkelrestauratie:	10 jaar
Presentatiemateriaal:	5 – 20 jaar
Beveiliging:	10 jaar
Technische dienst:	5 – 10 jaar
Restauratie- en conserveringsmateriaal:	10 jaar

Voor de investeringen voor veiligheidszorg, educatiezolder en koelinstallatie zijn investeringssubsidies ontvangen. Deze investeringssubsidie is op de balans verantwoord onder de langlopende schulden en is gelijk aan de omvang van de boekwaarde van de activa die hierop betrekking hebben.

Financiële vaste activa

Onder de financiële vaste activa is een vordering uit hoofde van een nalatenschap opgenomen en wordt gewaardeerd tegen de reële waarde. Dit betreft een vordering onder last van levenslang vruchtgebruik van een tweetal vruchtgebruikers. De reële waarde wordt bepaald door de vordering tegen contante waarde te waarderen. In de berekening van de contante waarde is rekening gehouden met de verwachte levensduur van de vruchtgebruikers en een rentevoet van 2%.

Vorraden

De voorraden zijn gewaardeerd tegen inkoopprijs onder aftrek van een eventuele voorziening voor incourantheid.

Vorderingen

Vorderingen zijn gewaardeerd op nominale waarde onder aftrek van een eventuele voorziening voor oninbaarheid.

Overige activa en passiva

De overige activa en passiva zijn, tenzij anders vermeld, gewaardeerd op nominale waarde.

Effecten

De onder de vlottende activa opgenomen effecten worden gewaardeerd tegen beurswaarde, waarbij het verschil tussen verkrijgingprijs en de beurswaarde wordt opgenomen in een herwaarderingsreserve.

Bestemmingsfondsen

Een eventuele onderbesteding van de ontvangen subsidies worden in het desbetreffende boekjaar gedoteerd aan het bestemmingsfonds.

Bestemmingsreserves

Een door het bestuur aangebrachte beperking in de reserves wordt aangeduid als bestemmingsreserve.

Herwaarderingsreserve

Herwaardering van de effecten als gevolg van een beurswaarde die hoger is dan de historische aanschafprijs, worden rechtstreeks verwerkt in de herwaarderingsreserve.

Voorzieningen

Voorzieningen zijn gevormd voor verplichtingen die op de balansdatum bestaan en waarvan de omvang op betrouwbare wijze is te schatten. De voorzieningen zijn opgenomen tegen nominale waarde.

Langlopende schulden

Onder de langlopende schulden zijn ontvangen investerings-subsidies verantwoord die zijn ontvangen voor investeringen in bepaalde activa. Aan de investeringssubsidie wordt jaarlijks een bedrag onttrokken/gedoteerd gelijk aan de mutatie in de activa waarop deze investeringssubsidie betrekking heeft. Tevens zijn onder deze post de overige en overlopende passiva met een langlopend karakter opgenomen.

Kortlopende schulden

De kortlopende schulden worden gewaardeerd op de nominale waarde.

Grondslagen voor de resultaatbepaling

Baten

De baten betreffen directe exploitatieopbrengsten van het museum en de ontvangen subsidies van het Ministerie van OCW en derden. Schenkingen van museale objecten worden na taxatie en ondertekening van notariële koop- en schenkakten

in de jaarrekening verantwoord als overige private subsidies.
Voor hetzelfde bedrag zijn deze schenkingen verwerkt in de
aankoopkosten voor boeken.

Lasten

De kosten worden bepaald op historische basis en toegerekend aan
het verslagjaar waarop zij betrekking hebben.

Pensioenen

Het bestuur van bedrijfstakpensioenfonds SFP heeft het
pensioenfonds per 31-12-2010 geliquideerd. Per 1 januari 2011 is de
stichting, Museum Meermanno, overgegaan naar het pensioenfonds
Zorg & Welzijn. De door het fonds verzorgde pensioenregeling
is een toegezegde pensioenregeling. De stichting verwerkt de
toegezegde pensioenregeling als een toegezegde bijdrageregeling
waardoor de pensioenlasten in de jaarrekening gelijk zijn aan de
betaalde premies aan het fonds. Dit betekent tevens dat niet alle
mogelijke risico's verbonden aan deze regeling in de balans tot
uitdrukking zijn gebracht.

Afschrijvingen

Afschrijvingen worden berekend op basis van de verkrijgingprijs.
Afschrijvingen vinden plaats volgens de lineaire methode op basis
van de geschatte levensduur.

3.5. Toelichtingen op de balans

3.5.1. Materiële vaste activa

VERLOOPSTAAT MATERIELE VASTE ACTIVA	Ver- bouwing €	Bedrijfs- installaties €	Andere vaste bedrijfsmid- delen €	Totaal €
Aanschafwaarde begin 2016	416.856	217.487	1.090.908	1.725.251
Cumulatieve afschrijvingen	-261.415	-118.468	-969.659	-1.349.542
Boekwaarde 1-1-2016	155.441	99.019	121.249	375.709
Investerings	1.038	65.360	3.353	69.751
Aanschafwaarde desinvesteringen	-90.075	0	-161.467	-251.542
Cumulatieve afschrijving desinvesteringen	90.075	0	161.467	251.542
Boekverlies	0	0	0	0
Afschrijvingen 2016	-32.569	-20.348	-39.923	-92.840
Boekwaarde 31-12-2016	123.910	144.031	84.679	352.620
Aanschafwaarde 31-12-2016	327.819	282.847	932.794	1.543.460
Cumulatieve afschrijvingen	-203.909	-138.816	-848.115	-1.190.840
Boekwaarde 31-12-2016	123.910	144.031	84.679	352.620

■ De verzekerde waarde van de bedrijfsinventaris is op 23 april 2014 vastgesteld op € 1.350.000 (Zie taxatierapport Troostwijk, nr. 00211748001). Het taxatierapport heeft een geldigheidsduur van drie jaar.

■ In totaal is een bedrag van € 69.751 geïnvesteerd, waaronder € 8.877 nieuwe verlichting voor in het souterrain en € 6.338 voor een nieuwe telefooncentrale. Tevens is de klimaatinstallatie in het depot aangepast voor € 45.748, waarvoor in 2015 een incidentele subsidie is ontvangen van het Ministerie van OCW, kenmerk 739655. De subsidie wordt verantwoord in de incidentele publieke subsidies gedurende tien jaar, welke gelijk is aan de afschrijvingskosten.

■ In totaal is een bedrag van € 251.542 gedesinvesteerd. Dit bedrag heeft betrekking op verouderde en reeds aangepaste verbouwingen op de educatie zolder, als ook reeds vernieuwde computers, printers, koffie- en pinapparatuur. De vermindering is tevens toegepast op de cumulatieve afschrijvingen. Per saldo heeft dit geen invloed op de boekwaarde per 31-12-2016.

3.5.2. Financiële vaste activa

Onder de financiële vaste activa is een vordering inzake een nalatenschap opgenomen. Dit betreft een vordering onder last van levenslang vruchtgebruik van een tweetal vruchtgebruikers. Deze vordering heeft een overwegend langlopend karakter en is gewaardeerd tegen contante waarde, rekening houdend met de verwachte levensduur van de vruchtgebruikers en een rentevoet van 2%. Per 31 december 2016 heeft een herwaardering plaatsgevonden ad € 14.311. De vordering heeft een waarde van € 1.127.080

3.5.3 Vlottende activa

I. Voorraden

De aanwezige voorraad is geïnventariseerd en betreft boeken, catalogi, vouwbladen, ansichtkaarten en overige winkelvoorraad. De voorraden hebben na aftrek van de voorziening incourante voorraden een waarde van € 18.622.

II. Vorderingen

Het openstaande bedrag aan debiteuren betreft diverse leveranties van de museumwinkel, bibliotheek en mediatheek, evenals nog te ontvangen bedragen i.v.m. groepsontvangsten.

De post 'nog te ontvangen bedragen' betreft o.a. bijdragen voor de tentoonstelling 'Fiep Westendorp' ad € 28.000, bijdragen voor periodieke giften € 1.860 en een vergoeding van Stichting Museumkaart ad € 13.929.

Overige vorderingen en overlopende activa	31-12-2016 €	31-12-2015 €
Nog te ontvangen bedragen	46.499	75.919
Vooruitbetaalde bedragen	2.397	2.829
Kruisposten/pin	404	57
Totaal	49.300	78.805

3.5.4 Effecten

Op de balans is een bedrag van € 53.569 opgenomen voor effecten, die het huidige restant van het vermogen van baron Van Westreenen van Tiellandt vertegenwoordigen.

3.5.5. Liquide middelen

Onder deze post is opgenomen:

Liquide middelen	31-12-2016 €	31-12-2015 €
ING, betaalrekening	236.906	856.213
ING, spaarrekening	29.013	28.870
ING, kwartaalrekening	374.647	373.465
ABN-AMRO, bestuurrekening	4.889	4.230
Kasgeld	1.584	5.471
Totaal	647.039	1.268.249

De liquide middelen zijn direct opeisbaar. De hoogte van het saldo 2015 wordt voornamelijk bepaald door vooruit ontvangen subsidies. In 2016 is een vooruit ontvangen subsidie 2013-2016 van € 1.012.008 terugbetaald aan het Ministerie van OCW, kenmerk 924972.

3.5.6 Eigen Vermogen

Eigen Vermogen	Balans 31-12-2016 €	Resultaat- Bestemming 2016 €	Directe vermogens- mutatie 2016 €	Balans 31-12-2015 €
Algemene reserve	136.052	-99.369	0	235.421
Bestemmingsreserve restant subsidie OCW 2009-2012	0	-10.390	-154.023	164.413
Bestemmingsreserves MMW	1.390.524	-6.787	0	1.397.311
Herwaarderingsreserve	14.180	0	-808	14.988
Bestemmingsfonds OCW huisvesting	0	-674.981	0	674.981
Bestemmingsfonds OCW 2013-2016	107.590	-84.647	154.023	38.214
Bestemmingsfondsen MMW	0	-2.741	0	2.741
Totaal	1.648.346	-878.915	-808	2.528.069

Met de brief van het Ministerie van OCW, d.d. 29 november

2016, ref.nr. 918812 wordt de jaarrekening 2015 aangepast. De structurele huursubsidie is met € 30.000 verlaagd en opgenomen onder de overige subsidies uit publieke middelen. Dit bedrag heeft betrekking op een incidentele huisvestingsubsidie voor het opstellen van een onderhouds- en instandhoudingsplan. De post overige subsidies uit publieke middelen is tevens met een bedrag van € 11.667 verlaagd. Dit bedrag heeft betrekking op een incidentele projectsubsidie voor de tentoonstellingen, welke nog moet worden gerealiseerd. De bate dient toegevoegd te worden aan de langlopende schulden. Het bestemmingsfonds projectsubsidie tentoonstellingen komt hiermee te vervallen. Een herberekening van de post bestemmingsfonds OCW dotatie heeft plaats gevonden. Hieruit vloeit voort een verhoging van de dotatie € 1.430. Het Ministerie van OCW heeft in genoemde brief de algemene reserve vastgesteld op 31-12-2015 een bedrag van € 235.421 moet zijn.

De componenten van het Eigen Vermogen worden hieronder afzonderlijk toegelicht.

I. Algemene reserve

Algemene reserve Specificaties	Balans 31-12-2016 €	Resultaat- Bestemming 2016 €	Directe vermogens- mutatie 2016 €	Balans 31-12-2015 €
Museum Meermannno	89.095	-100.948	0	190.043
Administratie Fonds Museum Meermannno	46.957	1.579	0	45.378
totaal	136.052	-99.369	0	235.421

II. Bestemmingsreserve restant subsidie OCW 2009-2012

Bestemmingsreserve restant subsidie OCW 2009-2012 Specificaties	Balans 31-12-2016 €	Resultaat Bestemming 2016 €	Directe vermogens- mutatie 2016 €	Balans 31-12-2015 €
Veiligheidszorg	0	-2.765	-119.354	122.119
Huis van het boek Winkel/koetshuis	0	-7.625	-23.086	30.711
Collectie-integratie KB-MMW	0	0	-11.583	11.583
totaal	0	-10.390	-154.023	164.413

Met de brief van het Ministerie van OCW, d.d. 22 februari jl., referentienr. 1152264, dient het restant ad € 154.023 per 31-12-2016 toegevoegd te worden aan het bestemmingsfonds OCW 2013-2016.

III. Bestemmingsreserves MMW

In het onderstaand schema worden de mutaties in de bestemmingsreserves weergegeven.

Bestemmingsreserves MMW Specificaties	Balans 31-12-2016 €	Resultaat Bestemming 2016 €	Directe vermogens- mutatie 2016 €	Balans 31-12-2015 €
Vervanging bedrijfsinstallaties	162.604	-5.955	0	168.559
Boekengeluk	100.840	-15.143	0	115.983
Nalatenschap Boekestein	1.127.080	14.311	0	1.112.769
totaal	1.390.524	-6.787	0	1.397.311

■ Met de brief van het Ministerie van OCW, 16 december 2004, met kenmerk DCE/04/56335, is per 1 januari 2005 de overdracht van de bedrijfsinstallaties in economische en juridische eigendom overgedragen aan Museum Meermanno. De ‘om niet’ verkregen bedrijfsinstallaties zijn gewaardeerd tegen een getaxeerde waarde bij overdracht en opgenomen in de activa. Aan de passiefzijde van de balans is voor dezelfde waarde een bestemmingsreserve gevormd. De waarde bedroeg per 1-1-2006 € 159.975 en een eenmalig startbudget van € 36.200, totaal € 196.175. Boekverliezen hebben plaatsgevonden door vervanging van een telefooncentrale ad € 18.600 in 2008 en van een voorportaal ad € 3.333 in 2009. Op deze reserve worden in mindering gebracht de afschrijvingskosten. Het saldo per 31-12-2016 bedraagt € 162.604.

■ Het project Boekengeluk heeft tot doel de zichtbaarheid van het museum en de collectie in stand te houden. Het project Boekengeluk ondersteunt vier pijlers:

- Collectie: verwerven, ontsluiten;
- Collectie: restaureren, conserveren;
- Presentatie: het presenteren van de collectie;
- Educatie: het presenteren en ontsluiten van de collectie voor de jeugd.

De bestaansrechtacties ‘Boek zoekt Vrouw, Man en Bedrijf’, ‘Boekje zoekt jou’ en overige donaties hebben € 63.052 opgebracht, waaronder een bijdrage van The Breslauer Foundation uit New York ad € 40.000 ter financiering van de aankoop van typografisch werk van Jan van Krimpen. De totale uitgaven 2016 bedragen € 78.195. Hieruit volgt een onttrekking van de reserve ad € 15.143.

Onder de overige donaties valt een vijfjaarlijkse schenking, waarvan in 2016 € 10.000 is ontvangen. De vijfjaarlijkse schenking bedraagt in totaal € 50.000.

Overeengekomen is dat het bedrag als geormerkt fonds zal worden ondergebracht in het fonds Boekengeluk. Uit dit fonds worden twee projecten bekostigd:

- Vijfentwintig duizend Euro is bestemd voor het verstrekken van een opdracht aan een drietal jonge vormgevers die in de afrondingsfase van hun opleiding zijn of aan het begin van hun carrière staan. Deze krijgen de opdracht een nog nader te bepalen tekst vorm te geven en te produceren. Vervolgens worden deze uitgaven getoond in een presentatie in Museum Meermanno, waarbij aandacht geschonken wordt aan het ontstaansproces van de uitgave en de ontwerpers de ruimte krijgen de keuzes die zij tijdens het proces maakten nader toe te lichten. Na afloop van dit project in 2018, zal dit project financieel worden verantwoord.
- € 25.000 is bestemd voor het aankoopbudget, voor de aankoop van het werk van jong talent.

■ In 2014 is de nalatenschap van mevrouw G.A. Boekestein aanvaard onder last van vruchtgebruik. De nalatenschap is vastgelegd in aandelen (twee coin depots) ter waarde van € 1.330.000. De belegging alsmede het rendement komt ten bate van de nog levende vruchtgebruikers. Indien de nalatenschap door overlijden van een van hen of beiden zal vrijkomen voor Museum Meermanno, zal het rendement van deze aandelen jaarlijks ten bate van Museum Meermanno worden aangewend voor de volgende bestemmingen: Collectie uitbreiding en behoud en beheer van de bestaande collectie van Meermanno, het presenteren van de collectie van Meermanno tijdens vaste en tijdelijke presentaties en het aanwenden van de collectie van Meermanno voor educatief gebruik. Verwezen wordt naar paragraaf 3.5.2. financiële vaste activa: € 1.127.080 wordt opgenomen als vordering.

IV. Herwaarderingsreserve

De herwaardering van de effecten is gebaseerd op het verschil in aankoop € 39.389 (nominaal € 36.303) en de waarde per 31/12/2016 ad € 53.569 is € 14.180. Dit bedrag is rechtsreeks als dotatie verwerkt in de herwaarderingsreserve.

Herwaarderingsreserve Specificaties	Balans 31-12-2016 €	Directe vermogens- mutatie 2016 €	Directe vermogens- mutatie 2016 €	Balans 31-12-2015 €
Effecten 7,5% Nederland 1993/2023	14.180	0	-808	14.988
totaal	14.180	0	-808	14.988

V. Bestemmingsfonds OCW huisvesting

Bestemmingsfonds OCW huisvesting Specificaties	Balans 31-12-2016 €	Resultaat Bestemming 2016 €	Directe vermogens- mutatie 2016 €	Balans 31-12-2015 €
Terugbetaling huisvestingssubsidie	0	-674.981		674.981
totaal	0	-674.981	0	674.981

Terugbetaling huisvestingssubsidie:

Conform de brief van het Ministerie van OCW, d.d. 27 november 2013, ref.nr. 564866 is bepaald dat het verschil tussen de definitieve huurkosten 2013 en de definitieve huurkosten 2015 dient te worden gereserveerd in een bestemmingsfonds huisvesting OCW, zijnde € 337.029.

Conform de brief van het Ministerie van OCW, d.d. 5 november 2015, ref.nr. 819686 wordt de resultaatbestemming 2014 gecorrigeerd waardoor het eindsaldo 31-12-2014 € 337.952 bedraagt. Het eindsaldo 31-12-2015 bedraagt € 674.981.

Conform de brief van het Ministerie van OCW, d.d. 16 juni 2016, ref. nr. 924972 is kenbaar gemaakt dat de verleende instellingssubsidie in verband met het terughalen van huisvestingsmiddelen ter voldoening van de egalisatieschuld zal worden verzocht. Het gereserveerde bedrag ad € 674.981 plus een teveel ontvangen bedrag in 2016 ad € 337.028, totaal € 1.012.008 is terugbetaald aan het Ministerie van OCW, zie verzoek in brief ref.nr. 1045372.

VI. Bestemmingsfonds OCW 2013-2016

Bestemmingsfonds OCW 2013-2016 Specificaties	Balans 31-12-2016 €	Resultaat Bestemming 2016 €	Directe vermogens- mutatie 2016 €	Balans 31-12-2015 €
OCW 2013-2016 resultaat	107.590	-84.647	154.023	38.214
totaal	107.590	-84.647	154.023	38.214

OCW 2013-2016 resultaat:

Conform de regelgeving niet-bestede OCW-gelden, werd in 2015 vanuit het resultaat een bedrag van € 27.273 gedoteerd aan het bestemmingsfonds OCW. Met de brief van het Ministerie van OCW, d.d. 29 november 2016, ref.nr. 918812 wordt de jaarrekening 2015 aangepast. Een herberekening van de post bestemmingsfonds OCW dotatie vindt plaats. Hieruit vloeit voort een verhoging van de dotatie € 1.430.

Met de brief van het Ministerie van OCW, d.d. 22 februari jl., referentienr. 1152264, dient het restant ad € 154.023 per 31-12-2016 toegevoegd te worden aan het bestemmingsfonds OCW 2013-2016.

In 2016 vindt een onttrekking plaats van € 84.647. Structurele OCW subsidie / totale baten is € 461.863 / € 999.956 is 46%. Resultaat na bestemmingen € -184.016 x 46% is € -84.647.

VII. Bestemmingsfondsen MMW

Het onderstaand schema geeft een beeld van de vrijvallen en toevoegingen van de bestemmingsfondsen in 2016.

Bestemmingsfondsen MMW Specificaties	Balans 31-12-2016 €	Resultaat Bestemming 2016 €	Directe vermogensmutatie 2016 €	Balans 31-12-2015 €
MMW Ex libris	0	-721	0	721
MMW Frictieregeling	0	-2.020	0	2.020
totaal	0	-2.741	0	2.741

■ Liquidatie van het steunfonds Stichting Ex libris Centrum heeft op 01/01/03 geleid tot een baat van € 26.254. Dit bestemmingsfonds kan worden aangewend voor registratie van de ex libris-collectie en andere ex libris-activiteiten. In 2016 zijn uitgaven gedaan voor web hosting van de digitale registratiewebsite www.catalogus.meermann.nl. ten bedrage van € 721.

■ Het Ministerie van OCW heeft in 2012 een vergoeding voor frictiekosten bijgedragen ten bedrage van € 115.451, welke deels in 2012 is verantwoord € 91.437 en deels in 2013 € 24.014. Totaal hieraan uitgegeven is € 111.432, waardoor er in 2013 een bestemmingsfonds is gecreëerd van totaal € 4.019. In 2014 zijn uitgaven gedaan van € 583. Toegevoegd aan dit fonds is het saldo per eind 2014 van de voorziening aangaande de suppletieovereenkomsten ad € 29.558. Totaal bestemmingsfonds eind 2014 € 32.994. Vanaf 2015 zal hiervan € 10.288 gereserveerd blijven voor de vergoedingen aan suppletieovereenkomsten en € 22.706 zal vrij worden besteed aan ontwikkelings- en opleidingskosten voor in dienst zijnde medewerkers. De opleidingen moeten ertoe bijdragen dat de medewerkers beter in staat zijn de taken van Museum Meermann uit te voeren. Het Ministerie van OCW stelt in haar e-mail van 10 maart 2015 dat de frictiekostenvergoeding is vastgesteld en dat er geen toestemming meer hoeft te worden gevraagd over de wijzen van besteding. Verwezen wordt naar de brief van OCW, kenmerk 633569. In 2015 is € 30.974 uitgegeven, het eindsaldo per 31-12-2015

bedraagt € 2.020. In 2016 is laatstgenoemd bedrag uitgegeven aan suppletievergoedingen.

3.5.7. Voorzieningen

In 2013 is een voorziening opgenomen voor de serviceverlening die door het Rijksvastgoedbedrijf wordt uitgevoerd, zijnde onderhoud en reparaties aan de huurpanden. De kosten voor de jaren 2013 en 2014 bedroegen respectievelijk € 9.000. Zowel voor 2015 als voor 2016 bedroegen de kosten € 3.000. In 2016 is genoemd bedrag opgenomen in de exploitatie. Het Rijksvastgoedbedrijf voorziet geen meerkosten voor 2016 en daarvoor geen voorziening opgenomen.

3.5.8. Langlopende schulden

I. Overige schulden

Nog te betalen bedragen Specificaties	Balans 31-12-2016 €	Verstrek- kingen 2016 €	Directe vermo- gens- mutatie 2015 €	Balans 31-12-2015 €
Lening collectie Officina Bodoni	127.524	127.524	0	0
Vooruit ontvangen OCW huisvestingssubsidie (brand) veiligheid	100.000	100.000	0	0
OCW projectsubsidie Vlaamse Handschriften			-11.667	11.667
totaal	227.524	227.524	-11.667	11.667

■ **Lening collectie Officina Bodoni:** De collectie bestaat uit boeken en diverse uitgaven van Hans Mardersteig (1892-1977), drukker en typograaf, alsmede prospecti en publicaties.

Op 9 augustus 2016 is gepasseerd een akte van lening, levering en schenking ter waarde van € 190.000, welke geheel in de kosten wordt opgenomen. Hier tegenover wordt een langlopende schuld opgenomen. In 2016 valt een bedrag vrij ad € 32.882 en wordt een bedrag van € 29.594 opgenomen als kortlopende schuld. Totaal een mutatie van € 62.476.

De schenking wordt ter hoogte van eenzelfde bedrag verspreid over zes jaren in de baten opgenomen.

■ **(Brand)veiligheid:** Naar aanleiding van de Schipholbrand in 2005 heeft het Rijksvastgoed bedrijf een brandscan uitgevoerd. Om aan brandveiligheidseisen te voldoen, heeft het Ministerie van OCW, brief 15 maart 2016, ref.nr. 892436 een bedrag van € 130.000 ter

beschikking gesteld. Voor de wettelijke verplichtingen aangaande brandveiligheid stelt Meermanno een bedrag van € 30.000 als kortlopende schuld. Het restant ad € 100.000 wordt opgenomen onder de langlopende schulden.

■ **Tentoonstellingen:** Met de brief van het Ministerie van OCW, d.d. 29 november 2016, ref.nr. 918812 wordt de jaarrekening 2015 aangepast. De post overige subsidies uit publieke middelen is met een bedrag van € 11.667 verlaagd. Dit bedrag heeft betrekking op een incidentele projectsubsidie voor de tentoonstelling Vlaamse handschriften en miniaturen, die wordt gerealiseerd in 2017. De bate dient toegevoegd te worden aan de langlopende schulden. Het bestemmingsfonds projectsubsidie tentoonstellingen komt hiermee te vervallen in 2015. Omdat de tentoonstelling opent in 2017 is het bedrag overgeheveld naar de kortlopende schulden: overlopende passiva per 31-12-2016.

II. Investeringsubsidies veiligheidszorg en educatie zolder

Bij de verzelfstandiging op 1 januari 1995 zijn de materiële vaste activa gewaardeerd op € 147.891. Vanaf 1995 worden ontvangen subsidies en bijdragen voor in de balans geactiveerde projectinvesteringen aan de investeringsubsidies toegevoegd. De jaarlijkse vrijval uit de investeringsubsidies is gelijk aan de afschrijving op de met subsidies en bijdragen gefinancierde activa.

Investeringsubsidies veiligheidszorg	2016 €	2015 €
Saldo begin boekjaar	114.616	145.807
Bij: toevoeging	0	0
Af: afschrijvingen	31.089	31.191
Saldo einde boekjaar	83.527	114.616

Investeringsubsidies educatiezolder	2016 €	2015 €
Saldo begin boekjaar	79.000	0
Bij: toevoeging overgeheveld van de nog te betalen bedragen	0	39.000
Bij: toevoeging ontvangen bijdragen fondsen	0	40.000
Af: afschrijvingen	8.584	
Saldo einde boekjaar	70.416	79.000

Investeringsubsidies koelinstallatie	2016 €	2015 €
Saldo begin boekjaar	0	0
Bij: toevoeging overgeheveld van de nog te betalen bedragen	46.000	0
Bij: toevoeging ontvangen bijdragen fondsen	0	0
Af: afschrijvingen	3.431	
Saldo einde boekjaar	42.569	0

Totaal investeringsubsidies	2016 €	2015 €
Saldo begin boekjaar	193.616	145.807
Bij: toevoeging overgeheveld van de nog te betalen bedragen	46.000	39.000
Bij: toevoeging ontvangen bijdragen fondsen	0	40.000
Af: afschrijvingen veiligheidszorg	43.104	31.191
Saldo einde boekjaar	196.512	193.616

In 2015 heeft het Ministerie van OCW, brief 20-4-2015, ref.nr. 739655 een bedrag van € 46.000 ter beschikking gesteld voor het aanpassen van de klimaatinstallatie in het depot. Dit bedrag is in 2015 opgenomen onder de nog te betalen bedragen. In 2016 is voor dit bedrag een activum opgenomen. De bijdrage wordt opgenomen in een investeringssubsidie. Op het moment de afschrijvingskosten vrijvallen, wordt de bate opgenomen onder de publieke baten vrijval investeringssubsidie.

3.5.9. Kortlopende schulden

I. Crediteuren:

Onder crediteuren zijn bedragen opgenomen t.b.v. de nog niet betaalde facturen op 31 december 2016.

II. Overige schulden en overlopende passiva:

Onder deze post is opgenomen:

Overige schulden en overlopende passiva	31-12-2016 €	31-12-2015 €
Nog te betalen vakantiegeld	25.354	24.288
Reservering t.b.v. het saldo van niet opgenomen vakantiedagen	35.525	10.685
Nog te betalen bedragen	8.911	9.061
Lening en rente collectie Officina Bodoni	29.987	0
Vooruit ontvangen Metamorfoze conserveren en digitaliseren	40.800	0
Vooruit ontvangen OCW subsidie (brand) veiligheid	30.000	0
Vooruit ontvangen OCW subsidie conservator 2016	7.500	10.000
Vooruit ontvangen OCW subsidie tentoonstellingen	11.667	11.667
Vooruit ontvangen OCW subsidie aanpassen klimaatinstallatie depot	0	46.000
Totaal	189.744	111.701

■ **Lening collectie Officina Bodoni:** De collectie bestaat uit boeken en diverse uitgaven van Hans Mardersteig (1892-1977), drukker en typograaf, alsmede prospecti en publicaties.

Op 9 augustus 2016 is gepasseerd een akte van lening, levering en schenking ter waarde van € 190.000, welke geheel in de kosten wordt opgenomen. Hier tegenover wordt een langlopende schuld opgenomen. Hiervan wordt in 2016 een aflossingsbedrag van € 29.594 en nog te betalen rente ad € 393 opgenomen als kortlopende schuld. De schenking wordt ter hoogte van eenzelfde bedrag verspreid over zes jaren in de baten opgenomen.

■ **Metamorfoze:** Voor de conservering en digitalisering van het familiearchief Van Westreenen-Meerman-Van Damme (1567-1848) is toegekend een bedrag van € 102.800, die van start gaat in 2017. In 2016 is een bedrag vooruit ontvangen van € 40.800.

■ **(Brand)veiligheid:** Naar aanleiding van de Schipholbrand in 2005 heeft het Rijksvastgoedbedrijf een brandscan uitgevoerd. Om aan brandveiligheidseisen te voldoen heeft het Ministerie van OCW, brief 15 maart 2016, ref.nr. 892436 een bedrag van € 130.000 ter beschikking gesteld. Voor de wettelijke verplichtingen aangaande brandveiligheid stelt Meermanno een bedrag van € 30.000 als kortlopende schuld. Het restant ad € 100.000 wordt opgenomen onder de langlopende schulden.

■ **Conservator:** Conform de brief van het Ministerie OCW d.d. 5 december 2014, ref.nr. 689965 is een bedrag toegekend van € 40.000 voor kosten die Meermanno heeft vanwege de intensieve samenwerking met Koninklijke Bibliotheek. In 2014 is hiervan € 20.000 in baten opgenomen. De baten worden genomen in het jaar, waarin de uitgaven worden gerealiseerd. In 2015 is € 10.000 in de baten opgenomen en in 2016 € 2.500. Het restant ad € 7.500 wordt gepresenteerd als kortlopende schuld.

■ **Tentoonstellingen:** Het Ministerie van OCW heeft voor de handschriften en miniaturen-tentoonstelling een bedrag van € 11.667 ter beschikking gesteld. Dit bedrag is onderdeel van de € 35.000 genoemd in de brief d.d. 19 mei 2015, ref.nr. 760677.

3.6 Niet in de balans opgenomen rechten en verplichtingen

Niet in de balans opgenomen rechten

In 2014 ontving Museum twee erfenissen. De heer Cox bedacht het Museum Meermanno met een bedrag van € 50.000 dat over een periode van vijf jaar door de zoon en dochter zal worden geschonken. Overeengekomen is dat dit bedrag ten bate van de collectie en de presentatie van jong talent zal worden aangewend. De tweede erfenis kwam van mevrouw G.A. Boekestein. Zij stelde Museum Meermanno als hoofderfgenaam aan in haar testament voor een bedrag van € 1.795.000 minus kosten, waarvan een effectenportefeuille van € 1.330.000 onder de bepaling dat er twee vruchtgebruikers levenslang gebruik mogen maken van het rendement. Met toestemming van de Raad van Toezicht heeft de directeur beide erfenissen in dankbaarheid aanvaard.

Niet in de balans opgenomen verplichtingen

De huursom van 2016 betreffende de Prinsessegracht 30 en 31, en de Jan Evertstraat 17-17a bedroeg € 231.425, inclusief allonges, exclusief servicekosten.

De huurcontracten van de Prinsessegracht 30 en 31 en Jan Evertstraat 17-17a lopen tot december 2013, indien opzegging voor 31 december 2012 had plaatsgevonden. Het Ministerie van OCW heeft in haar brief van 6 november 2013 de contracten verlengd tot eind 2016. Zowel de huurcontracten als het beheerscontract aangaande de panden zijn heden nog niet ondertekend. De Raad van Toezicht van Meermanno alsook een aantal andere musea vallende onder het Rijksvastgoedbedrijf hebben onderling nog geen overeenstemming bereikt.

3.7. Toelichting op de categoriale exploitatierekening

3.7.1 Directe opbrengsten

De omzet is in de baten opgenomen en de inkomsten zijn opgenomen in de overige lasten.

Het resultaat wordt als volgt gepresenteerd:

Directe opbrengsten	Resultaat 2016 €	Norm Be- grotting 2016 €	Resultaat 2015 €
Publieksinkomsten binnenland	242.890	309.500	147.941
Kaartverkoop	53.470	32.000	21.862
Overige publieksinkomsten:	189.419	277.500	126.079
- Museumkaartvergoeding	67.604	48.000	43.548
- Verkopen winkel	64.533	90.000	45.210
- Zakelijke evenementen	35.579	98.000	17.387
- Educatie kinderen/jeugd	14.154	25.000	12.808
- Educatie volwassenen	3.323	5.000	2.476
- Bibliotheek/mediatheek	591	500	1.747
- Horeca consumpties	3.635	11.000	2.903
Publieksinkomsten buitenland	347	500	169
Sponsorinkomsten	0	60.000	50.000
Centraal Boekhuis		60.000	50.000
Overige inkomsten	11.182	8.000	8.543
Overige directe opbrengsten tentoonstellingen	4.140	3.000	2.251
Overige directe opbrengsten algemeen beheer	7.042	5.000	6.292
Totaal directe opbrengsten	254.419	378.000	206.653

Publieksinkomsten

De opbrengsten van de entreegelden, museumkaarten, winkel en catalogi zijn ontleend aan het kassaregistratiesysteem Questor.

Sponsorinkomsten

Gedurende de jaren 2011 tot en met 2015 mocht het museum rekenen op een jaarlijkse sponsorbijdrage van € 50.000 ten behoeve voor de ontwikkeling en beheer van het Studiecentrum voor Hedendaagse Boekproductie. Ten grondslag hieraan lag een sponsorovereenkomst met het Centraal Boekhuis. In het jaar 2016 is geen andere sponsor gevonden.

Overige inkomsten

De overige directe opbrengsten hebben betrekking op doorberekende kosten, voornamelijk aan de Stichting Vrienden van het Museum van het Boek en rondreizende tentoonstellingen.

3.7.2. Subsidie OCW

Begroting 2016 is ontleend aan de meerjarenbegroting 2013-2016, die op 15 november 2012 bij het Ministerie van OCW werd ingediend. Met het subsidiebesluit van OCW (referentie 1058508, d.d. 31 08-2016) is voor de periode 2016 een subsidie verleend van € 1.603.871.

Overzicht instellingssubsidie OCW uw kenmerk 1058508	2016 €
Exploitatiebijdrage	792.241
Huisvestingsbijdrage	570.630
w.o. Project Veiligheidszorg OCW/DCE/06/22821	111.000
Structurele huisvestingsbijdragen	681.630
Totale structurele bijdragen	1.473.871
Onderhouds- en instandhoudingsplan	0
Aanpassen klimaatinstallatie depot	0
(Brand)veiligheid	130.000
Incidentele huisvestingsbijdragen	130.000
Onderzoek samenwerking Koninklijke Bibliotheek	0
Samenwerking Koninklijke Bibliotheek	0
Frictiekostenvergoeding	0
Incidentele subsidies/vergoedingen	0
Totale incidentele bijdragen en subsidies/vergoedingen	130.000
Totale subsidie 2013-2016	1.603.871

In de exploitatierekening 2016 is de huisvestingsbijdrage verminderd met een bedrag groot € 1.012.008, die betrekking heeft op een egalisatieschuld conform de brief van het Ministerie van OCW, d.d. 26-8-2016, ref.nr. 1045372. Dit bedrag is terugbetaald in 2016. Tevens is in mindering gebracht de incidentele bijdrage voor (brand)veiligheid ad € 130.000. Dit is opgenomen op de balans als nog te betalen bedragen. Op het moment dat uitgaven worden gedaan, wordt eenzelfde bedrag opgenomen in de overige subsidies uit publieke middelen.

Totale subsidie 2016	2016 €
	1.603.871
Af: Incidentele subsidie (brand)veiligheid	130.000
Af: Vereffening egalisatieschuld	1.012.008
Structurele subsidie OCW 2016	461.863

3.7.3. Overige subsidies/bijdragen

De overige subsidies en bijdragen kunnen als volgt worden gespecificeerd:

Specificatie overige subsidies/bijdragen uit publieke middelen	Totaal 2016 €	JV 2015 €	OCW 2015 €
‘Het raadsel van de Brittenburg’ Provincie Zuid Holland		20.000	20.000
‘Aan Tafel!’ Koninklijke Bibliotheek	6.500		
‘Fiep Westendorp’ Mondriaan Fonds	25.000		
OCW Vrijval investeringssubsidie	34.520	31.192	31.192
KB inhuur conservator oude collecties ‘in natura’	27.500		
OCW project subsidie conservator	2.500	10.000	10.000
OCW project subsidie tentoonstellingen		35.000	23.333
OCW project onderhouds- en instandhoudingsplan			30.000
Totaal publieke baten	96.020	96.192	114.525

OCW projecten:

Met de brief van het Ministerie van OCW, d.d. 29 november 2016, ref.nr. 918812 wordt de jaarrekening 2015 aangepast. De structurele huursubsidie is met € 30.000 verlaagd en opgenomen onder de overige subsidies uit publieke middelen. Dit bedrag heeft betrekking op een incidentele huisvestingssubsidie voor het opstellen van een onderhouds- en instandhoudingsplan. De post overige subsidies uit publieke middelen is tevens met een bedrag van € 11.667 verlaagd. Dit bedrag heeft betrekking op een incidentele projectsubsidie voor de tentoonstelling over middeleeuwse handschriften die in 2017 wordt gerealiseerd. De bate dient toegevoegd te worden aan de langlopende schulden. Het bestemmingsfonds projectsubsidie tentoonstellingen komt hiermee te vervallen.

Specificatie overige bijdragen uit private middelen	Totaal 2016 €	JV 2015 €
Particulieren	57.359	30.538
Acties bestaansrecht / periodieke giften	13.810	19.500
Sponsoractie 'Boek zoekt vrouw, man en bedrijf' / 'Boekje zoekt jou'	9.242	11.038
Collectie Oficina Bodoni	34.307	
Nalatenschap Boekestein	14.311	12.769
Vriendenstichting	26.200	18.200
Stichting Vrienden van het Museum (publiciteit)	9.200	9.200
Stichting Vrienden van het Museum (ledenadministratie)	2.000	2.000
Stichting Vrienden van het Museum (conservator)	0	10.000
Stichting Vrienden van het Museum (aankopen)	15.000	12.000
Stichting Vrienden van het Museum (garantstelling)	0	-15.000
Totaal particulieren/vriendenstichting	97.870	61.507
Bedrijven (tentoonstelling Het Sportboek)	1.250	0
Steenbok Beheer B.V.	750	
Venduehuis der Notarissen	500	
Private fondsen	88.534	
'Het boek van binnen'		
Stg. Ondersteuningsfonds 's-Gravenhaagse Boekhande- laren	4.000	
De Gijselaar-Hintzenfonds	2.000	
'De Verbeelders'		
Prins Bernhard Cultuurfonds	5.000	
'Koning Willem I'		
Fonds1818	-25.000	
Stichting Jurriaanse	3.450	
'Fiep Westendorp'		
Fiep Westendorp Foundation	15.500	
Stichting Zabawas	10.000	
VSB Fonds	25.000	
'Educatiezolder'		
Vrijval investeringssubsidie (div. fondsen)	8.584	
Collectie Jan van Krimpen'		
The Breslauer Foundation New York	40.000	0
Totaal overige bijdragen uit private middelen	187.654	61.507

■ Koning Willem I: Vanwege het aangepaste projectplan, omdat het eerdere plan te ambitieus bleek, heeft Fonds1818 zijn aanvankelijk toegezegde bijdrage ingetrokken.

■ Educatiezolder: Voor ‘Meer en nieuw publiek voor de educatiezolder’ zijn bijdragen ontvangen van Stichting ’s-Gravenhaags Ondersteuningsfonds voor Boekhandelaren en Uitgevers, Stichting Boschuyzen, VSB Fonds en Fonds 1818, totaal € 79.000.

Dit bedrag wordt gepresenteerd als een investeringssubsidie op de balans. De investeringen die hier tegenover staan, zijn opgenomen onder de materiele vaste activa. De vrijval van deze investeringssubsidie vindt tegelijk plaats met de afschrijvingskosten, die wordt gepresenteerd in de overige subsidies/bijdragen. Afschrijvingen en vrijval vinden plaats vanaf 2016.

■ The Breslauer Foundation uit New York heeft bijgedragen ad € 40.000 ter financiering van de aankoop van typografisch werk van Jan van Krimpen.

3.7.4. Salarislasten

De salarislasten hebben betrekking op het volledige personeelsbestand van Museum Meermannno, dat op 31/12/16 bestond uit een formatie van 28 personen (11,24 fte). De formatie op 31/12/2015 bestond uit 20 personen (9,99 fte).

I. Specificatie salarissen

Salarissen	Realisatie	Norm	Realisatie
	2016 €	begroting 2016 €	2015 €
Brutolonen	571.223	485.000	521.521
Sociale lasten	85.689	85.000	81.384
Pensioenen	54.238	53.466	50.385
Inhuur externe krachten	77.569	85.000	109.576
Totaal	788.718	708.466	762.866

Specificatie brutolonen 2016 t.o.v. 2015	Realisatie 2016 €
Brutolonen 2016	571.223
Brutolonen 2015	521.521
Verhoging brutolonen	49.702
2015 een tegemoetkoming zwangerschapsuitkering	9.900
2016 verhoging door reservering vakantiedagen	20.700
2016 verhoging door overwerkvergoedingen	5.800
2016 verhoging fte's en cao indexatie v.a. 1 oktober 2016	13.302
Verhoging brutolonen	49.702

Inhuur externe krachten	Realisatie	Norm begroting	Realisatie
	2016 €	2016 €	2015 €
Bewakingspersoneel Veiligheid	20.643	37.000	46.835
Financieel medewerker	15.959	16.000	15.944
Medewerker zakelijke evenementen	0	0	3.920
Projectmedewerker presentaties	6.488	0	11.750
Rondleider/museumdocent	2.951	2.000	1.548
Conservator oude collecties	30.001	30.000	29.579
Medewerker tentoonstellingen/museumnacht	1.527	0	0
Totaal	77.569	85.000	109.576

■ **Bewakingspersoneel:** Vanwege het langdurige ziekteverzuim van een medewerker van de facilitaire dienst werden in 2015 meer inhuurkrachten voor de bewaking ingezet.

■ **Conservator oude collecties:** In 2015 is een detachingsovereenkomst ondertekend tussen Museum Meermanno, de Koninklijke Bibliotheek en de gedetacheerde dhr. E. Geleijns, conservator oude collecties, waarbij detachingskosten in rekening gebracht worden tot en met januari 2016 ad € 2.501. Deze kosten komen ten laste van de incidentele projectsubsidie 'Onderzoek samenwerking KB' toegekend door het Ministerie van OCW, ref.nr. 689965. De detachering van dhr. Geleijns is stilzwijgend 'om niet' verlengd. Conform de richtlijnen beschreven in het 'Handboek Verantwoording Cultuursubsidies Fondsen 2013-2016' dienen baten en kosten in de vorm van goederen of diensten gewaardeerd te worden tegen de reële waarde en opgenomen te worden in de staat van baten en lasten. De waarde van de inhuur gedurende februari tot en met december 2016 is gewaardeerd op € 27.500.

II. WNT-verantwoording 2016

Per 1 januari 2013 is de Wet normering bezoldiging topfunctionarissen publieke en semipublieke sector (WNT) ingegaan. Deze verantwoording is opgesteld op basis van de volgende op Stichting tot Beheer van het Museum van het Boek | Museum Meermanno-Westreenianum van toepassing zijnde regelgeving: het algemeen WNT-maximum.

Het bezoldigingsmaximum in 2016 voor Museum Meermanno is € 179.000. Het weergegeven toepasselijke WNT-maximum per persoon of functie is berekend naar rato van de omvang (en voor topfunctionarissen tevens de duur) van het dienstverband, waarbij voor de berekening de omvang van het dienstverband nooit groter kan zijn dan 1,0 fte. Uitzondering hierop is het WNT-maximum voor de leden van Raad van Toezicht; dit bedraagt voor de voorzitter 15% en voor de overige leden 10% van het bezoldigingsmaximum.

Bezoldiging topfunctionarissen

Leidinggevende topfunctionarissen

bedragen x € 1 Bezoldiging topfunctionarissen	Dhr. R. Tax Waar- nemend directeur	Mevr. M.K. de Haan Directeur	Dhr. R. Tax Waar- nemend directeur	Mevr. M.K. de Haan Directeur
Duur dienstverband	2016	2016	16-11-2015/ 31-12-2015	2015
Omvang dienstverband (in fte)	0,8889	0,9444	0,8889	0,9444
Gewezen topfunctionaris?	Nee	Nee	Nee	Nee
(Fictieve) dienstbetrekking?	Nee	Nee	Nee	Nee
Zo niet, langer dan 6 maanden binnen 18 maanden werkzaam?	Ja	Ja	Ja	Ja
Bezoldiging				
Beloning	50.305	90.631	2.073	86.499
Belastbare onkostenvergoedingen	0	0	0	0
Beloningen betaalbaar op termijn	5.684	11.276	228	10.650
Totaal bezoldiging	55.989	101.907	2.302	97.149
WNT-maximum	179.000	179.000	7.315	178.000
Toepasselijk WNT-maximum	159.113	169.048	6.502	168.103
Motivering indien overschrijding	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.

Toezichthoudende topfunctionarissen

De leden van de Raad van Toezicht hebben over 2016 geen bezoldiging ontvangen. De Raad van Toezicht bestond in 2016 uit de volgende functionarissen:

Raad van Toezicht leden 2016	In dienst	Uit dienst	Beloning
Drs. W.J. Deetman, lid Raad van State (voorzitter)	1-1-2009	1-7-2016	N.v.t.
Drs. C. van Dijkhuizen, CFO ABN AMRO (lid)	1-1-2005	1-7-2016	N.v.t.
Mw. prof. dr. L. Kuitert, Leerstoel Boekwetenschap, UvA (lid)	1-1-2009	1-7-2016	N.v.t.
Dr. S. Noorda, voorzitter van de Vereniging v. Universiteiten VSNU (lid)	1-1-2010	1-7-2016	N.v.t.
Mw. drs. A. Portegies, uitgever Querido (lid)	1-1-2010	1-7-2016	N.v.t.
Mw. Dr. E.J.B. Knibbeler. algemeen directeur Koninklijke Bibliotheek (q.q., permanent lid)	1-1-2015	onbepaalde tijd	N.v.t.
Dhr. mr. T.H.J. Joustra. Voorzitter Onderzoeksraad voor Veiligheid.	1-11-2016	onbepaalde tijd	N.v.t.
Dhr. mr. drs. L. Jongma. Lid RvC Aegon Bank en o.a. oud-voorzitter Raad van Bestuur Sdu NV.	1-11-2016	onbepaalde tijd	N.v.t.
Mw. prof. dr. F.M.G. de Jong. Hoogleraar e-research for the Humanities (UU) & executive director CLARIN ERIC.	1-11-2016	onbepaalde tijd	N.v.t.
Dhr. W. van der Stelt. Strategic relations director bij Springer Nature.	1-11-2016	onbepaalde tijd	N.v.t.
Dhr. dr. K. Veling. Voormalig directeur ProDemos, voorzitter VOB, parlamentslid (EK en TK).	1-11-2016	onbepaalde tijd	N.v.t.

Uitkeringen wegens beëindiging dienstverband aan topfunctionarissen

Aan topfunctionarissen zijn geen uitkeringen verstrekt wegens beëindiging dienstverband.

Overige rapportageverplichtingen op grond van de WNT

Naast de hierboven vermelde topfunctionarissen zijn er geen overige functionarissen die in 2016 een bezoldiging boven het toepasselijke WNT-maximum hebben ontvangen, of waarvoor in eerdere jaren een vermelding op grond van de WOPT of de WNT heeft plaatsgevonden of had moeten plaatsvinden. Er zijn in 2016 geen ontslaguitkeringen aan overige functionarissen betaald die op grond van de WNT dienen te worden gerapporteerd.

3.7.5. Afschrijvingen

De afschrijvingen 2016 hebben betrekking op de investeringen.

3.7.6. Huur

De huursom heeft betrekking op de panden aan de Prinsessegracht en de Jan Evertstraat te Den Haag. De normbegroting 2016 is conform de subsidieaanvraag 2013-2016, d.d. november 2012.

Per 1 januari 2013 is het nieuwe rijkshuisvestingsstelsel in werking getreden. De financiële verantwoordelijkheid voor het eigenaarsdeel van de instandhouding van kantoren is bij het Rijksvastgoedbedrijf gelegd. Als gevolg hiervan kon de gebruiksvergoeding drastisch worden verlaagd.

3.7.7. Overige lasten

De overige lasten bestaan uit de afdelingskosten collectie, presentatie, educatie, en de algemene beheerslasten. De algemene beheerslasten hebben betrekking op kosten voor ICT-beheer, nutsvoorzieningen, kosten voor schoonmaak, reparatie en onderhoud van gebouw en tuin.

Overige lasten	Realisatie 2016 €	Norm Begroting 2016 €	Realisatie 2015 €
Collectie	10.707	21.956	12.871
Presentatie vast	9.579	30.000	5.106
Presentatie tijdelijk	166.759	110.000	97.664
PR/Marketing	8.677	27.841	13.215
Educatie	3.842	8.000	4.054
Inkopen winkel, evenementen, horeca	74.687	104.000	40.796
Overige algemeen beheer:			
Algemene beheerslasten	183.159	196.917	184.330
Aanpassing educatie zolder	0	0	9.312
Onderhouds- en instandhoudingsplan gebouw	0	0	26.624
Veiligheidszorg	25.579	35.000	22.768
Stichting vrienden	8.377	19.020	12.861
Vrijwilligers	3.073	3.184	2.184
Boekengeluk	3.373	21.000	6.409
Van Lood tot Led	0	5.000	0
Huis van het boek/profielverbetering	0	26.530	0
Kosten Administratie Fonds Meermanno	1.144	0	0
Totaal overige lasten	498.956	608.448	438.194

Presentatie tijdelijk

Op 17 juni 2016 opende Museum Meermanno de tentoonstelling 'Fiep Westendorp: een feest voor het oog!'. Een project waaraan VSB Fonds, Mondriaanfonds, Stichting Fiep Westendorp Foundation, Stichting Zabawas en Fiep Amsterdam bv samen € 83.500 hebben bijdragen. Deze tentoonstelling stond tot eind oktober 2016 en trok ruim 15.000 belangstellenden. Mede hierdoor kon het museum aan deze tentoonstelling € 40.000 bijdragen. Deze tentoonstelling kon voor € 123.000 worden gerealiseerd.

Honoraria van de accountant

De volgende honoraria van Baker Tilly Berk N.V. zijn in het boekjaar ten laste gebracht van het resultaat van Museum Meermanno (ongeacht of de werkzaamheden door de externe accountant en de

accountantsorganisatie reeds gedurende dat boekjaar zijn verricht),
 een en ander zoals bedoeld in artikel 2:382aBW.

Accountantshonoraria	Realisatie 2016 €	Realisatie 2015 €
Onderzoek van de jaarrekening	26.197	23.024
Overige controle opdrachten	2.078	1.000
Adviesdiensten op fiscaal terrein	0	0
Andere niet controlediensten	5.030	4.940
Totaal accountantshonoraria	33.305	28.964

3.8 Samengevoegde categoriale en functionele exploitatierekening (model IIb)

Functioneel	Totaal	Publieksfunctie		Collectiefunctie			Weten- schappelijke functie	Algemeen beheer
		Vaste presen- tatie	Tijdelijke presen- tatie	Onderzoek & Registratie	Conserve- ren & Restaureren	Verwerving & Afstoten		
Categoriaal	€	€	€	€	€	€	€	€
BATEN								
Publieksinkomsten binnenland totaal	242.889	46.070	196.228	591	0	0	0	0
- waarvan kaartverkoop	53.470	6.416	47.054					
- waarvan overig	189.419	39.654	149.174	591	0	0	0	0
Museumkaart vergoeding	67.604	14.197	53.407					
Verkopen winkel	64.533	13.552	50.981					
Zakelijke evenementen	35.579	7.472	28.107					
Educatie	17.477	3.670	13.807					
Bibliotheek/mediatheek	591			591				
Horeca consumpties	3.635	763	2.872					
Publieksinkomsten buitenland	347			347				
Sponsorinkomsten								
- waarvan overige sponsorinkomsten	0	0	0	0	0	0	0	0
Overige inkomsten	11.182	0	4.140	0	0	0	0	7.042
- waarvan overig	11.182		4.140					7.042
Totale opbrengsten	254.419	46.070	200.368	938	0	0	0	7.042
Structurele subsidie OCW	461.863	111.597	232.177	123.055	564	210.029	0	-215.559
Huren	-441.378	0	0	0	0	0	0	-441.378
Project Veiligheidszorg	111.000	0	0	0	0	0	0	111.000

Exploitatiebijdrage	792.241	111.597	232.177	123.055	564	210.029	0	114.819
Overige (niet-structurele) subsidies/bijdragen	283.674	8.584	72.700	30.000	0	74.307	0	98.083
Subsidie uit publieke middelen	96.020	0	31.500	30.000	0	0		34.520
Bijdragen uit private middelen	187.654	8.584	41.200	0	0	74.307	0	63.563
- waarvan particulieren/vrienden	97.870	0	0	0	0	34.307	0	63.563
- waarvan bedrijven	1.250	0	1.250	0	0	0	0	0
- waarvan private fondsen	88.534	8.584	39.950	0	0	40.000	0	0
Totale subsidies/bijdragen	745.537	120.181	304.877	153.055	564	284.336	0	-117.476
TOTALE BATEN	999.956	166.251	505.245	153.993	564	284.336	0	-110.433

Functioneel	Totaal	Publieksfunctie		Collectiefunctie			Wetenschappelijke functie	Algemeen beheer
		Vaste presentatie	Tijdelijke presentatie	Onderzoek & Registratie	Conserveren & Restaureren	Verwerving & Afstoten		
Categoriaal								
	€	€	€	€	€	€	€	€
LASTEN								
Salarislasten:	788.718	122.345	103.984	146.915	0	0	0	415.474
- waarvan vast contract	619.703	109.435	87.850	116.915	0	0	0	305.503
- waarvan tijdelijk contract	91.447	9.958	8.120	0	0	0	0	73.369
- waarvan inhuur	77.568	2.951	8.014	30.001	0	0	0	36.602
Afschrijvingen	92.841	10.868	13.813	761	0	0		67.399
Huur	231.425		0	0	0	0		231.425
Aankopen	268.526		0		0	268.526		0
Overige lasten + Inkopen	498.956	9.579	179.278	9.775	721	211		299.392
TOTALE LASTEN	1.880.466	142.791	297.076	157.452	721	268.737	0	1.013.690
SALDO UIT GEWONE								
BEDRIJFSVOERING	-880.510	23.461	208.169	-3.458	-157	15.599	0	-1.124.123
Saldo rentebaten/-lasten	1.595	0	0	0	0	-1.818	0	3.413
Saldo overige buitengewone baten/lasten	0	0	0	0	0	0	0	0
Mutatie aankoopfonds								
SALDO UIT BEDRIJFSVOERING	-878.915	23.461	208.169	-3.458	-157	13.781	0	-1.120.710
Toerekening Algemeen beheer		-184.624	-384.108	-203.579	-933	-347.468	0	
Exploitatieresultaat	-878.915	-161.163	-175.938	-207.037	-1.090	-333.686	0	
Exploitatieresultaat	-878.915							
Toevoegingen/vrijvallen aan eigen vermogen								
Reserve OCW Veiligheidszorg	2.765							

Reserve OCW Huis van het boek	7.625							
Reserve MMW Bedrijfsinstallaties	5.955							
Reserve MMW Boekengeluk	15.143							
Reserve MMW Nalatenschap	-14.311							
Fonds OCW Huisvesting	674.981							
Fonds MMW Exlibris	721							
Fonds MMW Frictieregeling	2.020							
	694.899							
EXPLOITATIE RESULTAAT	-184.016							
onttrekking ƒ OCW 2013-2016	84.647							
dotatie ƒ algemene reserve	-99.369							
Functioneel	Publieksfunctie		Collectiefunctie			Weten- schappelij- ke functie	Algemeen beheer	
Categoriaal	Vaste presen- tatie	Tijdelijke presen- tatie	Onderzoek & Regis- tratie	Conserveren & Restaura- ren	Verwerving & Afstoten	Onderzoek & Docu- mentatie		
Aandeel lasten in totale lasten	14,1%	29,3%	15,5%	0,1%	26,5%	0%		
Aandeelopbrengsten in totale opbrengsten	14%	79%	0%	0%	0%	0%	3%	
Aandeel lasten in totale lasten (per taakgebied)	8%	16%	8%	0%	14%	0%	54%	
Aandeel lasten in totale lasten (per functie)	23%		23%			0%	54%	

3.9. Toelichting op de samengevoegde functionele exploitatierekening

■ Toerekening exploitatiebijdrage OCW over de functies:

De verhouding afdelingslasten ten opzichte van de totale lasten is gehanteerd als verdeelsleutel voor het toerekenen van de exploitatiebijdrage OCW over de museale functies.

■ Toerekening algemeen beheer over de museale functies:

De toerekening van baten en lasten aan de museale functies heeft plaatsgevonden conform het kostenplaatsenmodel, waarbij voor iedere museale functie een groep kostenplaatsen is vastgesteld. De verhouding afdelingslasten ten opzichte van de totale lasten (exclusief de lasten van algemeen beheer) is gehanteerd als verdeelsleutel voor het toerekenen van het saldo uit bedrijfsvoering van de functie algemeen beheer.

3.10 Berekening percentage eigen inkomsten

In 2014 heeft Museum Meermanno de nalatenschap van mevrouw Boekestein aanvaard. Door deze aanvaarding en de publieksacties loopt het percentage eigen inkomsten op naar 100%. Zonder de nalatenschap is het percentage eigen inkomsten 2014: 24,3%. In 2016 belooft het percentage eigen inkomst 95,7%. De norm is 19,5%.

De eigen inkomsten kunnen als volgt worden gespecificeerd:

Eigen inkomsten	Realisatie 2016 €	Realisatie 2015 €	Realisatie 2014 €	Realisatie 2013 €
Eigen inkomsten:				
Publieksinkomsten	243.237	148.110	168.814	166.539
Sponsorinkomsten	0	50.000	54.000	55.000
Overige inkomsten	11.182	8.543	12.900	9.138
Totale directe inkomsten	254.419	206.653	235.714	230.677
Donaties acties	23.052	30.538	33.392	29.853
Vriendenstichting	26.200	18.200	54.200	30.200
Nalatenschap Boekestein	14.311	12.769	1.100.000	0
Schenking Officina Bodoni	34.307	0	0	0
Private fondsen	89.784	0	30.561	121.801
Totale bijdragen uit private middelen	187.654	61.507	1.218.153	181.854
Totaal eigen inkomsten	442.073	268.160	1.453.867	412.531
Subsidiebedrag OCW	461.863	1.458.236	1.453.753	1.428.108
Subsidie provincie/gemeente/andere bestuursorganen	0	0	0	0
Totaal structurele subsidies	461.863	1.458.236	1.453.753	1.428.108
Percentage eigen inkomsten	%	95,7	18,4	100,0
				28,9

Het gemiddelde percentage gedurende de periode 2013-2016 bedraagt 60,7%.

In de exploitatierekening 2016 is de huisvestingsbijdrage verminderd met een bedrag groot € 1.012.008, welke betrekking heeft op een egalisatieschuld conform de brief van het Ministerie van OCW, d.d. 26-8-2016, ref.nr. 1045372. Dit bedrag is terugbetaald in 2016. Tevens is in mindering gebracht de incidentele bijdrage voor (brand)veiligheid ad € 130.000. Dit is opgenomen op de balans alsnog te betalen bedragen. Op het moment dat uitgaven worden gedaan, wordt eenzelfde bedrag opgenomen in de overige subsidies uit publieke middelen.

Totale subsidie 2016	2016 €
	1.603.871
Af: Incidentele subsidie (brand)veiligheid	130.000
Af: Vereffening egalisatieschuld	1.012.008
Structurele subsidie OCW 2016	461.863

3.11. Prestatieverantwoording 2016

Dit hoofdstuk is ingedeeld conform model III uit het Handboek

Verantwoording cultuursubsidies instellingen 2013-2016

De overeengekomen prestaties kunnen als volgt worden weergegeven:

Prestatieverantwoording 2016	Huidig boekjaar	Activiteiten- plan	Vorig boekjaar
	2016		2015
Gemiddeld aantal			
openingsuren per week	36	36	36
Aantal bezoeken per jaar intern	29.462	30.000	22.196
Aantal bezoeken per jaar extern	25.817		24.749
Totaal aantal bezoeken	55.279	30.000	46.945
- waarvan betalend	23.307	-	17.827
- waarvan bezoekers uit het buitenland	2.946	-	2.220
Aantal scholieren primair onderwijs	3.211	3.000	2.380
Aantal scholieren en studenten voortgezet en hoger onderwijs	1.656	2.500	1.423
Totaal aantal scholieren en studenten	4.867	5.500	3.803
Totaal aantal objecten in bruikleen gekregen			717
Totaal aantal objecten in bruikleen verleend			48
Percentage registratiegraad	>95%	95%	>95%
Percentage gedigitaliseerde collectie	8 %	-	8 %
- waarvan percentage publiek toegankelijk	90%	-	90%
Aantal educatieve activiteiten	344	-	268
Aantal scholen waarmee is samengewerkt	138	-	125
Aantal bezoeken website	156.478	-	116.703
Waarvan aantal unieke bezoekers per jaar	107.751	-	78.666
Aantal vrijwilligers	24	-	17

3.12. Overige gegevens

3.12.1. Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Accountants

Aan directie en Raad van Toezicht van
Stichting tot Beheer van het Museum van het Boek/
Museum Meermanno-Westreenianum
Prinsessegracht 30
2514 AP DEN HAAG

Baker Tilly Berk N.V.
Scheveningseweg 80-82
Postbus 85745
2508 CK Den Haag
T: +31 (0)70 358 90 00
F: +31 (0)70 350 20 20
E: denhaag@bakertillyberk.nl
KvK: 24425560
www.bakertillyberk.nl

Referentie

MdG\MS\0012554\000010\001

CONTROLEVERKLARING VAN DE ONAFHANKELIJKE ACCOUNTANT

Afgegeven ten behoeve van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

A. Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen jaarrekening 2016

Ons oordeel

Wij hebben de jaarrekening 2016 van Stichting tot Beheer van het Museum van het Boek/ Museum Meermanno-Westreenianum te Den Haag gecontroleerd.

Naar ons oordeel:

- geeft de in dit jaarverslag opgenomen jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van Stichting tot Beheer van het Museum van het Boek/ Museum Meermanno-Westreenianum op 31 december 2016 en van het resultaat over 2016 in overeenstemming met het Handboek Verantwoording Cultuursubsidies Instellingen 2013-2016;
- zijn de in de jaarrekening verantwoorde baten en lasten alsmede de balansmutaties over 2016 in alle van materieel belang zijnde aspecten rechtmatig tot stand gekomen in overeenstemming met de in de relevante wet- en regelgeving opgenomen bepalingen, zoals opgenomen in de subsidiebeschikking en het Controleprotocol Cultuursubsidies Instellingen 2013-2016.

De jaarrekening bestaat uit:

- 1) de balans per 31 december 2016;
- 2) de staat van baten en lasten over 2016; en
- 3) de toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en andere toelichtingen.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen en het Controleprotocol Cultuursubsidies Instellingen 2013-2016. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie 'Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening'. Wij zijn onafhankelijk van Stichting tot Beheer van het Museum van het Boek/ Museum Meermannno-Westreenianum zoals vereist in de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA). Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

B. Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen andere informatie

Naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvat het jaarverslag andere informatie, die bestaat uit:

- het bestuursverslag;
- de prestatieverantwoording;
- de overige gegevens;
- de bijlagen.

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie:

- met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat;
- alle informatie bevat die op grond van Titel 9 Boek 2 BW en het Handboek Verantwoording Cultuursubsidies Instellingen 2013-2016 is vereist.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat.

Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in Titel 9 Boek 2 BW, de Nederlandse Standaard 720, het Controleprotocol Cultuursubsidies Instellingen 2013-2016 en het Handboek Verantwoording Cultuursubsidies Instellingen 2013-2016. Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie, waaronder het bestuursverslag en de overige gegevens in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW, het Handboek Verantwoording Cultuursubsidies Instellingen 2013-2016 en de overige OCW wet- en regelgeving.

C. Beschrijving van verantwoordelijkheden met betrekking tot de jaarrekening

Verantwoordelijkheden van het bestuur en de raad van commissarissen voor de jaarrekening

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opmaken en getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW en het Handboek Verantwoording Cultuursubsidies Instellingen 2013-2016. Het bestuur is ook verantwoordelijk voor het rechtmatig tot stand komen van de in de jaarrekening verantwoorde baten en lasten alsmede de balansmutaties, in overeenstemming met de in de relevante wet- en regelgeving opgenomen bepalingen en het opstellen van het bestuursverslag in overeenstemming met het Handboek Verantwoording Cultuursubsidies Instellingen 2013-2016.

In dit kader is het bestuur tevens verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing die het bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening en de naleving van die relevante wet- en regelgeving mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het bestuur afwegen of de instelling in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van genoemde verslaggevingsstelsels moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het bestuur het voornemen heeft om de instelling te liquideren of de activiteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is.

Het bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de instelling haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

De raad van toezicht is verantwoordelijk voor het uitoefenen van toezicht op het proces van financiële verslaggeving van de instelling.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle materiële fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Accountants

Een meer gedetailleerde beschrijving van onze verantwoordelijkheden is opgenomen in de bijlage bij onze controleverklaring.

Den Haag, 3 april 2017

Baker Tilly Berk N.V.

Was getekend,

M.J. de Graaf RA

M.J. Scholtes AA

Bijlage bij de controleverklaring:

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, het Controleprotocol Cultuursubsidies Instellingen 2013-2016, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. Onze controle bestond onder andere uit:

- het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing.
- het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de entiteit.
- het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan.
- het vaststellen dat de door het bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Tevens het op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gereede twijfel zou kunnen bestaan of de onderneming haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om aandacht in onze controleverklaring te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat een onderneming haar continuïteit niet langer kan handhaven;
- het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen; en
- het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen en of de in de jaarrekening verantwoorde baten en laten alsmede de balansmutaties in alle van materieel belang zijnde aspecten rechtmatig tot stand zijn gekomen.

Accountants

Stichting tot Beheer van het Museum van het Boek/
Museum Meermannno-Westreenianum
Prinsessegracht 30
2514 AP DEN HAAG

Baker Tilly Berk N.V.
Scheveningseweg 80-82
Postbus 85745
2508 CK Den Haag
T: +31 (0)70 358 90 00
F: +31 (0)70 350 20 20
E: denhaag@bakertillyberk.nl
KvK: 24425560
www.bakertillyberk.nl

Referentie

MdG\MS\SDJ\0012554\000009\001

RAPPORT VAN FEITELIJKE BEVINDINGEN INZAKE DE PRESTATIEVERANTWOORDING 2016

Opdracht

Wij hebben een aantal specifieke werkzaamheden verricht met betrekking tot de Prestatieverantwoording 2016 van Stichting tot beheer van het Museum van het Boek/ Museum Meermannno-Westreenianum zoals omschreven in het Controleprotocol Cultuursubsidies Instellingen 2013-2016 en het Handboek Verantwoording Cultuursubsidies Instellingen 2013-2016 van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Deze rapportage bevat de uitkomsten van deze werkzaamheden.

Aard en reikwijdte van de verrichte werkzaamheden

Wij hebben onze werkzaamheden verricht in overeenstemming met Nederlands recht, waaronder Standaard 4400, "Opdrachten tot het verrichten van overeengekomen specifieke werkzaamheden met betrekking tot financiële informatie".

Het doel van deze opdracht tot het verrichten van overeengekomen specifieke werkzaamheden is het verrichten van die werkzaamheden die wij met Stichting tot beheer van het Museum van het Boek/ Museum Meermannno-Westreenianum zijn overeengekomen en het rapporteren over de feitelijke bevindingen. Aangezien wij slechts verslag doen van feitelijke bevindingen uit hoofde van de overeengekomen werkzaamheden betekent dit dat op het in de prestatieverantwoording opgenomen cijfermateriaal en toelichtingen geen accountantscontrole is toegepast en dat evenmin een beoordelingsopdracht is uitgevoerd. Dit houdt in dat aan onze rapportage geen zekerheid kan worden ontleend omtrent de getrouwheid van het in de prestatieverantwoording opgenomen cijfermateriaal en toelichtingen daarop. Het is de bedoeling dat u zelf een oordeel vormt over de werkzaamheden en over de in dit rapport weergegeven bevindingen en op basis daarvan uw eigen conclusie trekt. Wij wijzen u er op dat indien wij aanvullende werkzaamheden zouden hebben verricht of een controle- of beoordelingsopdracht zouden hebben uitgevoerd, wellicht andere onderwerpen zouden zijn geconstateerd die voor rapportering in aanmerking zouden zijn gekomen.

Beschrijving uitgevoerde specifieke werkzaamheden

Wij hebben de volgende werkzaamheden verricht:

1. Vaststellen dat het proces van verzamelen, vastleggen, verwerken en verstrekken van de prestatiegegevens is beschreven.
2. Vaststellen dat in de beschrijving van het proces beheersingsmaatregelen, waaronder functiescheiding, zijn opgenomen om de juistheid en volledigheid van de prestatiegegevens te waarborgen.
3. Vaststellen door middel van deelwaarneming, waarvan de omvang afhankelijk is van het aantal malen per jaar dat het proces wordt uitgevoerd, dat het proces en de daarin opgenomen beheersingsmaatregelen bestaan conform de beschrijving.
4. Vaststellen dat de verantwoordelijkheden en bevoegdheden met betrekking tot het proces zijn vastgelegd.
5. Vaststellen dat de in de verantwoording opgenomen prestatiegegevens overeenstemmen met de vastlegging daarvan in de desbetreffende onderdelen van de administratie.
6. Vaststellen in gevallen dat prestatiegegevens zijn geschat, dit in de verantwoording daarbij is vermeld inclusief de wijze van totstandkoming van de schatting (methodologie).
7. Vaststellen in gevallen dat prestatiegegevens zijn geschat, dat de schattingen zijn bepaald overeenkomstig de methodologie zoals uiteengezet in de verantwoording.
8. Vaststellen dat prestatiegegevens niet strijdig zijn met de financiële gegevens zoals opgenomen in de jaarrekening.

Beschrijving van de feitelijke bevindingen

1. Wij hebben vastgesteld dat het proces van verzamelen, vastleggen, verwerken en verstrekken van de prestatiegegevens is beschreven.
2. Wij hebben vastgesteld dat in de beschrijving van het proces beheersingsmaatregelen, waaronder functiescheiding, zijn opgenomen om de juistheid en volledigheid van de prestatiegegevens te waarborgen.
3. Wij hebben vastgesteld dat de bezoekers worden geregistreerd in het kassasysteem in overeenstemming met de intern opgestelde procedurebeschrijving. Van de opgegeven externe bezoekersaantallen (25.817) hebben wij voor de tentoonstelling 'Fiep Westendorp' (9.500 bezoekers) vastgesteld dat deze zijn ontleend aan de door Bibliotheek Den Haag opgestelde verantwoording. De overige aantallen zijn gebaseerd op schattingen en mondelinge opgaven van de externe locaties waar de tentoonstellingen zijn gehouden.
4. Wij hebben vastgesteld dat de verantwoordelijkheden en bevoegdheden met betrekking tot het proces zijn vastgelegd.
5. Wij hebben vastgesteld dat de in de verantwoording opgenomen prestatiegegevens overeenstemmen met de vastlegging daarvan in de desbetreffende onderdelen van de administratie.
6. Wij hebben vastgesteld dat in de verantwoording opgenomen prestatiegegevens geen schattingen zijn opgenomen, behoudens de onder punt 3 opgenomen opmerking.
7. Wij hebben vastgesteld dat in de verantwoording opgenomen prestatiegegevens geen schattingen zijn opgenomen, behoudens de onder punt 3 opgenomen opmerking.

8. Wij hebben vastgesteld dat prestatiegegevens niet strijdig zijn met de financiële gegevens zoals opgenomen in de jaarrekening.

Beperking in het gebruik en verspreidingskring

Deze rapportage is uitsluitend bestemd voor Stichting tot beheer van het Museum van het Boek/ Museum Meermanno–Westreenianum en het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap aangezien anderen die niet op de hoogte zijn van het doel van de werkzaamheden de resultaten onjuist kunnen interpreteren. Wij verzoeken u derhalve de rapportage niet aan anderen te verstrekken zonder onze uitdrukkelijke toestemming vooraf.

Wij vertrouwen erop u hiermee voldoende te hebben geïnformeerd en zijn gaarne bereid de inhoud van deze rapportage verder toe te lichten.

Den Haag, 3 april 2017

Baker Tilly Berk N.V.

Was getekend,

M.J. de Graaf RA

M.J. Scholtes AA

Hoofstuk 4 Bijlagen

4.1. Akkoordverklaring Raad van Toezicht

ONDERWERP

Verklaring Raad van Toezicht Jaarrekening 2016

museum meermannno-westreenianum

handschriften en boekdrukkunst
boekvormgeving
oudheden verzameling baron van
westreenen

Hierbij verklaar ik dat de Jaarrekening 2016 goedgekeurd is door de Raad van Toezicht van Museum Meermannno | Huis van het boek.

Den Haag, 31 maart 2017

Mr. T.H.J. Joustra

Voorzitter Raad van Toezicht Museum Meermannno | Huis van het boek

4.2. Publicaties medewerkers

Aafke Boerma

Eindredactie museumtijdschrift *Leeslint*

Eindredactie website www.meermann.nl

Erik Geleijns

- 'Digitalisering van de familiearchieven', in: *Leeslint* 26/51, p. 10-11.
- "'Boek zoekt vrouw": wat doet het museum met uw donaties?', in: *Leeslint* 26/52, p. 13.
- Erik Geleijns, 'Vijf staande perssen en een niet opgeset'. Over de boeken van een achttiende-eeuwse Haagse loondrukker' in: *Jaarboek voor Nederlandse boekgeschiedenis* 23 (2016), p. 53-69.
- Jaarlijks zes afleveringen 'Boek van de maand' op www.historiek.net.
- Lezing over de drukker uit dat artikel, Willem Blyvenburg, op het SHARP-congres in Parijs, juli 2016.
- Lezing over het jaar 1766 in het kladboek van Pieter van Cleef (MM, VC 2), jaarvergadering van de Nederlandse Boekhistorische Vereniging, juni 2016.

Rickey Tax

- *De Roos en Ferdinand Bordewijk*, [Utrecht] : [Stichting De Roos], 2016
- "'Zeer beminde plaatsvervanger op aarde": het archief van Aldert Witte, in: *Leeslint* 26/51, p. 13.
- 'Aanwinsten', in: *Leeslint* 26/52, p. 14-15.
- Jaarlijks zes afleveringen 'Boek van de maand' op www.historiek.net.

Lezingen:

- 'The Bookworm, the Eaglestone and the Esquire, or: How an eccentric collector's house grew into a National Book Museum, Watson Library', Metropolitan Museum, New York, 14 oktober 2016.
- International keynote speaker bij het Octavofest (Cleveland, Ohio), oktober 2016. Ter gelegenheid hiervan vier lezingen verzorgd.
- 'A Book Museum for the Modern World', Cleveland State University, 20 oktober 2016.
- 'Scholars and Sciologists: Four Centuries of Collecting for Museum Meermann', The Rowfant Club, 22 oktober 2016.
- 'The Bookworm, the Eaglestone and the Esquire, or: How an

eccentric collector's house grew into a National Book Museum', Oberlin College, Oberlin, 25 oktober 2016.

- 'The Bookworm, the Eaglestone and the Esquire, or: How an eccentric collector's house grew into a National Book Museum', The Rowfant Club, 26 oktober 2016.
- 'William Morris and the Kelmscott Press', Residence of the British ambassador, 17 november 2016.

4.3. Externe vertegenwoordiging

Aafke Boerma

- Voorzitter Stichting Dichters in de Bomen, Den Haag
- Lid werkgroep Gerrit Noordzijprijs i.s.m. de KABK, Den Haag

Erik Geleijns

- Redactiesecretaris *Jaarboek voor Nederlandse boekgeschiedenis*
- Lid van de jury van de Tiele-Scriptieprijs voor boekwetenschap.

Maartje de Haan

- Lid Raad van Toezicht Openbare Bibliotheek Rotterdam, Rotterdam
- Lid Raad van Toezicht Stichting Strips, Rotterdam
- Bestuurslid Stichting Pomona, Den Haag
- Voorzitter Stichting Kunsthistorische en Geschiedkundige Projekten, Rotterdam

Petra Luijkx

- Gezamenlijk voorzitter Overleg Bewaarcollecties Kinderboeken en Centsprenten met collectiespecialist Karin Vingerhoets van de KB
- Lid overleg Grafische Musea

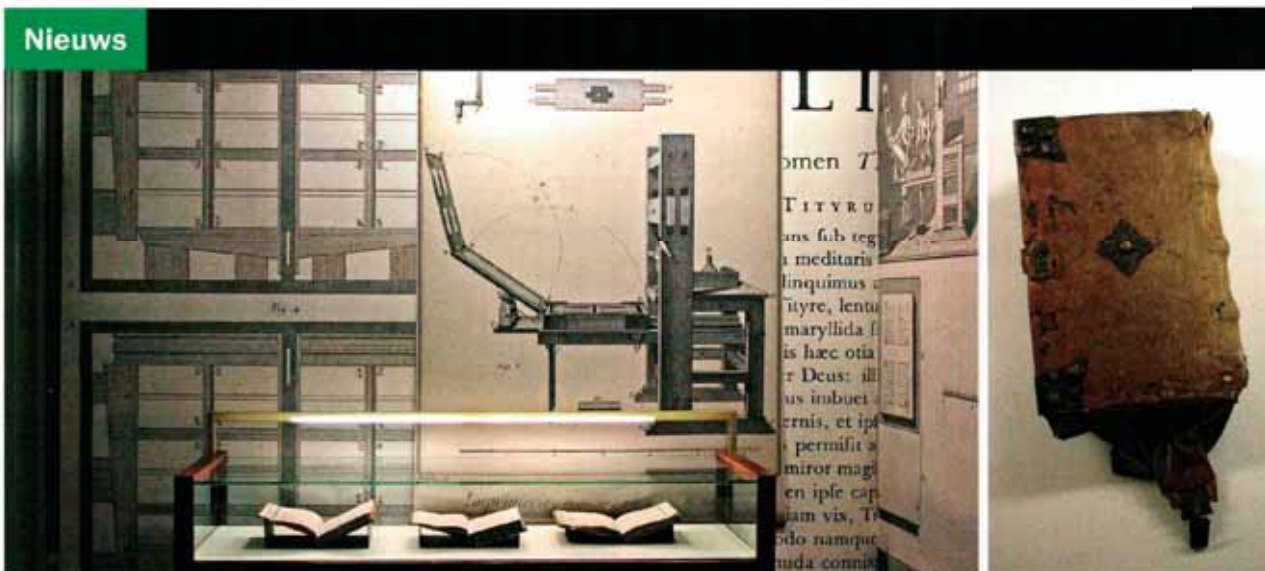
Rickey Tax

- Secretaris Association of European Printing Museums
- Lid Overleg Grafische Musea
- Lid Haags Directieoverleg Musea

Patricia Toet

- Penningmeester Stichting Vrienden van Zorgboerderij Oliehoek te Wassenaar

4.4. Recensies

Nieuws

Van papyrus tot tablet

In Museum Meermanno is tot 29 mei de expositie 'Het Boek van Binnen' te zien. In grote sprongen wordt de tweeduizend jaar lange geschiedenis van het boek getoond. Een mooie manier om het Jaar van het Boek vorm en inhoud te geven. Dat vindt Frank E. Blokland die op verzoek van Publish de tentoonstelling bekeek. De letterontwerper en typografiedocent beschrijft de expositie als een 'must see' voor studenten en ontwerpers.

'Alleen al vanwege de kwaliteit van het getoonde materiaal zouden alle vakgenoten en studenten deze tentoonstelling moeten bezoeken', vindt Blokland. 'Wat een mooie hand', zegt hij herhaaldelijk bij de handschriften. En: 'Wat zijn die laatmiddeleeuwse leren boekbanden mooi bewaard gebleven.' En: 'Kijk, hier zie je duidelijk de ontwikkeling van het model dat ten grondslag ligt aan onze leesletter.'
 Terwijl we door de zalen lopen, valt het volgende op. De vorm van het boek wijzigt nauwelijks door de eeuwen heen. De manier waarop het boek gemaakt wordt daarentegen, is wel aan veel veranderingen onderhevig. Eeuwen lang schrijven koplisten boeken over. Hun teksten worden door andere specialisten met kleurige initialen en miniaturen verlicht, eveneens met de hand. En als de binder de bladen eenmaal ingebonden had, beschikte je

over een uniek – en kostbaar – exemplaar. Met de uitvinding van de boekdrukkunst rond 1450 wordt het mogelijk identieke exemplaren in oplage te maken. De boeken worden daardoor veel goedkoper, al moeten ze nog wel

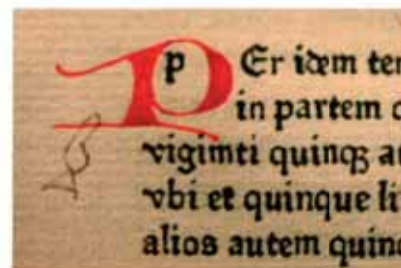

Om vergissingen te voorkomen schreven koplisten vaak een klein lettertje op de plaats waar de initiaal geschilderd moest worden. Die gewoonte werd overgenomen door drukkers.

handmatig worden ingekleurd en gebonden. Machinaal binden en versieren wordt pas mogelijk in de 19de eeuw. Een echte verandering in de boekvorm vindt plaats in de 21ste eeuw. Het e-book hoeft niet meer gedrukt en niet meer gebonden te worden en het wordt op een geheel nieuwe wijze opgeslagen en gedistribueerd.

Techniek in vogelvlucht

In Meermanno kun je zien hoe het schrift zich ontwikkelde, je kunt het verschil voelen tussen de tekstdragers papyrus, perkament en lomp papier, je wordt bijgepraat over de verschillende druk-, bind- en decoratietechnie-

'Om als typograaf/vormgever/ontwerper je plek te kunnen bepalen, moet je de geschiedenis van je vakgebied kennen.'

ken die door de eeuwen heen gebruikt zijn. 'Leuk om te zien', zegt Blokland, 'is dat ondanks het sterk veranderde maakproces de aanblik van de boeken de eerste tijd niet verandert. Een gedrukt boek oogt in de 15de eeuw grofweg nog hetzelfde als de handschriften. Sommige uitgaven zijn, net als de handschriften, nog gemaakt met perkament als drager.' Als je kijkt naar de vorm van de drukletter dan valt op dat de gotische drukletter die door Gutenberg en consorten werd toegepast bijna identiek is aan de geschreven *textura quadrata*. Blokland: 'Maar de romeinse letter wijkt nedrukkelijker af van het model dat eraan ten grondslag lag. Voor de romeinse letter werd namelijk de humanistische minuskel aangepast aan het reeds voor de *textura* ontwikkelde productieproces voor drukletters'. Dit was mogelijk vanwege de morfologische verwantschap tussen de *textura quadrata* en humanistische minuskel.'

De techniek van lettergieten, zetten en drukken veranderde tot 1800 nauwelijks. In de boekillustratie was er vernieuwing met de komst van diepdruktechnieken als gravure en ets, die meer detaillering in het beeld mogelijk maakten dan de houtsnede. Gevolg was wel dat het productieproces complexer werd: er waren nu twee drukgangen nodig en een andere pers om een pagina met illustraties te drukken. Afbeeldingen in kleur zouden voorlopig nog met de hand gemaakt blijven worden.

Grote ontwikkelingen waren er in de 19de eeuw: de mechanisatie in de papierproductie, houtpulp in plaats van linden als grondstof voor papier, de uitvinding van de snelpers, nieuwe illustratietechnieken als de staalgravure, de fotografie en lithografie, kleurendruk werd mogelijk. En het handmatige zetten werd gemechaniseerd met de zetmachines van

Linotype en Monotype. Het boek werd een massaproduct. 'Maar kijk, Linotype en Monotype gebruiken nog steeds de lettervormen van eeuwen geleden. De typografie is nu eenmaal sterk verankerd in het verleden. Zelfs de digitalisering heeft daarin geen wezenlijke verandering gebracht.' In de tweede helft van de 20ste eeuw verdwijnt het loodzetsel door de opkomst van het fotozetten, waarmee ook het offsetdruken doorbreekt. Er ontstaan nieuwe papiersoorten, nieuwe bindtechnieken, nieuwe manieren van beeldverwerking en -reproductie en nieuwe druktechnieken. En met de komst van het e-book werd alles weer anders: nagenoeg alle vroegere conventies zijn hiermee overboord gezet. Behalve de typografische conventies voor tekst. En het experimenteren ermee gaat nog steeds door, bijvoorbeeld op het terrein van de implementatie van filmpjes, muziek en blogs.

Schriftgeschiedenis

Blokland kijkt lang naar de vitrines met handschriften in de eerste zaal. 'Je kunt hier heel goed zien hoe ons schrift zich ontwikkelde. Van de kapitaal via de uncial naar de karolingische minuskel en vandaar naar de gotische *textura* en ten slotte de humanistische minuskel. Als je ze zo bij elkaar ziet, kun je constateren dat het allemaal varianten zijn op een en hetzelfde onderliggende model. Er zijn nog allerlei tussenvormen, maar dit is de grote lijn.'

Schriftgeschiedenis, getekend door Frank E. Blokland. Van de kapitaal via de uncial naar de karolingische minuskel en vandaar naar de gotische *textura* en ten slotte de humanistische minuskel. 'Als je ze zo bij elkaar ziet, kun je constateren dat het allemaal varianten zijn op een en hetzelfde onderliggende model.'

Tijd voor aanschouwelijk onderwijs. Blokland pakt een brede pen en tekent de verschillende opeenvolgende lettervormen in een reeks a's. 'Je ziet dat de vormen rechter en wat gecomprimeerder worden. Daardoor werd het makkelijk om er in de 15de eeuw drukletters van te maken.'

De waarde van historisch materiaal

Blokland is een man van details. Zo laat hij zien dat drukkers en kopiisten in sommige opzichten dezelfde werkwijze hadden. 'Kopiisten schreven een kleine letter op de plek waar een initiaal moest komen, drukkers drukten een klein lettertje op die plek als aanwijzing voor de illuminator. En zie je dat de liturgische werken in gotische letters worden gedrukt en humanistische boeken in romeinse letters?' Voor studenten en ontwerpers is het heel leuk om dit allemaal zo bij elkaar te zien, vindt Blokland. 'Meermannano gaat met grote sprongen door de geschiedenis. Daardoor blijft het heel behapbaar. Maar als je er oog voor hebt, is er op detailniveau ook veel te beleven. Wat je hier ziet, is de basis van waar we allemaal dagelijks mee bezig zijn. Om als typograaf/vormgever/ontwerper je plek in je eigen tijdsgewricht te kunnen bepalen, moet je wel de geschiedenis van je vakgebied kennen.'

*Dit is een conclusie van Bloklands promotieonderzoek. Zie zijn onderzoeksblog www.lettermodel.org. Blokland promoot later dit jaar.

Getijdenboek met miniaturen (Brugge, begin 15e eeuw)

Karolingische boekbanden (8e eeuw)

Fiepjaar van start in Museum Meermanno

Wie de naam Fiep Westendorp hoort, denkt aan Annie M.G. Schmidt en Jip en Janneke. Behalve vrolijke kinderillustraties liet Westendorp (1916-2004) een enorme hoeveelheid commerciële en journalistieke tekeningen na. Om haar 100-jarige geboortedag (in december) te vieren opent Museum Meermanno zaterdag officieel het 'Fiepjaar' met de oeuvre-expositie 'Een feest voor het oog'.

Door Lisanne Hoogerwerf

De jury van de Oeuvre Pen- seelprijs noemde Fiep Westendorp terecht 'de lievelingstante van heel Nederland'. Haar tekenfiguren met gekke spriethaartjes, wijduitstaande kraalooigjes en bungelende beentjes zijn al generaties lang geliefd. Met penseel en plakkaatverf gaf zij onder meer gestalte aan Annie M.G. Schmidts 'Pluk van de Petteflet', 'Floddertje' en 'Otje'. Mede dankzij de HEMA kindercollectie zijn de peuterhelden Jip en Janneke uitgegroeid tot nationale cultuuriconen.

De kinderboeken die Westendorp illustreerde, zijn zo populair dat haar verdere werk hierdoor soms wat onderbelicht blijft. In een interview voor de Catalogus van vijftig Nederlandse illustratoren zei zij hierover: 'Ja die Jip en Janneke, daartoe ben ik veroordeeld. Soms denk ik weleens: bah, daar heb je die twee weer. Altijd en eeuwig worden ze genoemd. Niet dat ik daar een hekel aan heb, hoor. Ze zijn mij dierbaar. En ach, illustreren is natuurlijk het leukste wat er is.'

Parooljaren

Museum Meermanno wil ter inleiding van het 'Fiepjaar' ook minder bekend werk van de illustratrice onder de aandacht brengen. Zo weten maar weinig mensen dat zij ook reclameposters, boekomslagen en journalistieke illustraties maakte. Zij werkte onder andere voor het satirische tijdschrift Mandril en illustreerde boeken van Brontë, Toergenjev en Bordewijk. Bovendien maakte zij talloze tekeningen voor het Parool. Twintig jaar lang (1948-1968) sierden haar komische tekeningen de vrouwen- en jeugdruimte van die krant. Artikelen van Hella S. Haasse, Jeanne Roos en Marjolein de Vos vrolijkte zij op met kolderieke taferelen. De herkenbare stijl uit de latere kinderboeken was toen al duidelijk zichtbaar. Tuttige dametjes met dunne beentjes, opgeblazen boezems en blerende baby's werden typeringen van huisvrouwen uit de jaren vijftig en zestig. En protserige mannetjes tekende zij ook toen al met grote hangsnorren en dito achterwerken. Haar werk in het Parool had dikwijls een feministische ondertoon. Naast rubrieken over koken, opvoeding en mode illustreerde zij namelijk ook ar-

Fiep Westendorp bekijkt haar tekeningen, 1957. | Foto: Nationaal Archief/Spaarnestad Photo/W.P. van de Hoef

tikelen over vrouwen op de arbeidsmarkt en de ongelijke man-vrouwverdeling binnen het huishouden. Haar grote vriendin Annie M.G. Schmidt ontmoette zij eveneens in deze Parooljaren. Voor de kinderpagina van de krant werkte het illustere duo vanaf 1952 aan de avonturen van Jip en Janneke. De silhouetfiguurtjes had Fiep speciaal afgestemd op het goedkope krantenpapier. De zwart-witfiguren waren gemakkelijk af te drukken en bleven goed zichtbaar. Wel moest zij regelmatig puzzelen om de houdingen van de kleuterfiguurtjes kloppend te krijgen. Zo konden die nooit de handen op de knieën leggen, omdat deze dan wegvielen op hun inktzwarte benen. In de jaren zestig raakten de gebundelde 'Jip en Janneke'-verhalen bij een steeds jonger publiek in trek. Om de figuren af te stemmen op de nieuwe doelgroep transformeerde Fiep de tot dan toe meer 'scholierachtige' Jip en Janneke tot de aandoenlijke peuters met grote hoofden en compacte lijfjes.

Fieperdefiep

In de komende maanden is een selectie uit het veelomvattende oeuvre van Fiep Westen-

MEERMANNOWESTREENIANUM - MUSEUM GEEN AGENDA EN MUSEUMPAG. UIT NRC

dorp ondergebracht in zes zalen van Museum Meermannno. Een aantal van haar originele tekeningen wordt voor het eerst aan het publiek getoond. In aanvulling op de expositie draait er een film over het leven van de illustratrice en kunnen kinderen het karretje van Pluk van de Petteflet en het bad van Flodder-tje bekijken.

Deze familie-expositie vormt de officiële aftrap van het 'Fiepjara' waarvoor er tot eind 2017 overal in het land Fiep-activiteiten worden georganiseerd. Zo zal een speciale Fiep-dubbeldekker langs theaters, festivals, bibliotheken en scholen rijden en worden er tijdens het geplande Fieperdefiep-festival meerdere theatervoorstellingen opgevoerd. Wie de Fiep-smaak straks helemaal te pakken

heeft, kan aan het einde van dit jaar in het Fiep-restaurant in Amsterdam genieten van gerechten die zijn geïnspireerd op de tekeningen van Fiep Westendorp.

Tuttige dametjes met dunne beentjes, opgeblazen boezems en blèrende baby's

'Fiep Westendorp: een feest voor het oog!', in Museum Meermannno – Het huis van het boek, van 18 juni t/m 23 oktober, Prinsessegracht 30. Meer info: www.meermannno.nl

Reclamefolder, 1955. | Tekening: ©Fiep Amsterdam bv; Fiep Westendorp Illustrations

't is altijd **Big Ben** weer!

plastic jasser v.a. 6.90

MEERMANNNO WESTREENIANUM - MUSEUM GEEN AGENDA EN MUSEUMPAG.UIT NRC

HONDERD JAAR FIEP WESTENDORP UITGEBREID GEVIERD

'Tekeningen waren haar kinderen'

HET IS DIT JAAR PRECIJS HONDERD JAAR GELEDEN DAT FIEP WESTENDORP TER WERELD KWAM. Aangezien hele generaties met haar tekeningen zijn opgegroeid, mag haar verjaardag niet stilletjes voorbij gaan. Daarom is er nu de expositie *Fiep Westendorp: een feest voor het oog* in het Haagse Museum Meermanno.

door Esther Kleuver

Illustratrice Sophia Fiep - Maria Westendorp (Amsterdam 17 december 2016 - 3 februari 2004) is met name bekend geworden door creaties als Jip en Janneke, Pluk van de Petteflet en het Schaap Veronica, en daardoor onlosmakelijk verbonden geraakt met Annie M.G. Schmidt. Toch stond zij altijd in de schaduw van de schrijfster. Iets wat zij tot op zekere hoogte wel prima vond volgens Gioia Smid, conservator van de Fiep Westendorp Foundation en samensteller van de expositie in Meermanno. „Het waren twee totaal verschillende soorten mensen. Schmidt genoot ervan om volop in de schijnwerpers te staan. Fiep bleef dan graag een beetje op de achtergrond.”

Kunsthistorica Smid ontdekte eind vorige eeuw in de Amsterdamse woning van Westendorp dat de illustratrice nog veel van haar tekeningen in haar bezit had. Uit alle hoeken en gaten kwam werk tevoorschijn. Alle Pim & Pom-tekeningen waren in plastic zakken in het badkamerkastje opgeborgen. Ze stelde voor om met deze bijzondere vondst een tentoonstelling te organiseren. „Dat vindt toch

niemand leuk', was Fieps reactie", lacht Smid.

Het tegendeel bleek echter waar en er zijn inmiddels al heel wat exposities de revue gepasseerd. Maar wat onderscheidt deze tentoonstelling van al die voorgaande? „Meestal willen mensen toch de bekendste tekeningen zien, maar wij hebben er nu juist voor gekozen om haar veelzijdigheid en veel nooit eerder vertoond werk te laten zien.”

Uiteraard ontbreken ook Jip en Janneke en Pim & Pom niet, maar er zijn daarnaast veel boekomslagen, affiches en reclamewerk (o.a. KLM) te zien. Er hangt zelfs een prachtige wandschildering uit 1939 van een aalscholverkolonie, die ze nog tijdens haar studie aan de Academie voor Beeldende Kunsten in Rotterdam maakte voor het stadhuis van Lekkerkerker.”

Hoe divers ook, er tekende zich al snel wel een duidelijke, humoristische stijl af volgens Smid: „Ze had moeite met perspectief tekenen. Als je goed kijkt, zie je dat er nauwelijks diepte in haar werk zit. Het is allemaal heel plat. Maar in de beperking toont zich de meester. Ze is haar werk steeds meer gaan vereen-

voudigen en heeft van haar beperking haar kracht gemaakt. Ze wist haar tekeningen echt tot de essentie terug te brengen.”

Verder verklapt ze dat de illustraties vaak ook autobiografische elementen hadden. Wie goed naar foto's van Fiep Westendorp kijkt, herkent inderdaad het neusje van bijvoorbeeld Pluk. „Veel van haar figuurtjes hebben ook van dat weerbarstige borstelige haar. Dat had ze zelf ook. Vader Stamper lijkt op haar eigen vader. En het stijve loopje van mevrouw Helderder heeft ze gebaseerd op haar eigen stijve rug. Zelf liep ze ook altijd een beetje naar voren gebogen.”

Het is overigens bijzonder te noemen dat de Fiep Westendorp Foundation in het bezit is van zo'n 8000 tekeningen. Van veel illustratoren is het grootste deel van het werk verloren gegaan, omdat het bij uitgeverijen bleef liggen. Westendorp was echter dusdanig fier op haar werk dat ze het na gebruik vaak weer op ging halen. „Haar tekeningen waren haar kinderen”, verklaart Smid.

Zij is overigens erg blij dat de tentoonstellingsruimtes van Meermanno niet al te hel verlicht zijn. „Daar kan

het werk niet goed tegen. Dit is sowieso nog de laatste kans om de originelen te zien. Hierna gaat alles achter slot en grendel. Het wordt te kwetsbaar. Dat maakt deze expositie des te bijzonderder.”

'Fiep Westendorp: een feest voor het oog' is geschikt voor de hele familie en nog te zien t/m 23 oktober in Museum Meermanno/Huis van het Boek in Den Haag. Info: meermanno.nl. Voor informatie over andere activiteiten, waaronder de ronreizende bibliotheekexpositie en de Fiep Westendorp-bus, kunt u terecht op: fiepwestendorp.nl

Links:
 Wandschildering uit 1939 van een aalscholverkolonie, die Fiep Westendorp maakte tijdens haar studie.

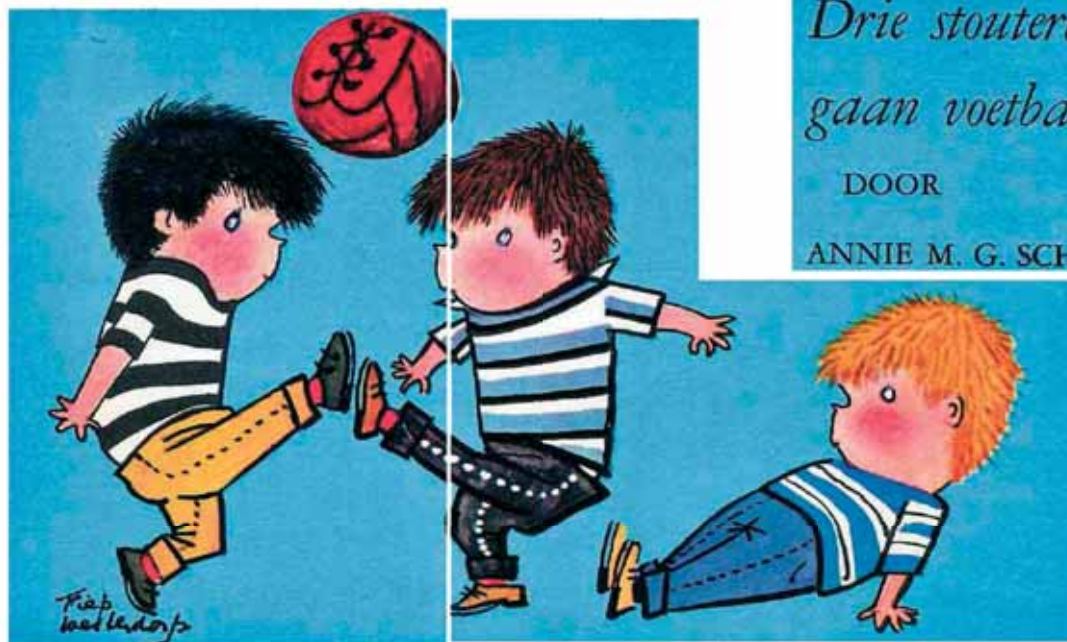
Boven:
 Cover van Annie M.G. Schmidts 'Drie stouterdjes gaan voetballen'.

©FIEP AMSTERDAM BV,
 FIEP WESTENDORP ILLUSTRATIONS

ep bekijkt haar tekeningen, 1957.
 FOTO NATIONAAL ARCHIEF/SIPAARNESTAD PHOTO/W.P. VAN DE HOEF

*Drie stouterdjes
 gaan voetballen*

DOOR

ANNIE M. G. SCHMIDT

MUSEUM V/H BOEK GEEN AGENDA EN MUSEUMPAG.UIT NRC

Er is maar één Pluk en dat is Fieps Pluk

ILLUSTRATOR Fiep Westendorp zou in december 100 jaar zijn geworden. Haar Jip en Janneke en haar Pluk blijven altijd jong. Joyce Roodnat schreef een boek met teksten bij de tekeningen van Westendorp.

Door **Paul Steenhuis**

Als je aan Jip en Janneke denkt, de beroemde buurkinderen uit de verhalen van Annie M.G. Schmidt, dan denk je in de eerste plaats aan de silhouet-tekeningen van Fiep Westendorp.

Fiep (Sophia Maria) Westendorp (1916-2004), die op 17 december honderd jaar geleden werd geboren, is de bepalende illustrator van het werk van Annie M.G. - zoals Dik Trom getekend werd door Joh. Braakensiek en Winnie the Pooh door E.H. Shepard. Ook *Pluk van de Petteflet*, geschreven door Schmidt, en getekend door Westendorp, vallen samen. Er is maar één Pluk, en dat is Fieps Pluk.

Westendorp en Schmidt waren vriendinnen, sinds ze elkaar vlak na de oorlog bij café Scheltema in Amsterdam ontmoetten als medewerkers van *Het Parool*. Westendorp tekende voor de vrouwenpagina van de krant, en begon in de jaren vijftig Jip en Janneke te illustreren voor de kinderpagina van *Het Parool*, bij Schmidts teksten.

Je zou kunnen zeggen dat Fiep Westendorp min of meer in de schaduw van haar schrijvende vriendin Annie M.G. Schmidt leefde, maar dat vond ze zelf niet erg. Interviews, prijsuitreikingen - ze had er een broertje dood aan. „Laat mij maar tekenen, dat is het fijnste dat er is. Als ik teken zit ik in mijn privé-hemeltje”, heeft ze ooit gezegd. Pas na de dood van Schmidt kwam ze wat uit die schaduw.

De ongetrouwde, kinderloze Westendorp, geboren in Zalt-

bommel, wist al jong dat ze illustrator wilde worden. Ze studeerde voor de oorlog aan de kunstacademie in Rotterdam, kreeg er op haar 23ste een atelier. Toen de academie gebombardeerd werd door de Duitsers, kwam ze naar Amsterdam.

Westendorp liet de rechten van haar circa zesduizend tekeningen na aan een stichting, de Fiep Westendorp Foundation, die er veel aan doet haar veelzijdigheid als illustrator blijvend onder de aandacht te brengen. De '100 jaar Fiep'-herdenking (slagzin: Fiepfiepfiep hoera!) is daarvan een voorbeeld.

Westendorp maakte naast kranten-, bladen- en (kinder)boekillustraties ook reclametekeningen. Haar werk, aanvankelijk vooral in zwart-wit, later in kleur, is direct herkenbaar. Zoals de tekeningen van vrouwen met puntige neusjes en stijlvolle flaphoeden. Hoewel ze haar illustraties ten dienste van de geschreven teksten maakte, stopte Westendorp zoveel humor en details in haar tekeningen, dat ze moeiteloos op zichzelf te genieten zijn. Door hun stijlvolle vormgeving zijn ze min of meer tijdloos. Dieren, zoals katten, honden en vooral vogels, zijn bijna logo's. Vrolijke logo's, dat wel. Om die reden werden de Fiep-figuren die de Hema op artikelen drukte sinds de jaren negentig ook een succes. In al haar tekeningen zit vrolijke weerbarstigheid, zoals die ook in de teksten van Schmidt vaak zit.

Het is die kwaliteit van Fiep Westendorps tekeningen die Joyce Roodnat gebruikte in het boek *Volgens Fiep*, dat vanwege de 100 jaar-herdenking verschijnt. Roodnat schreef eigentijdse tekstjes bij tekeningen van Westendorp, die niets met de oorspronkelijke context te maken hebben. De tekeningen blijven fris, sierlijk en aansprekend.

100 jaar Fiep

In aanloop naar de 100ste geboortedag van illustrator Fiep Westendorp zijn er in het hele land evenementen en verschijnen er boeken. Een greep uit de Fiep-feestelijkheden:

● **In Museum Meermanno in Den Haag is de tentoonstelling:** 'Fiep Westendorp: een feest voor het oog!' met nooit eerder vertoond reclamewerk. T/m 23 okt.

● **Van Den Helder tot Maastricht rijdt een speciale Fiepbus**, een rode dubbeldekker, vol spelletjes met Fiep-figuren: 8 okt. in Den Helder, 15 okt. in Maastricht.

● **Hoe zouden Jip en Janneke eruitzien als ze volwassen en nu opa en oma waren?** Dat is te zien op de interactieve expositie 'Voor altijd jong' in WG Kunst in Amsterdam, tot en met 30 okt.

● **De theatershow Fieperdelep** gaat op 9 okt. in de Schouwburg Amstelveen in première en reist door het land.

● **Naast het boek Volgens Fiep met tekst van Joyce Roodnat is ook een boek verschenen met affiches en omslagen** van Fiep Westendorp, met bijdragen van o.a. Hedy d'Ancona, Piet Scheuders en Gioia Smid van de Fiep Westendorp Foundation.

Dieren,
zoals
katten,
honden
en vooral
vogels,
zijn bijna
logo's

**Volgens Fiep, levensles-
sen van Fiep Westendorp, Joyce Roodnat,**
uitgeverij Rubinstein,
19,95 euro.

Kattofiel & Poezomaan

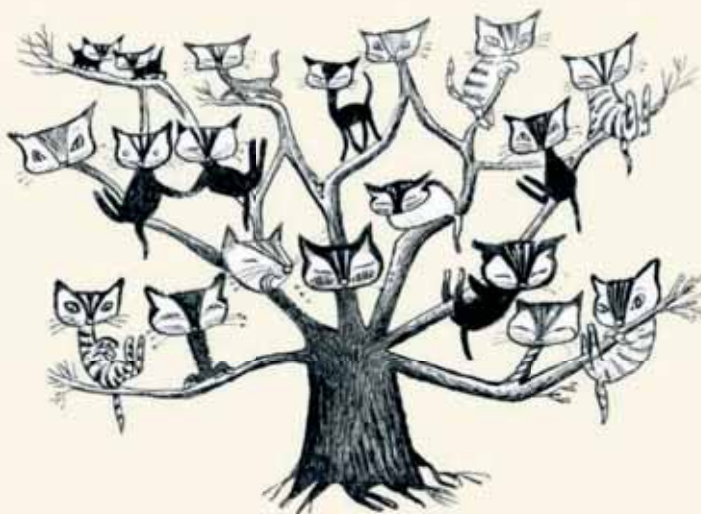
Poezofiel & Kattomaan.
Het is geen ziekte, het is een zegen.

Miauw. Mrauw. Nouw!
Katten rijp voor de pluk.

Figa. Keetje. Kevin.
Jackie. Bartje. Billie.
Grijs. Roos.
Dropje. Piet.
Max. Muis. Minet.
Pau. Plus. Plume.
Siepie. Pim. Pom.

Snorren. Spinnen. Knorren.
Kopjes geven. Ruzje wrijven.
Potelen. Klauwtjes in, klauwtjes uit.
(Kleine katjes. Blauwe oogjes.
Stupéfait.)

Krabkrabkrab.
De deur moet open.
Niet op een kier.
Open.

Noodklok

Het moeilijke hebben, zonder dat iemand het weet –
het is bijna niet te doen.

Als je voortdient zonder dat iemand je tegenhoudt,
als je schreeuwt zonder geluid,
als niemand de noodklok hoort die notabene om je nek hangt!

Dan trek je een dikke wollen trui aan
en zing je hardnekkig de lof der eenzaamheid.
Zo rijd je het.

65

Voetbal domineert in 'Het Sportboek' in Museum Meermanno

Sportboeken werden lange tijd gerekend tot de lagere vormen van lectuur. Nu staan boeken over verslaafde voetballers en gedroegde wielrenners hoog op de bestsellerslijsten. Museum Meermanno toont het sportboek. De collectie is afkomstig uit de Koninklijke Bibliotheek.

Door Theo Bollerman

Recensie

Boeken over sport zijn in veel categorieën in te delen. Aanvankelijk gaan ze over de spelregels van de betreffende sport, vervolgens over de beste tactieken. Al vanaf de zestiende eeuw is de belangrijkste leermeesters. Van de populairste sporten gaat men in de negentiende eeuw ook nog eens jaarboeken uitgeven. Pas later zien we de biografieën en toernooiboeken verschijnen. Uiteindelijk wordt de geschiedenis van de sport of de sportvereniging in overzichtsboeken vastgelegd.

Voor verzamelaars zijn de zeldzame boeken per definitie het meest begeerenswaard. Het oudst bekende boekje over de voetbalsport is een pamflet uit 1857, dat door een van de oprichtende clubs van de Engelse voetbalbond, Sheffield FC, in 2011 op een veiling is aangeboden om de lege clubkas te spekken. Het bracht 881.250 pond op, toen ruim één miljoen euro. Vooral in Engeland worden grove bedragen neergelegd voor de ephemera en anti-quarische boeken, maar ook in de VS zijn vele voorbeelden bekend. Zo wordt het oudste boekje met de spelregels van het 'jeu de paume' (nu 'real tennis' geheten) daar momenteel aangeboden voor veertigduizend dollar. Het betreft een werkje van de Italiaan

Scaino, in 1555 gemaakt in opdracht van de conte d'Este van Ferrara. De Italiaanse prinsdommen hadden allemaal tennisprofessionals in dienst, maar er ontstond telkens ruzie over de spelregels. Uniforme toepassing van de regels was een belangrijke reden om dit boekje te produceren. Aan het einde van de negentiende eeuw verschenen in Nederland met dezelfde doelstelling vele boekjes over 'nieuwe' sporten als lawntennis, voetbal, hockey en cricket.

Het is nog goed mogelijk een keurig exemplaar van bijna elke gewenste sportschrijver te bemachtigen. Hage naar Martijn van Leusden is eigenaar van de tweedehandssportboekenwinkel op internet, die zijn naam draagt. Hij legt uit: "De meeste oude sportboeken zijn verrassend goedkoop. De biografie van Boris Becker uit 2004, een fraai boek met harde kaft, doet zes euro. Alleen voor de echt zeldzame exemplaren, als je er althans aan kan komen, moet je meer betalen. Hoewel de prijsstelling vergeleken met die in Engeland reuze meevalt. Jammer genoeg."

Schermen

Het woord 'sport' wordt in ons taalgebied pas frequenter gebruikt als de Engelse balsporten, voetbal, rugby, cricket en tennis in Nederland beoefend gaan worden, in de tweede helft van de negentiende eeuw. Het schermen wordt natuurlijk al veel langer beoefend. Het vechten met de degen werd eeuwenlang beschouwd als een noodzakelijke vaardigheid én als een gezond tijdverdrijf. Het eerste boek over de schermkunst verschijnt in Spanje in 1471 van de hand van Diego de Valera. In Museum Meermanno

kunnen we een boek bewonderen dat in 1630 in Leiden is uitgegeven, Girard Thibaults 'Académie de l'espée', groot folioformaat met fraaie en gedetailleerde illustraties.

Ook over denksporten werden eeuwen geleden al verhandelingen gepubliceerd. Het is een genot om het boek over schaken van de hand van de monnik Jacob de Cessolis uitgestald te zien, evenals het boekje over de damsport 'Libro de ivego de las damas' uit 1591. Schermen, schaken en tennis behoorden tot de vaste waarden in de opvoeding van de Oranjes. Maurits en Frederik Hendrik kregen van jongs afaan les in deze sporten. Ze waren immers ook legeraanvoerder en het strategisch denken, nodig om deze sporten goed te beoefenen, kwam natuurlijk ook in het oorlog voeren te pas.

Zo rond de intrede van de twintigste eeuw, als de moderne sporten een gevalueerd onderdeel van het geprivilegieerde leven zijn geworden, zien we de fraaiste sportboeken verschijnen. In Amerika is er het indrukwekkende 'Book of Sports' uit 1901, dat voor menige koffietafel te zwaar zou zijn. In Nederland was het jonkheer Jan Feith met zijn 'Boek der Sporten'. Zijn inspanningen resulteerden in een prachtige uitgave, met vele foto's en een zorgvuldige vastlegging van de historie van de vertegenwoordigde sporten.

Feith en Mulier

Feith was niet de eerste Nederlander die een belangrijk sportboek produceerde. Dat was Pim Mulier, de sportpionier van Nederland, die voetbal en bandy heeft geïntroduceerd. In 1894 verscheen Muliers boek over atletiek en voetbal. Mulier was een getalenteerd man die verbaal zeer sterk was.

Bovendien kon hij aardig tekenen. Die combinatie maakt zijn boeken – hij schreef bijvoorbeeld ook over cricket – nog steeds erg leuk om te lezen.

Het is een aardig detail, dat deze twee pionierende schrijvers over sport nog bij elkaar in het elftal van de Haarlemsche Football Club hebben gespeeld. Nog een overeenkomst is, dat zij in de tweede helft van hun leven naar Den Haag zijn verhuisd en daar tot aan hun overlijden hebben gewoond: Pim Mulier in Scheveningen en Jan Feith in Marlot. Mulier overleed in 1954 en ligt begraven op de Algemene Begraafplaats aan de Kerkhoflaan. Jan Feith overleed tien jaar eerder in de week voor Dolle Dinsdag. Hij ligt op begraafplaats Nieuw Eykenduynen.

'De meeste oude sportboeken zijn verrassend goedkoop'

Aan lawntennis wordt in Museum Meermanno niet veel aandacht besteed. De hoeveelheid boeken over voetbalclubs en voetbalhelden is zo overweldigend, dat de andere sporten – behalve wielrennen – er soms bekaaid af komen. Wel valt te bezichtigen het unieke tennisleerboek van de Delftse student Van der Wall, dat in 1904 zijn eerste druk beleefde. Dit boek heeft in vele tientallen aangepaste herdrukken tot aan de jaren zeventig dienstgedaan, wat in de twintigste eeuw beslist een record ge-

noemd mag worden.

Al met al is de tentoonstelling toch ruimschoots het aanzien waard, ook omdat men erg zijn best heeft gedaan de koppeling met beroemde sporters zichtbaar te maken. Zo is het judopak van Anton Geesink in de volle lengte en breedte aanwezig. Daardoor wordt aanschouwelijk gemaakt, hoe moeilijk het tijdens de Olympische Spelen van 1964 in Tokyo voor de Japanners geweest moet zijn om dat pak met die kolossale kerel erin omver te krijgen.

Theo Bollerman is sporthistoricus. De tentoonstelling 'Het Sportboek, de mooiste sportverhalen' is te zien van 12 november tot 5 februari 2017 in Museum Meermanno, Huis van het Boek. Meer informatie: www.meermanno.nl

Thibauts Academie de l'espée. | Collectie: Museum Meermanno

‘Sport is een belangrijke kracht in de strijd tegen racisme’

INTERVIEW

MARJET DERKS

Niet de geschiedenis van Ajax is interessant, maar wel hoe een joodse identiteit aan Ajax wordt toegeschreven. Hoogleraar sportgeschiedenis Marjet Derks is op zoek naar de grote verbanden.

Hé, kijk nou eens. De hoogleraar sportgeschiedenis buigt zich geïnteresseerd voorover. Voor haar liggen de schaatsen waarop kunstrijdster Sjoukje Dijkstra zo succesvol was. Lang geleden heeft de hoogleraar die schaatsen hoogstpersoonlijk bij Dijkstra thuis opgehaald voor het Nederlands Sportmuseum in Lelystad. En nu liggen ze te pronken in het Haagse Museum Meermanno.

Eerder die vrijdagmiddag heeft Marjet Derks (57) een inleiding verzorgd bij de opening van *Het Sportboek*, een tentoonstelling over de geschiedenis van sport in verhalen en attributen.

Derks is sinds twee weken hoogleraar sportgeschiedenis aan de Radboud Universiteit in Nijmegen. Ze wordt in Den Haag geïntroduceerd als een debutant, maar dat wordt ter plekke gecorrigeerd. Theo Stevens ging haar voor aan de Vrije Universiteit in Amsterdam. Marjet Derks is, in sporttermen, dus een goede tweede.

Richtte Stevens zijn blik op de sport zelf, Derks trekt het breder. ‘De geschiedenis van Ajax vind ik op zich niet zo interessant, maar wel hoe een joodse identiteit aan Ajax wordt toegeschreven. Ik ben meer op zoek naar de grote verbanden.’

Bij haar praatje in Den Haag wordt snel duidelijk waar die verbanden liggen. Achtereenvolgens verschijnen foto’s van atlete Cathy Freeman en het voetbalelftal van HFC op het doek achter haar spreekgestoelte.

Zestien jaar geleden won Freeman de 400 meter op de Spelen in het Australische Sydney. Met die prestatie verenigde ze niet alleen het vaderland. Als Aboriginal versterkte Freeman ook het zelfbeeld van de oorspronkelijke bewoners.

De elftalfoto van HFC, aan het eind van de 19de eeuw gemaakt, is voor Derks de manifestatie van een nieuwe periode in de geschiedenis. ‘Jongemannen die trots de camera in kijken, alsof ze willen zeggen: dit is onze tijd.’ Dat is sport voor Marjet Derks: een spiegel van de samenleving.

‘Of beter nog: een katalysator. Wat je in de geschiedenis met hoofdletters belangrijk vindt, kun je in de sport op microniveau zien gebeuren.’

Die ene medaille van Cathy Freeman had een ongelooflijke weerslag op de natievorming in Australië. Die brutale blik van de HFC-voetballers was een perfecte illustratie van jeugdige bravoure. ‘Louis Couperus, de schrijver, beklagde zich naar aanleiding van dergelijke krantenfoto’s en sportberichten over gebrek aan aandacht.’

Ook in dat opzicht is van alles veranderd. Geen politicus laat tegenwoordig de kans lopen om nationaal sportsucces te vieren. Zo besefte Nelson Mandela twintig jaar geleden dat de WK-titel van de Zuid-Afrikaanse rugbyploeg een dankbaar vehikel was in de overbrugging van raciale verschillen.

Marjet Derks laat foto’s zien, waarop een jeugdige Donald Trump trots poseert als sportman toen hij op de militaire academie in New York zat. In de verkiezingscampagne moesten die foto’s zijn Amerikaanse identiteit benadrukken. ‘Sport laat zien wie we willen zijn of misschien wel moeten zijn.’

Oorspronkelijk richtte Marjet Derks haar vizier als historica op religie. Verbanden tussen geloof en sport zijn gauw gelegd, maar ze is er ook huiverig voor. Natuurlijk, als sociaal verband heeft sport de functie van religie grotendeels overgenomen. ‘Als je het tenminste over het christendom hebt.’

En ja, de verering van sporthelden heeft soms de allure van heiligenverering – neem het afscheid van Johan Cruyff. ‘Maar de verwantschap is vooral symbolisch. Religie is gericht op het hogere, sport op het hier en nu. Wedstrijden mogen soms op een religieuze manier worden beleefd, in wezen is het natuurlijk een stuk platter.’

Zelf beoefent Marjet Derks het roeien, voor zover dat er beroepsmatig toe doet. ‘Toch wel fijn dat je een beetje affiniteit hebt met het onderwerp’, zegt ze. Maar ook professioneel was Derks al langer bezig met sport. Zie haar werkzaamheden destijds voor het inmiddels verdwenen Sportmuseum.

Haar eerste studie ging over katholicisme en sport tijdens de verzuiling voor de oorlog. In de debatten van toen herkent ze veel kwesties die nu aan de orde komen in de discussie over sport en moslima’s. ‘Zelfde weerstanden en zelfde pogingen tot integratie.’

Interessant is ook haar onderzoek naar de komst van drie voetballers uit Curaçao

naar Nijmegen zestig jaar geleden. NEC had de stap naar betaald voetbal gezet en behoefde versterking. Eerst kwam de hulp uit Venlo en vervolgens uit Curaçao met dank aan een Nijmeegse zakenman. ‘Die spelers uit Venlo werden al buitenlanders genoemd. Kun je nagaan hoe provinciaal Nijmegen nog was.’

Niettemin sloot Nijmegen de zwarte voetballers in zijn hart. ‘Je kunt ingewikkelde integratieprojecten opzetten, maar zo simpel kan het ook. Sport heeft het absorptievermogen om grote verschillen te laten vervloeien. Ik zeg niet dat racisme er door verdwijnt, maar sport is een belangrijke kracht die daaraan iets kan doen.’

De Curaçaose geschiedenis kreeg nog een mooie wending doordat NEC-spelers in het kader van de Bicentini-foundation op het eiland clinics gaven. Dit staaltje ontwikkelingshulp leidde weer tot een beweging in de omgekeerde richting.

Een halve eeuw nadat Moyses Bicentini furore maakte als ‘Het kanon van Curaçao’ speelde NEC een paar seizoenen lang met shirts waarop Curaçao als vakantiebestemming werd aangeprezen.

Bart Jungmann

Wat je in de geschiedenis met hoofdletters belangrijk vindt, kun je in de sport op microniveau zien gebeuren

Met haar goud op de Spelen in 2000 versterkte de Australische Cathy Freeman het zelfbeeld van de Aboriginals. Foto AFP

NON
TI PATE
VSMVR
DDALI

occasum alter ex tr
Decumana oua dñr &
magna·nani & ouur
tus decimus fieri m
Deprenla dicitur gen
gatione maior igno
Decima queq; uetere
Decuriones apellant
Depolitum perfectur
politiones appllab
Degunere degustare
Decures decuriones
Depubem porcū lact
Detoges detrite toge
Ditianam diana·qua e